Kopi Kyçyku

Istoria Albaniei

42

Microsintege

CORINT

Redactor:
Radu Badale

Tehnoredactare computerizată:
Corina Roncea

Coperta:
Walter Riess

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii şi Cultelor

Toate drepturile asupra acestei lucrări
sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-322-0

KOPI KYÇYKU

ISTORIA ALBANIEI

Prefaţă:
Stelian Brezeanu

CORINT
Bucureşti, 2002

Date despre autor:

Kopi Kyçyku, născut la Pogradec (Albania), în 1943, a absolvit facultăţile de Geologie–Mine şi de Istorie–Filologie, secţiile Limbi–Literatură, respectiv Istorie–Geografie.

Este doctor în ştiinţe, membru fondator al Academiei Europei Centrale pentru Ştiinţă şi Arte, membru al Comitetului Director Internaţional al Centrului European de Studii Interetnice şi de Comunicare, membru fondator al Fundaţiei Europene „Nicolae Titulescu", al Asociaţiei de Balcanistică şi de Slavistică, profesor la universităţile de stat din Tirana şi din Bucureşti, profesor-invitat la universităţi din Italia, India, Ungaria, Turcia, Franţa, Iordania, Bulgaria etc.

Timp de circa trei decenii a avut funcţii importante în administraţia locală, la Ministerul Afacerilor Externe din Albania, la Radioteleviziunea albaneză şi pe lângă Academia de Ştiinţe din Albania.

Membru al Uniunii Scriitorilor şi Artiştilor din Albania din 1967, a publicat mai multe volume de poezii, povestiri, articole ştiinţifice şi critice, a tradus numeroase opere literare ale unor bine cunoscuţi autori din limbile italiană, franceză, engleză, turcă, română şi rusă, creaţia sa fiind încununată cu premii în ţară şi în străinătate.

Cartea de faţă este precedată de alte lucrări similare despre Mustafa Kemal Atatürk; Turcia postbelică; Insurecţia armată de la Ilinden, Macedonia, din 1903; Raporturile albano–române de-a lungul veacurilor; Aromânii din Balcani, precum şi despre personalităţi ale culturii române şi europene.

Autor al tratatului de *Stilistica limbii italiene*, disciplină pe care a predat-o la nivel universitar.

PREFAŢĂ

O nouă istorie a Albaniei, scrisă din perspectiva transformărilor democratice din ţară din ultimul deceniu, este mai mult decât binevenită. Este necesară, ea trebuie să propună o reevaluare a trecutului, după ce jumătatea de secol de regim totalitar a făcut din istorie, ca în alte ţări comuniste, un instrument al dominaţiei politice a partidului unic. Această nouă istorie este chemată să susţină eforturile de democratizare a Albaniei şi de integrare a ţării în structurile lumii europene libere.

Între români şi albanezi există multe puncte comune, mai multe, poate, decât între alte popoare din Europa sud-estică. Mai întâi, ele aparţin celui mai vechi strat al populaţiilor din regiune şi au, poate, o origine comună în tracoilirii antici. Mai apoi, cele două popoare au cunoscut vicisitudinile marilor invazii din primele secole medievale şi ale stăpânirii, într-o formă sau alta, a marilor imperii în Veacul de Mijloc şi în epoca modernă. De aceea, ele au îmbrăţişat acelaşi mod de viaţă agro–pastoral, s-au închis în structuri sociale tradiţionale, departe de valorile civilizaţiei urbane. Această „retragere din istorie" le-a îngăduit să supravieţuiască în împrejurări ostile în Evul Mediu, dar, pe termen lung, le-a condamnat, într-o măsură sau alta, să-şi ducă existenţa departe de marile curente ale civilizaţiei europene.

Nu trebuie neglijate nici contactele politice şi umane dintre cele două popoare în cursul epocii medievale şi

moderne. Ceasurile de glorie ale albanezilor şi românilor coincid atunci când Skanderbeg, în Balcani, şi Iancu de Hunedoara, Vlad Ţepeş ori Ştefan cel Mare, în Carpaţi, înfruntă puterea mondială a Semilunei.

Toate aceste puncte comune şi raporturi dintre albanezi şi români apar în istoria pe care dl. prof. Kopi Kyçyku o propune cititorului român. Autorul ei, istoric, dar şi scriitor, eseist şi critic literar, este un excelent cunoscător al limbilor şi civilizaţiei din spaţiul Europei sud-estice. Lucrarea lasă să se vadă şi spiritul polemic şi înclinaţia spre dialog proprie scriitorului şi eseistului Kopi Kyçyku. Aceste calităţi ale autorului apar, cu deosebire, în prezentarea istoriei Albaniei din ultima jumătate de secol, dominată de regimul totalitar. Analiza sa dezvăluie opţiunea pentru valorile democratice europene în care s-a angajat poporul albanez în anii din urmă, în pofida dificultăţilor de tot felul pe care le întâmpină.

Dar lucrarea prof. Kopi Kyçyku mai are şi o altă importanţă. Ea mărturiseşte din partea autorului cunoaşterea şi preţuirea valorilor spirituale ale lumii româneşti, în mijlocul căreia trăieşte de aproape un deceniu. Prin revista „Haemus", pe care o îndrumă, prin eseurile sale şi, mai cu seamă, prin zecile sale de traduceri, el a făcut cunoscute societăţii albaneze cele mai însemnate personalităţi şi opere ale culturii şi istoriei româneşti. În plus, este autorul unei monografii asupra raporturilor albano–române în cursul veacurilor şi a unei excelente cărţi referitoare la aromânii din Albania în context balcanic. A sosit momentul ca prof. Kopi Kyçyku să prezinte istoria poporului său publicului larg românesc. Credem că el posedă toate calităţile pentru a o face.

Prof. dr. Stelian Brezeanu

INTRODUCERE

Poporul albanez este un popor foarte vechi. El locuieşte pe meleagurile balcanice din vremuri îndepărtate. Predecesorii săi, de-a lungul secolelor, au fost cunoscuţi în istorie sub diferite denumiri. De pe vremea când datele istorice devin mai credibile, teritoriul Albaniei a fost locuit de către iliri.

Spaţiul vital al poporului albanez se întinde în partea vestică a Peninsulei Balcanice, pe litoralul Mărilor Adriatică şi Ionică, la încrucişarea drumurilor între Occident şi Orient, pe linia maritimă care duce de la nord spre sud.

Lupta împotriva cotropitorilor străini ocupă un loc important în istoria Albaniei. Timp de două milenii, poporul albanez a fost nevoit să-şi apere în continuu libertatea şi independenţa „tăind drumul istoriei cu sabia în mână". În contextul unor circumstanţe istorice deosebite, ca lupta împotriva duşmanilor comuni, destinul poporului albanez a fost strâns legat de cel al popoarelor vecine din Balcani, creându-se tradiţiile de prietenie care leagă aceste popoare şi în ziua de astăzi.

Prin munca şi prin eforturile sale, poporul albanez şi-a creat istoria, valorile materiale şi culturale, contribuind la istoria generală a omenirii. De o importanţă deosebită sunt monumentele culturii antice ale Albaniei, minunata creaţie populară, eroismul demonstrat în luptele împotriva invaziilor străine şi a opresiunii politice şi sociale pe care acestea le-au presupus.

Rezistenţa ilirilor împotriva ocupaţiei romane, contopită cu insurecţiile sclavilor şi cu invaziile barbarilor, au contribuit la răsturnarea imperiului sclavagist roman. Analele istoriei medievale prezintă dovezi în privinţa insurecţiilor arbăreşilor împotriva jugului feudal bizantin. Noii cotropitori veniţi în Peninsula Balcanică, turcii osmani, în drumul lor spre Europa, s-au lovit de rezistenţa eroică a poporului albanez, care timp de aproape o jumătate de secol s-a opus avansării lor spre Occident. În memoria tuturor popoarelor se vor păstra întotdeauna recunoştinţa şi respectul faţă de marele combatant al Albaniei, Gjergj Kastrioti-Skanderbeg. Nenumărate revolte împotriva jugului otoman umplu paginile istoriei albaneze din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea. Mai târziu, pe lângă mişcările de eliberare naţională ale popoarelor din Peninsula Balcanică, subjugate de către Imperiul otoman, forţele progresiste ale Albaniei au ridicat din nou steagul lui Skanderbeg, conducând lupta pentru eliberarea naţională a Albaniei.

După proclamarea independenţei politice, în 1912, micul popor albanez s-a luptat cu cei care vroiau să transforme Albania într-o colonie.

O contribuţie importantă a avut poporul albanez în cursul celei de a doua conflagraţii mondiale, prin jertfa unui mare număr de fii ai săi pe câmpul de luptă antifascist.

Dezamăgită de politica dură şi antidemocratică a partidului comunist la putere, timp de o jumătate de secol Albania a suferit pe plan economic şi spiritual, fiind izolată de lumea civilizată. Rezistenţa poporului faţă de nelegiuirile guvernului comunist a luat mai multe forme, atingând apogeul în anii '90 ai secolului trecut, atunci când, după exemplul poporului frate român şi al altor popoare suferinde sub comunism, s-a aliniat pe baricadele luptei pentru libertate şi democraţie.

Capitolul I

DESPRE ORIGINEA POPORULUI ALBANEZ

În privinţa originii poporului albanez au apărut mai multe probleme, cum ar fi: ai cui urmaşi sunt albanezii? Sunt autohtoni sau imigranţi pe teritoriile lor actuale? Unde se afla leagănul panbalcanic al albanezilor şi al limbii lor?[1] Chestiunea originii se poate pune şi astfel: cu care popor vechi din Balcani sunt identici vechii albanezi sau sub ce nume erau cunoscuţi strămoşii albanezilor de azi în vremea aceea? Din punct de vedere lingvistic, o altă întrebare se pune: cu ce limbă veche din aceste ţinuturi este identic idiomul antic al albanezei?

Problema originii apare ca fiind dificilă din motive istorice, din cauza lipsei izvoarelor. În istoria albanezilor, perioada care începe din Antichitate şi durează până în plin Ev Mediu prezintă mari lacune. În secolul al II-lea d.Hr., geograful Ptolemeu din Alexandria (Egipt) pomeneşte pentru prima dată, pe harta lumii, de tribul *Albanoi*, cu oraşul Albanopolis, undeva în Albania Centrală, între Durrës şi Dibra. De la acest nume de trib a moştenit poporul albanez vechiul său nume naţional *Arbën-Arbër* (Arbăn-Arbăr), *Arbënesh-Arbëresh* (Arbăneş-Arbăreş). Din secolul al II-lea şi până în secolul al IX-lea albanezii nu sunt amintiţi nicăieri.

---

[1] Vezi: E. Çabej, *L'albanais et les autres langues indoeuropéennes*, Tirana, 1950; E. Çabej, „The Problem of the Authochtony of the Albanians in the Light of Place Names", în: *The Albanians and their Territories*, capitolul 2, Tirana, 1985, pp. 18–23.

În secolul al XI-lea, în special cu ocazia luptelor normanzilor cu bizantinii în Albania, cronicarul Mihail Attaliates şi prinţesa Ana Comnena îi pomenesc pe albanezi: ţara sub numele de *Albanon*, iar poporul ca *Albanoi*, *Albanitai*, *Arbanitai*. Acest nume, cu formele *Arbër* etc. notate mai sus, se foloseşte şi azi, atât în nordul, cât şi în sudul Albaniei, ca şi în coloniile albaneze din Italia. Faptul că acestea, împreună cu dialectele albaneze din Grecia, nu cunosc numele *Shqiptar*, *Shqipëri*, arată că acesta a apărut după separarea coloniilor sus amintite, în secolele al XIV-lea şi al XV-lea. Şi autorii vechi din nord folosesc *Arbëni* pentru *Shqipëri* şi *Arbënesh* pentru *Shqiptar*. Noul nume apare în literatură întâi pentru a desemna limba: Gjon Buzuku (1555) *„qi vjen me tha shumë shqip"* (XXVb) (care se spune în albaneză), Pjetër Budi (1621) *„shqip të ne o thoetë"* (să ne-o spună în albaneză) şi Pjetër Bogdani (1683) *„Një gramatikë latin e shqip"* (o gramatică latină şi albaneză). Părerea că *„shqip"* se leagă de numele vulturului (alb. *shqype*), albanezii avându-şi numele de la această pasăre, nu pare a fi justă, deoarece la autorii vechi *„shqip"* se scrie cu „i", iar *shqypja* (vulturul) cu „y". Rămâne obscură în special epoca antică şi prima perioadă a Evului Mediu[2], deoarece istoria albanezilor începe a fi cunoscută cam din secolul al XVIII-lea. În aceste circumstanţe, vom cerceta aspectele etnic şi lingvistic ale Peninsulei Balcanice vechi, vom studia popoarele care o locuiau pe atunci şi limbile pe care le vorbeau acestea şi vom stabili apoi ce legături apar între situaţia de atunci şi cea actuală.

[2] L. Thalloczy, C. Jireček, M. Sufflay, *Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, vol. I–II, Viena, 1913, 1918.

Popoarele care au locuit Peninsula Balcanică în perioada antică sunt, după cum se ştie, grecii la sud, macedonenii în centru, ilirii în vest şi tracii în est.

Din cercetările întreprinse în special în secolul trecut de către reprezentanţi ai diverselor discipline, ilirii apar, pentru perioada preistorică, în special pentru perioada bronzului, ca unul dintre marile popoare ale Europei, nu numai ca stăpânitori ai Peninsulei Balcanice, ci şi ca locuitori ai unei părţi a Europei Estice şi Centrale, ai ţărmurilor răsăritene ale Italiei, ai câtorva regiuni din Alpi şi poate şi ai unor teritorii din Europa Vestică. Printre primii care s-au ocupat de iliri şi de celelalte popoare antice din Peninsula Balcanică se numără istoricul german Johann Thunmann (1774). Colonelul englez Martin Leake, care a fost câţiva ani ataşat militar în timpul lui Ali Paşa Tepelena, s-a ocupat, într-o importantă operă[3], de topografia ţinuturilor ilire. Sunt de semnalat şi lucrările lui Pouqueville, consul al Franţei pe lângă Ali Paşa Tepelena la Ianina. Prima operă sistematică în acest domeniu este *„Albanesische Studien"* a lui Hahn, consul al Austriei la Ianina (1854). Sunt adunate aici însemnările autorilor clasici asupra ilirilor şi sunt studiate analogiile iliro–albaneze, deschizându-se astfel drumul tuturor cercetărilor ulterioare.

Pe lângă lucrările lui Theodor Mommsen, Wilhelm Tomaschek, Constantin Jireček etc., de mare importanţă pentru întreaga Peninsulă Balcanică şi în mod special pentru teritoriile ilire sunt lucrările istoricului austriac Karl Patsch, care îmbină munca de arheolog cu cercetările pe teren şi cu sinteza istorică. Cercetările arheologice pe teritoriile locuite cândva de iliri au cunoscut un mare avânt la începutul secolului trecut, în special după Primul Război Mondial. Astfel, austriacul Karl Traeger, de pildă, specialist în preistorie, a făcut săpături la Koman, la Puka, centru al unei culturi preistorice. După ceilalţi austrieci, C. Praschniker şi A. Schober, care au făcut săpături arheologice, în timpul Primului Război Mondial, în Albania şi în

[3] *Travels in Northern Greece*, 1835.

Muntenegru, arheologul francez Léon Rey a descoperit multe părţi ale Apolloniei (Pojan), iar arheologul italian Luigi Ugolini a cercetat cetăţile Butrint şi Finiq, ca şi aşezarea preistorică de la Velça, în apropierea Vlorei. Activitatea a fost continuată de Pirro Marconi, Domenico Mustilli, Gordon Childe, E. Wiken şi N. Valmin.

După cel de Al Doilea Război Mondial a început activitatea organizată a arheologilor albanezi. Muncii acestora i se datorează descoperirea multor tumuli, mai ales în Albania sudică, precum şi descoperirea şi studierea numeroaselor obiecte aparţinând culturii preistorice ilire din Albania. Lucrările continuă.

În ceea ce priveşte răspândirea teritorială a ilirilor, în epoca greco–romană ei au locuit pe întreg teritoriul din estul Adriaticii, dar graniţele lor etnice nu sunt cunoscute cu exactitate. După geograful grec Strabon, acestea se întindeau din Istria până la hotarul Adriaticii cu Marea Ionică. La răsărit ajungeau aproape de râurile Vardar şi Morava, unde se învecinau cu tracii. În acele regiuni existau triburi pe care unii autori le luau drept ilire, alţii drept trace. Şi mai imprecise au fost graniţele nordice ale ilirilor. Din datele pe care le avem, în Antichitate populaţiile ilire ocupau sudul Austriei, o parte a Ungariei, a fostei Iugoslavii şi a Albaniei de azi, precum şi o parte a Greciei de Nord. Din inscripţii reiese că, spre deosebire de veneţi, messapii şi iapigii din Apulia (Italia de Sud) fac parte din lumea iliră.

Dat fiind că în Albania au locuit în Antichitate triburile ilire, rezultă că albanezii — dacă sunt autohtoni — sunt urmaşii acestor triburi, iar albaneza este continuatoarea unuia dintre dialectele antice ilire. Însă dacă se dovedeşte că au venit ulterior pe aceste teritorii, posibilitatea de a fi iliri nu mai poate fi acceptată.

Din acest punct de vedere, problema caracterului autohton al albanezilor constituie o problemă de bază a preistoriei Albaniei. Mai întâi trebuie să fie clar ce înţelegem prin caracter autohton şi ce limite credem că trebuie să i se stabilească acestuia. Se înţelege că nu este vorba ca poporul albanez să fie originar pe teritoriile actuale încă din cele mai obscure perioade ale preistoriei. Ca toate celelalte popoare indoeuropene, şi albanezii sunt imigranţi pe teritoriile lor istorice. În acest context nu este vorba despre un caracter autohton absolut, ci despre unul relativ. Este profitabil deci din punct de vedere ştiinţific să ne întrebăm dacă albanezii sunt autohtoni dintr-o anumită perioadă preistorică încoace, cum ar fi din epoca bronzului, sau din aceea, mai recentă, a fierului.

Din motive metodice, legate mai ales de mărturiile lingvistice, a fost situată problema în interiorul acestor limite: sunt albanezii autohtoni pe aceste teritorii din perioada greacă şi romană sau nu? Pusă astfel, această întrebare pe de o parte concordă cu faptul că se ştie cu siguranţă că în perioada greco–romană în Albania locuiau triburi ilire, pe de altă parte se exprimă poziţia faţă de tezele care neagă acest caracter autohton, şi care pornesc şi ele de la aceeaşi perioadă istorică.

Pentru majoritatea savanţilor din secolele al XIX-lea şi al XX-lea (Hahn, P. Kretschmer, H. Pedersen, F. Ribezzo, Milan von Sufflay), caracterul autohton al albanezilor este un lucru de la sine înţeles, pe care ei îl acceptă *a priori*, mai ales că urmele influenţelor lingvistice ale latinei asupra albanezei ar fi fost suficiente pentru a stabili locul albanezilor exact pe litoralul Adriaticii, pe teritoriul lor actual. După părerea istoricului Georg Stadtmüller, leagănul albanezilor trebuie să fi fost o regiune care, fiind apărată în mod natural, a salvat acest popor de romanizare[4].

Conform acestui savant, leagănul poporului albanez era situat în Albania nordică, mai exact în regiunea râului Mat. Mai

---

[4] Vezi *Illyrische-albanische Forschungen*, vol.I-II, München-Leipzig, 1916, pp. 32–34, *Les illyriens et la genèse des albanais*, Tirana, 1971, p. 9.

târziu, W. Cimochowski aprobă în principiu teza lui Stadtmüller, numai că, din cauza problemei influenţei albanezei asupra românei, teritoriul unde s-a format limba albaneză este localizat mai departe, în afara graniţelor acestei regiuni, în direcţia vechii cetăţi Naissos, actualul Niš din Serbia. Al. Rosetti are o atitudine mai obiectivă, cu o largă înţelegere a împrejurărilor istorice şi lingvistice[5].

După părerea lui E. Çabej, teoriile potrivit cărora albanezii au venit în Albania de departe sau de aproape, în timpurile vechi sau în Evul Mediu, sunt greşite. Deşi istoria veche a Albaniei este învăluită în întuneric, contează mult faptul că nu există nici un document care să afirme că albanezii sunt veniţi în Albania dintr-o altă parte a Peninsulei Balcanice. De aceea, acestor teorii, sprijinite esenţialmente de argumente lingvistice, le lipseşte, înainte de orice, baza istorică. Şi teza lui Stadtmüller, care situează leagănul albanezilor în Albania nordică, în special pe ţărmurile râului Mat, pare a fi o concepţie prea îngustă. Această regiune este doar o parte din leagănul albanezilor, deoarece el cuprindea şi alte părţi ale teritoriului lingvistic actual al albanezei, nefiind o zonă de expansiune, ci una de restrângere, rezultat al unei îngustări continue de-a lungul istoriei lor.

Toponimia istorică a Albaniei (în primul rând numele oraşelor, care sunt de obicei mai durabile, hidronimele, oronimele, numele văilor etc., care reprezintă în general un strat mai vechi al toponimiei) poate aduce lumină în acest domeniu obscur. Analiza comparativă a acestor toponime arată că formele actuale se explică cu ajutorul foneticii limbii albaneze, dovedind că elementul albanez locuieşte neîntrerupt în această regiune din vremea greco–romană. Pe această cale se dovedeşte că elementul albanez nu a încetat să existe în patria actuală şi că nu a lipsit niciodată în regiunile de pe litoralul acestei ţări, infirmând astfel teza unor savanţi, după care cetăţile de pe litoralul Albaniei de Nord au fost locuite în Evul Mediu de o populaţie

[5] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II: *Limbile balcanice*, Bucureşti, 1968, pp. 41–44.

romanică, iar elementul albanez a pătruns în aceste locuri abia în jurul secolului al XIV-lea[6]. Un lucru care contează atât pentru lingvistică, cât şi pentru istoria albaneză, este faptul că, pentru unele dintre nume, este atestată şi forma intermediară din Evul Mediu, care leagă forma antică cu cea de azi. Tratarea ştiinţifică a toponimiei albaneze va putea ajuta la clarificarea problemei caracterului autohton al albanezilor şi, împreună cu ea, a problemei originii limbii albaneze. Pe de altă parte, faptul că înmormântările cu urne, caracteristice popoarelor din Europa Centrală, nu sunt tipice pentru ţinuturile ilire, ci se întâlnesc doar în zone restrânse, este o altă mărturie împotriva teoriei venirii ililor în Balcani din nord. Urmele culturilor Europei Centrale la iliri ar fi rezultatul contactelor culturale, comerciale şi al deplasărilor meşteşugarilor care prelucrau metalele.

Dimpotrivă, pentru unii istorici şi lingvişti din ultima generaţie a secolului trecut, în primul rând pentru C. Jireček, V. Pârvan, S. Puşcariu, A. Philippide, Th. Capidan, A. Procopovici, albanezii au imigrat pe teritoriile actuale. Motivele unei asemenea poziţii sunt mai ales de ordin lingvistic: toponimele actuale din Albania arată că nu au fost folosite în continuu de albanezi, iar aceasta ar însemna că pe aceste teritorii lipseşte continuitatea elementului albanez. Ei consideră că în perioada migraţiei popoarelor, ilirii, pe jumătate romanizaţi, au fost împinşi din zonele muntoase dintre Dalmaţia şi Dunăre şi au luat drumul spre sud. Învăţatul croat A. Štipcevic, în formularea opiniei sale în privinţa ililor, se bazează pe aprecierile scriitorilor greci şi romani, precum şi pe cercetările din domeniile arheologiei, lingvisticii şi etnologiei, ajungând la concluzia că ilirii locuiau într-un teritoriu întins de la Marea Adriatică şi Alpii Orientali până la Dunăre în nord, până la Dunăre şi Morava în est şi până la pământurile elenice la sud. Dar tot Štipcevic, după ce afirmă că etnia iliră s-a înjghebat pe la sfârşitul epocii bronzului, nu este sigur în privinţa chestiunii etnogenezei ililor, fiindcă aceştia nu

[6] Vezi Selim Islami, Skender Anamali, Muzafer Korkuti, Frano Prendi *Les Illyriens*, Tirana, 1985; Ilirët, Tirana, 2000.

au fost niciodată un popor compact din punct de vedere etnic, „ci format din neamuri eterogene, care nu aveau în mod necesar aceeaşi origine"[7].

Două ipoteze importante stau faţă în faţă: sau albanezii îi moştenesc pe traci sau ei sunt continuatorii ilirilor. Fiecare dintre aceste ipoteze şi-a găsit susţinători puternici şi argumente filologice serioase. G. Weigand, în studiul său „Sind die Albaner die Nachkomen der Illyrer oder der Thraker"[8], a adunat întreg materialul de probe administrate de apărătorii celor două teorii, la fel ca N. Jokl, care în articolele sale a examinat aceeaşi problemă[9] şi afirmă că „limba albaneză poate proveni tot atât de bine din tracă, cât şi din iliră". Menţionăm că puţinele dacisme cunoscute, din punct de vedere lingvistic, au caractere comune cu fondul indo-european al albanezei. Bazându-se pe argumente de ordin toponomastic şi fonetic, Balotă crede că „traco-ilirii formau iniţial o grupă ca şi cea balto-slavă, ce a avut însă o evoluţie istorică contrarie acesteia"[10].

De vreme ce balto-slavii s-au putut diferenţia „în voie pe imensul teritoriu ce l-au avut la îndemână"[11], traco-ilirii, din cauza lipsei de spaţiu geografic, în loc să se diferenţieze în două popoare, respectiv limbi, deosebite, au fost siliţi, „strâmtoraţi în Balcani între civilizaţii şi popoare

---

[7] A. Štipcevič, *Iliri, povijest, zivot, kultura*, Školska kniga, Zagreb, 1974 şi Illirii, „Il Saggiatore", Milano, 1966.

[8] *Balkan-Archiv* III, pp. 227–251.

[9] Vezi şi *Albaner in Ebert's Reallexikon d. Vorgeschichte*, Bd., 1924, vol. I, pp. 84–94.

[10] A. Balotă, Albanica. *Introducere în studiul filologiei albaneze. I. Ţara şi oamenii. Trecutul şi prezentul*, Bucureşti, 1936.

[11] Idem.

superioare lor"[12], să se unifice şi apoi cei mai mulţi să dispară între greci, romani şi slavi. Relevând faptul că acest aspect al problemei traco-ilire, care ar putea lămuri originea etnică a albanezilor, lasă neatinsă enigma formării teritoriale a albanezilor, Balotă conchide spunând că albanezii, „fie ei urmaşi ai ilirilor, fie ai tracilor, descinzând din triburi dace răzleţe sau din resturi panonice, ei sunt totuşi urmaşii aceleiaşi străvechi populaţii a acestor părţi ale Europei, şi ei nu s-au putut păstra decât graţie fortăreţei naturale a munţilor în care au trăit, dacă nu s-au şi format"[13]. În opinia aceluiaşi autor, dat fiind că teritoriile albaneze actuale au fost cele dintâi cucerite de romani şi au stat mai mult sub stăpânire romană decât oricare alt teritoriu traco-ilir, rămâne să se explice, pentru cei care cred cu hotărâre în autohtonismul albanez pe actualul lor teritoriu, „caracterul aproape superficial al influenţei latine din limba albaneză. Romanii, spre deosebire de ce au putut face aiurea, chiar pe teritoriul traco-ilir în Dacia, n-au reuşit să facă aici, căci nu au putut schimba nimic din caracterul indo-european al limbii, mărginindu-se la o influenţă lexicală, de intensitatea celei slave din limba noastră"[14]. Această situaţie, care îi obligă pe filologi să caute în altă parte, în teritorii care au stat mai puţin sub stăpânire romană, locul de formare al poporului albanez, privită istoric, se împacă totuşi şi cu ipoteza ce admite actualul teritoriu naţional ca loc de formare al albanezilor. „Căci — continuă Balotă — nu putem să presupunem o colonizare intens romană pe teritoriile de azi ale albanezilor, numeroasele cetăţi, castre şi tabere ce

[12] Ibidem.
[13] Ibidem.
[14] Ibidem.

împânzesc acest teritoriu indicând cel mult o intensă grijă militară romană, nu o colonizare; iar Via Egnatia, care străbătea aceste ţinuturi deservind întreaga peninsulă şi provinciile de la Dunăre, nu a putut să aibă vreo influenţă asupra strămoşilor presupuşi ai albanezilor, dacă aceştia locuiau în părţile acestea, căci după toate posibilităţile ei trăiau în acest caz ascunşi, cum au făcut mirdiţii mai târziu, în munţii cei sălbatici din nord, unde romanii nu aveau nici un interes economic să pătrundă"[15]. Mai sunt savanţi care afirmă că singurul loc din Iliria de odinioară, unde s-a păstrat limba autohtonă, presupusă ca derivată directă din cea iliră, este teritoriul Albaniei de astăzi, unii dintre ei motivând că Albania, nefiind cuprinsă în unitatea de limbă latină, ci în provincia elenică a Macedoniei, a izbutit să se sustragă romanizării, iar ulterior şi altor acţiuni de asimilare străină[16].

Legat de teritoriul de formare a limbii şi a poporului român şi implicit de apariţia populaţiei aromâne în Peninsula Balcanică au existat în principal două teorii: teoria imigraţionistă şi teoria continuităţii.

Susţinătorii teoriei imigraţioniste, pornind de la existenţa în limba română a unor cuvinte comune cu limba albaneză, au ajuns la concluzia că patria poporului român a fost undeva în Balcani, alături de poporul albanez, de unde ar fi imigrat în teritoriul actual. Argumentele susţinătorilor acestei teorii sunt şubrede. De fapt, aceste cuvinte comune nu prezintă aceleaşi fonetism şi sens pe care ar trebui să-l aibă în urma unei convieţuiri. Pe de altă parte, just s-a remarcat de lingvistul bulgar D. Decev că, în cazul unei convieţuiri între români şi albanezi în Balcani, rezultatul ar fi trebuit să fie o limbă comună sau înrudită şi nu două limbi total diferite. În realitate, cele câteva cuvinte

[15] Ibidem.

[16] Vezi şi N. Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei*, Bucureşti, 1974, p. 7.

comune ale limbii române cu albaneza nu sunt împrumuturi, ci sunt moşteniri luate şi de una şi de cealaltă limbă din fondul lingvistic străvechi indo-european carpato–balcanic. (Kopi Kyçyku, Aromânii din *Albania în context balcanic*, Bucureşti, 1999, pp. 44–48).

Pe aceeaşi linie, Al. Rosetti, în lucrarea sa „Istoria limbii române" (Bucureşti, 1960, vol. II, pp. 126–127), sublinia că prezenţa în limba română a unui număr de cuvinte ce se regăsesc şi în albaneză „nu implică în mod necesar contactul dintre strămoşii noştri şi strămoşii albanezilor, întrucât aceste cuvinte se explică printr-un criteriu comun: o limbă azi dispărută, a cărei formă actuală este, cel puţin în parte, albaneza de astăzi, şi care a lăsat urme în vocabularul „populaţiei romanizate dunărene". În continuare, autorul ajunge la concluzia că teritoriul lingvistic al strămoşilor albanezilor se întindea şi la nordul teritoriului lor actual şi că, prin urmare, „strămoşii albanezilor erau vecini cu strămoşii noştri". Existenţa dialectelor sud-dunărene ale limbii române confirmă în plus această realitate istorică.

Savanţii albanezi au pus accentul pe argumente de ordin istoric, mai ales pe rezistenţa ilirilor împotriva cotropitorilor, în lumina rezultatelor săpăturilor efectuate pe teritoriul Albaniei de astăzi. În acest sens au fost trase concluzii referitoare la organizarea ilirilor, a contactelor cu vecinii şi a luptelor purtate de ei până în secolul al II-lea î.Hr. când vor cădea sub stăpânirea romană. Dacă am încerca să caracterizăm în mare evoluţia istorică a poporului albanez, ar trebui să citâm cel puţin câteva rânduri din cartea lui N. Iorga „*Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais*"[17]: „*Il s'agit d'un peuple qui, tout en étant étroitement attaché à sa terre, qu'il défendait avec acharnement contre tout étranger, en dépassait souvent les bornes sans rechercher un nouvel établissement et sans vouloir donner une plus large base territoriale à son existence. Ce qui intéresse donc ce n'est pas ce territoire même, plus large ou plus étroit, ni*

[17] Bucureşti, 1919, p. 2.

les villes, appartenant pour la plupart aux étrangers, ni les villages disseminés au milieu des rochers ou perdus dans les cirques des montagnes, mais bien la vitalité d'une admirable énergie conservatrice et d'une force de résistance étonnante, qui forme l'intérêt de l'histoire des Albanais et explique leur existence actuelle".

Pornind de la pasajul de mai sus, savantul român Balotă consideră că el dă o indicaţie precisă asupra sensului dezvoltării acestui popor, căruia nu i-a lipsit decât o unificare a puterii conducătoare — în locul pulverizării în *fisuri* (triburi) şi *bajrake* (ţinuturi separate) — şi sentimentul stăpânirii teritoriale, spre a ajunge la o înflorire caracteristic albaneză, în locul secolelor de obscură stăpânire otomană. Totuşi, mai adaugă Balotă, pulverizarea puterii conducătoare albaneze, care contribuie în mare măsură la imposibilitatea de a stabili pentru multe veacuri existenţa unei Albanii, „nu corespunde unei diferenţieri a unităţii istorice şi spirituale a poporului albanez. Căci, cu toată deosebirea de triburi şi dialecte, se pot identifica, şi din punctul de vedere al limbii şi din punctul de vedere al rasei, limitele aşezării neamului albanez, existând o conştiinţă comună superioară celei a triburilor, care face să nu se poată încerca niciodată o istorie a toscilor (locuitori din sudul Albaniei), deosebită de cea a gheghilor (locuitori din nordul Albaniei)"[18].

Având în vedere vasta întindere geografică — în cursul Evului Mediu şi până în timpurile moderne — reprezentată de provinciile Preval, Dardania, Noul Epir şi Vechiul Epir, recunoscută ca patria medievală a albanezilor, pe baza elementului ilir vechi au luat naştere şi s-au desfăşurat procesele etno–genetice ale formării poporului albanez. În afară de faptul că limba albaneză este genetic legată de cea iliră şi că albaneza are relaţii cu limbile vechi greacă şi latină şi traco-română, ştiinţa albaneză a ajuns

[18] *Albanica*..., op. cit.

la concluzia că vorbitorii timpurii ai acelei limbi, arbërii sau arbăreşii, au locuit într-un teritoriu care era în contact cu aceste trei grupări lingvistice şi, în consecinţă, acest teritoriu reprezintă exact teritoriul în care ei trăiesc astăzi. În sprijinul acestei afirmaţii vin şi datele arheologice. Cultura materială timpurie a albanezilor (*arbëri*), cunoscută în general sub denumirea de „cultura Koman" după numele satului în care în 1988 au fost găsite primele urme ale sale, vorbeşte clar despre perpetuarea tradiţiior ilire, ca şi despre relaţiile neîntrerupte cu civilizaţia romano–bizantină a epocii de trecere de la Antichitate la Evul Mediu. Urme ale culturii arbërilor au fost identificate în ultima vreme şi în judeţele Lezha, Kruja, Tirana, Mirdita, Puka, Mati, Kukësi, Ohrid etc.

Chiar numele vechilor albanezi, al arbërilor (lat. *Albani*, grec. *Arbanoi*) îşi are originea în neamul ilir omonim pe care Ptolemeu, geograf alexandrin al secolului al II-lea, îl localizează în teritoriile dintre Durrës şi Dibra. De asemenea, istoricul bizantin al secolului al XI-lea, Attaliates, ne înştiinţează că locuitorii acestei zone de o importanţă strategică ieşită din comun continuau să fie chemaţi tot *arbër* (*arbanoi*). Acest nume a fost generalizat atribuindu-se şi populaţiei albaneze din alte teritorii care mai înainte purta denumirile regiunilor sau oraşelor respective. Sursele istorice arată că teritoriile albaneze în Evul Mediu se întindeau de la Golful lui Kotorr la nord, până la Golful Artei la sud. Toate aceste teritorii pe vremea aceea erau cuprinse sub denumirea *Arbëria* (Albania).

Capitolul II

ISTORIA ANTICĂ

Predecesorii albanezilor — vechii locuitori ai Albaniei

Teritoriul locuit actualmente de către albanezi a început să fie populat foarte devreme, din epoca paleolitică, deci acum circa o sută de mii de ani. La început au fost locuite zonele care aveau condiţii geografice mai convenabile, ca peştera din Gajtan (Shkodra), Konispol, muntele Dajti, precum şi Xara (Saranda).

Organizarea societăţii matriarhale s-a desăvârşit în perioade mai târzii, cu aproape 6000–3000 de ani în urmă, în epoca neolitică.

Populatea regiunilor locuite astăzi de către albanezi a devenit mult mai densă în cursul perioadei neolitice. Locuitorii neoliticului preferau să-şi construiască bordeie pe câmpie şi pe terasele râurilor. Aşezăminte de acest gen sunt atestate în număr mare în Albania, în Kosova, în Muntenegru şi în Macedonia şi sunt contemporane cu altele asemănătoare din Peninsula Balcanică.

În epoca următoare, eneolitică sau a cuprului, cu 3000–2100 de ani î.Hr., au avut loc alte prefaceri, printre care şi desprinderea economiei agricole de cea zootehnică. Populatea regiunilor a cunoscut o creştere constantă.

În epoca eneolitică a luat naştere sistemul patriarhal, care s-a consolidat mai mult în epoca bronzului (2100–1100 î.Hr.) şi în cea a fierului (ultimul mileniu î.Hr.).

Pelasgii. Epoca eneolitică se caracterizează şi prin schimbări demografice. La mijlocul mileniului al III-lea î.Hr. şi la începutul mileniului al II-lea î.Hr., din stepele de la Răsărit au venit grupuri noi de populaţii de crescători de animale. Ele s-au amestecat cu localnicii, creând astfel noua comunitate culturală a populaţiei indoeuropene pe tot cuprinsul Peninsulei Balcanice. Se crede că această populaţie era populaţia antică pelasgică, despre care au scris numeroşi autori din vechime, ca Homer, Herodot, Tucidide etc.

Pelasgii sunt cunoscuţi ca fiind cei mai vechi anteiliri şi anteeleni care locuiau în Peninsula Balcanică şi în bazinul Mării Egee. Începând din secolul al XVII-lea, mai ales în perioada Renaşterii naţionale albaneze, majoritatea cercetătorilor albanezi şi străini au fost de părere că limbile pelasgică şi albaneză erau legate între ele. Un înflăcărat susţinător al acestei teorii a fost lingvistul austriac Hahn. Alţi cercetători însă se opun teoriei sus-menţionate.

Ilirii. Popoarele care au devenit cele mai cunoscute în istoria veche a Balcanilor sunt grecii, ilirii şi tracii. Ilirii, ca moştenitori ai pelasgilor, se numără printre vechii locuitori ai Peninsulei Balcanice. Ei sunt autohtoni. Cultura, limba şi caracteristicile antropologice ale ilirilor au fost create de către ei, în ţara lor, în partea apuseană a Peninsulei Balcanice, acolo unde scriitorii antici îi pomenesc în operele lor.

Numele etnic de *ilir* apare în operele antice începând cu secolul al V-lea î.Hr., însă denumirile câtorva triburi ilire încep să fie pomenite încă din secolul al XII-lea î.Hr., de către Homer. Data formării etnosului ilir este mult mai timpurie.

Se presupune că urmele culturilor Europei Centrale, întâlnite în Iliria, sunt rezultatul contactelor culturale şi comerciale, precum şi al deplasărilor meşterilor în prelucrarea metalelor.

Printre triburile ilire mai cunoscute menţionăm taulanţii, ardianii, dardanii, dalmaţii, alnabii, peneştii, moloşii, caonii, tesproţii etc.

Taulanţii locuiau în regiunea Adriaticii, de la râul Vjosa până la periferia oraşului Dyrrachium (Durrës). Acest trib a avut un rol foarte important în istoria iliră din secolele al IV-lea – al III-lea î.Hr., situându-se în fruntea statului ilir, înfiinţat anterior de către tribul encheleilor. Pe teritoriile taulanţilor şi-au făcut apariţia mai târziu triburile albanilor şi ale parthinilor.

Encheleii locuiau în regiunile din jurul lacului Ohrid. Ei sunt făuritorii celei dintâi dinastii a Regatului ilir, la sfârşitul secolului al V-lea î. Hr. Unul dintre principalele oraşe ale encheleilor a fost Enkelana (Pogradec de astăzi). După secolul al IV-lea, ei nu mai sunt menţionaţi nicăieri. În teritoriile tribului encheleilor sunt pomeniţi şi dasareţii. Encheleii au fost pescari recunoscuţi.

Dasareţii reprezintă cel mai mare trib din sud-estul Iliriei. Erau renumiţi, mai ales în Antichitate, pentru producerea cerealelor panificabile. Printre cele mai importante oraşe ale lor se numără Pelion (actualul sat Selca de jos, judeţul Pogradec) şi Antipatrea (Berati de astăzi).

Albanii locuiau la periferia oraşului Dyrrachium. Epicentrul lor era Albanopoli (satul Zgërdhesh de astăzi, judeţul Kruja). Tribul albanilor „a botezat" albanezii – *albani*, *arbër* – în cursul Evului Mediu timpuriu.

Ardianii s-au aşezat la început în jurul golfului Rizon şi râului Neretva. Ei şi-au extins puterea în toate celelalte regiuni, care mai înainte fuseseră sub stăpânirea taulanţilor. Ardianii au jucat un rol foarte important în luptele duse împotriva cotropitorilor romani, în cursul secolelor al III-lea şi al II-lea î.Hr., când stăpânea dinastia Ardiană a Regatului ilir. Oraşul lor principal a fost Shkodra.

Dardanii au constituit tribul ilir cel mai numeros, care s-a situat la cârma Regatului Dardan, în Balcanii Centrali, îndeosebi în Kosova. Două alte faimoase triburi dardane erau thunaţii şi galabrii. Damastion a fost oraşul lor principal, un celebru centru de extracţie de minereuri. Dardanii erau recunoscuţi ca luptători viteji, mineri capabili, crescători de animale şi negustori.

Dalmaţii locuiau pe coastele Adriaticii. Erau crescători de animale renumiţi; excelau în confecţionarea diferitelor tipuri de îmbrăcăminte din cânepă şi lână. Haina cunoscută sub numele „dalmatica" în primele secole a fost preluată şi de către aristocraţia romană, folosindu-se mai târziu ca haină rituală bisericească. Oraşul lor principal a fost Delmini.

Peneştii, care locuiau la valea Drini i Zi (Drinul Negru) şi în jurul ei, au fost pomeniţi pentru prima dată în anii 170–169 î.Hr. şi au jucat un rol important în cel de-al treilea război iliro-roman. Ei dispuneau de 14 oraşe şi castele, printre care Uskana, Oeneu, Draudaku etc. Ca pedeapsă pentru că au acceptat garnizoane romane în centrele lor urbane, macedonenii le-au ruinat ţara.

Moloşii sunt unul dintre cele trei triburi principale care locuiau în centrul Epirului antic şi au avut un rol foarte important în istoria naşterii şi a formării statului Epir.

Caonii reprezintă un trib epirot care a cunoscut o largă extindere, de la râul Thyamis (râul Kallama de astăzi) până la valea Drinos, la Gjirokastra, oraş în sudul Albaniei actuale. Epicentrul caonilor, Foinike (Finiq de Saranda), a devenit în secolul al III-lea î. Hr. aşezământul principal al întregului stat epirot. Un alt mare oraş al caonilor a fost Antigonea (satul actual Saraqinisht din Gjirokastra).

Thesproţii locuiau în Epir, la sud de râul Kallama, până la golful Ambrakia. Sunt pomeniţi în scrierile vechi începând cu secolul al V-lea î.Hr., ca trib condus de doi capi aleşi în fiecare an din rândurile aristocraţiei lor[19].

---

[19] „Some Ethnic Problems of the Ancient History of Albania", în *Albania Today*, Tirana, nr. 5, 1985, pp. 17–18.

Coloniile elene din Iliria. Elenii şi-au înfiinţat primele colonii pe coastele Mărilor Ionică şi Adriatică de Est, în secolul al VIII-lea î.Hr. Ei au înfiinţat Dyrrachium (Durrës), iar în anul 588 î.Hr. au pus temeliile Apolloniei (Pojani de astăzi, judeţul Fieri), pe locul unor aşezări ilire mai vechi. Mai târziu, elenii au fondat şi alte colonii, ca Farin (Hvar), Isen (Vish) şi Korkyra Neagră (Korculla).

Înfiinţarea coloniilor menţionate mai sus a contribuit la creşterea şi la dezvoltarea schimburilor comerciale între iliri şi lumea elenă, precum şi la pătrunderea culturii elene în teritoriile Iliriei.

Dyrrachium, care purta şi numele de Epidamnus, începând cu secolul al V-lea î.Hr. a devenit un oraş-stat (polis) prosper. Interesele deosebite care legau acest oraş de Grecia au dus la începerea Războiului Peloponesiac, în care Grecia avea să se implice timp de 30 de ani. Ilirii aveau acces la Dyrrachium, de aceea în colonia de acolo trăiau un număr mare de iliri. Dyrrachium s-a transformat foarte repede într-un port important, chiar cel mai mare al Adriaticii. Începând cu secolul al V-lea î.Hr. acest oraş şi-a bătut propria monedă de argint. Cicero ne spune că Dyrrachium era cunoscut în Antichitate ca taverna Adriaticii. În secolul I î.Hr., Dyrrachium a devenit o colonie romană.

Apollonia era cel mai mare dintre cele 30 de oraşe ale lumii antice care purtau acelaşi nume. Şi acest oraş-stat a avut monedă proprie, tot din argint, începând cu secolul al V-lea î.Hr., care s-a răspândit destul de mult în Balcani şi în afara lor. Apollonia era nu numai un centru economic important, ci şi un focar de cultură, unde veneau să studieze şi persoane din alte ţări. Cicero descrie Apollonia ca pe un „oraş măreţ". Aici, la fel ca la Dyrrachium, au înflorit sculptura, arta mozaicului şi muzica. Datorită importanţei deosebite pe care o avea, Apollonia a devenit o arenă de lupte între iliri, epiroţi, macedoneni şi romani[20].

[20] McNeish S., „Archaelogist Searches for the Seeds of Civilization", în *The World*, Boston University, 11 aprilie 1984, p. 27.

Statele ilire. La sfârşitul secolului al V-lea î.Hr. este înfiinţat statul ilir, avându-l ca rege pe Sirra. Acesta a fost detronat în secolul al IV-lea î.Hr. de către Bardhyl, care şi-a fondat propria dinastie, cu epicentrul pe malul lacului Ohrid, unde locuiau encheleii. Bardhyl intenţiona luarea în stăpânire a tuturor teritoriilor locuite de iliri, care se aflau sub jugul macedonenilor. Bardhyl a învins trei regi macedoneni, obligându-i să plătească ilirilor tributuri anuale. Când macedonenii, în 360 î.Hr., au încercat să schimbe această situaţie prin luptă, au lăsat pe câmpul de bătălie 4000 de morţi, inclusiv pe regele lor, Perdikas. Abia în anul 359 î.Hr., macedonenii, în frunte cu Filip al II-lea, au reuşit să recucerească oraşele care le aparţinuseră cândva. Succesorii lui Bardhyl au dus aceeaşi politică, neputând să se elibereze însă de macedoneni. După înăbuşirea insurecţiei encheleilor condusă de Kliti, fiul lui Bardhyl, care avea ca ţintă desprinderea de Macedonia, centrul statului ilir s-a mutat la taulanţi, avându-l în frunte pe Glaukia. Acesta a reuşit să elibereze toate teritoriile ocupate de macedoneni care fuseseră ale encheleilor. Dyrrachium şi Apollonia au trecut, de asemenea, sub stăpânirea regatului ilir al lui Glaukia. Tânărul Bardhyl a stabilit relaţii amicale cu Epirul care însă nu au fost de lungă durată, deoarece Pirrhus şi-a extins cuceririle până la Shkumbin. Succesorul tânărului Bardhyl, Monun (anul 280 î.Hr.), a devenit stăpânul oraşului Dyrrachium, a bătut monedă cu chipul său şi a întărit bazele statului ilir. Toată perioada stăpânirii dinastiei lui Glaukia s-a dovedit a fi foarte importantă pentru istoria ilirilor. Statul ilir, aşezat pe câmpia de-a lungul Mării Adriatice, a făcut faţă intenţiilor hegemonice ale Macedoniei şi ale Epirului, asigurând o dezvoltare puternică pe plan economic şi cultural pe întreg teritoriul Iliriei. Au fost construite numeroase oraşe noi cu

o arhitectură modernă şi cu ziduri de incintă rezistente care au jucat un rol important nu numai în economia şi cultura ţării, ci şi în însăşi politica Iliriei. Includerea coloniilor elene Dyrrachium şi Apollonia în statul ilir şi amestecarea locuitorilor lor cu ilirii au influenţat creşterea puterii economice şi lărgirea relaţiilor comerciale cu toate regiunile Balcanilor şi dincolo de ele.

Regatul ardianilor s-a format în secolul al III-lea î.Hr., în urma slăbirii puterii taulanţilor. Avându-l ca întemeietor pe Agron, a reunit sub stăpânirea sa toate teritoriile ilire din nord cu cele care aparţinuseră cândva encheleilor şi taulanţilor, extinzându-şi hotarele statale de la râul Vjosa la sud, până în Dalmaţia Centrală, la nord; de la teritoriile în jurul lacului Ohrid la est, până la confluenţa Drinului Alb cu Drinul Negru, la Kukës. Capitala statului ardianilor a fost Shkodra. Statul ilir a atins cel mai înalt nivel de organizare social-politică sub dinastia lui Agron (231–168 î.Hr.), luând naştere alte noi oraşe ilire. Temelia societăţii ilire o constituiau orăşenii, ţaranii liberi şi sclavii. Pe tronul regal puteau să urce şi femeile. Oraşele se autoguvernau, având în frunte un stăpân, polidinastul. În perioada stăpânirii regelui Gent, acesta avea o putere nelimitată.

După moartea lui Agron, puterea a fost preluată de regina Teuta, o femeie hotărâtă să continue politica consolidării statului ilir. Ea a luat măsuri militare ca statul ilir să devină stăpân al coastelor Adriaticii. În acest scop, în anul 229 î.Hr. armatele ilire au ocupat insula Corfu şi Foenike, cel mai prosper oraş din Epir[21]. Epiroţii s-au desprins din alianţa cu grecii, alăturându-se statului ilir al ardianilor. Consolidarea statului ilir însă nu le convenea romanilor,

[21] Ugolini, „Le scoperte archeologiche fatte in Albania", în *Studi Albanesi*, Roma , 1942, vol. I, pp. 17–34.

vecinii lor apuseni. În aceste împrejurări a început primul război iliro–roman. În anul 229 î.Hr. armatele romane, cu 200 de nave, au atacat Iliria. După o rezistenţă eroică de un an, Teuta a fost obligată să capituleze, semnând tratatul de pace prin care erau reduse foarte mult hotarele statului ilir. Au urmat alte două războaie iliro-romane, respectiv în anii 218–218 î.Hr. şi 168–167 î.Hr. Politica *divide et impera* a făcut posibil ca în anul 167 î.Hr. Roma să ocupe Iliria. Pe teritoriul regatului învins a luat fiinţă o nouă unitate politică, Federaţia dalmaţilor, având centrul în partea nordică a regatului. Federaţia înfiinţată în secolul al II-lea î.Hr. şi-a extins stăpânirea până la graniţa cu liburnii, la nord, şi cu daorsii, la sud, şi a continuat lupta până în secolul I î.Hr.[22]

Statul Epirului se afla în partea sudică a statului ardianilor, de la râul Vjosa până la golful Ambrachia şi de la Marea Ionică până la Munţii Pindului. Populaţia acestui stat era iliră, de aceea scriitorii greci îi califică pe epiroţi drept „barbari", conform tradiţiei epocii, când tuturor popoarelor nonelene li se atribuia acest epitet. În Epir trăiau 14 triburi mari şi numeroase altele mai mici. Principalele triburi erau moloşii, caonii şi tesproţii. Organizarea statală a Epirului a început din secolul al V-lea î.Hr., cel dintâi rege fiind Admet, molos. Regatul moloşilor a avut o organizare politică şi militară mai solidă decât a celorlalte triburi, având privilegiul să fie recunoscut în Balcani drept cel mai puternic stat aflat în inima Epirului. Astfel se explică faptul că, la sfârşitul secolului al V-lea î.Hr., Sparta şi Atena au depus mari eforturi ca să-şi asigure sprijin din partea statului moloşilor. Liga molosă şi-a continuat

---

[22] Edwin E. Jacques, *Historia e popullit shqiptar*, Istanbul, 1996, p. 25.

politica de lărgire a hotarelor asigurându-şi ieşirea la Marea Ionică. Ea a creat o alianţă solidă cu Filip al II-lea, regele Macedoniei, tocmai când aceasta devenise unul dintre regatele principale din Balcani. În anul 334 î.Hr., la cererea Tarantului, regele molos Alexandru a trecut cu armata sa în Italia de Sud pentru apărarea coloniilor elene, aflate sub ameninţarea triburilor italice. La început trupele sale au ocupat Apulium, Heraclea şi alte oraşe, obligând mai multe oraşe italice, inclusiv Roma, să încheie acorduri cu Alexandru. După câţiva ani însă, triburile italice, unindu-şi forţele, i-au învins pe epiroţi în luptele desfăşurate în apropiere de Cosenza în anii 331–330 î.Hr.

În anul 297 î. Hr., în fruntea statului Epirului a venit Pirrhus, în timpul căruia (297–272 î.Hr.), Epirul a adoptat o politică independentă, stabilind relaţii diplomatice cu cele mai puternice state ale epocii. Epirul a cunoscut o înflorire a vieţii orăşeneşti, printr-o activitate amplă de construcţii în vechile centre urbane şi prin înfiinţarea de noi oraşe. Prin lupte şi cotropiri, Pirrhus a mărit dimensiunile statului epirot în detrimentul statelor vecine. La nord a ocupat teritoriile ilire până la râul Shkumbin, la est pământurile până la Vardar, iar la sud a pus stăpânire pe ţinuturile Greciei până la Corint.

Răspunzând la solicitarea oraşului Taranto, Pirrhus a debarcat în Italia de Sud în fruntea unei armate mari, învingându-i pe romani, dar suferind pierderi grele. După câteva alte victorii în Sicilia şi o înfrângere în anul 273 î.Hr., Pirrhus s-a întors în Epir, de unde a intrat cu armata sa în Grecia. Acolo, în oraşul Argos, aflat în Golful Corintului, a fost ucis în cursul unei bătălii. În anul 234 î.Hr., Epirul s-a federalizat constituind Liga epirotă, cu capitala la Foinike, în apropiere de oraşul Saranda, în sudul Albaniei. Statul epirot a fost distrus de romani în anul 167 î.Hr. Romanii au

făcut 150 000 de prizonieri şi au dărâmat 70 de oraşe epirote, jefuind întreaga cantitate de aur şi de argint a localnicilor.

În secolul al IV-lea î.Hr. a luat naştere regatul dardan, care se întindea pe teritoriile Kosovei actuale şi în zonele din jur. Hotarele sale se întindeau la nord până la oraşul Kukës şi pe versantul superior al râului Vardar. Cel dintâi rege dardan a fost Longar, urmat de Bato şi de Monun.

Rolul principal în regat i-a revenit tribului dardanilor, dar alături de ei erau şi alte triburi, ca galabrii şi thunaţii. Dardania era cunoscută în lumea antică pentru pământurile sale întinse şi fertile, pentru prelucrarea aurului şi a produselor animaliere. Renumită era mai ales brânza dardană.

Societatea iliră a dardanilor avea la bază sistemul sclavagist. Scriitorii antici au consemnat că fiecare dardan avea în jur de 1000 de sclavi care se ocupau de cultivarea pământului. Pe timp de război sclavii deveneau soldaţi, avându-l în frunte pe stăpânul lor.

Regatul dardan a pus bazele unei armate puternice şi bine organizate, a cărei eficienţă s-a demonstrat în special în secolul al III-lea î.Hr., când dardanii au fost în stare să facă faţă atacurilor puternice ale celţilor care veneau din Europa Centrală. Mai mult chiar, dardanii şi-au demonstrat disponibilitatea de a veni în ajutor Macedoniei tot împotriva invaziei celţilor.

În jurul anului 231 î.Hr., în anul 216 î.Hr. şi în anul 200 î.Hr., între dardani şi macedoneni au avut loc lupte dure, cu pierderi mari de ambele părţi. Pe de altă parte, după lupte îndelungate şi grele, la sfârşitul secolului I î.Hr. dardanii şi-au pierdut independenţa, intrând definitiv sub umbrela Romei.

Ilirii au dat Imperiului roman mai mulţi împăraţi, printre care Decius, Aurelian, Diocleţian, Constantin. Despre virtuţile acestui popor antic vorbeşte opera *De rebus Illyricus* a istoricului roman Appian. În perioada Antichităţii, stăpânirea romană a influenţat profund viaţa populaţiei autohtone din Iliria, la fel ca şi în alte regiuni ale Peninsulei Balcanice. Locuind în părţile central-vestice ale peninsulei, pe versanţii munţilor sau pe litoralul Mării Adriatice, populaţia iliră a fost supusă procesului de romanizare. În cursul acestui proces, ilirii au reuşit să-şi păstreze multe dintre trăsăturile lor specifice, după cum o demonstrează limba, vestigiile culturii lor materiale etc.

Capitolul III

ALBANIA ÎN EVUL MEDIU

Albania şi luptele sale pentru existenţă

În anul 395, Imperiul roman a fost împărţit în două entităţi, independente una de cealaltă: Imperiul roman de Apus, cu capitala la Roma şi Imperiul roman de Răsărit sau Imperiul Bizanţului, cu capitala la Constantinopol. Provinciile Iliriei au fost alipite Imperiului bizantin, sub stăpânirea căruia vor rămâne aproape zece secole. Poziţia geografică favorabilă, la graniţa cu Italia, a făcut posibilă creşterea rolului acestor provincii, ca un fel de punte de legătură între Răsărit şi Apus. Era vorba, mai degrabă, de existenţa unor importante porturi şi a unei reţele rutiere care începea de la coastele estice ale Adriaticii şi ale Mării Ionice şi se întindea până în adâncurile Peninsulei Balcanice, unind litoralul cu centre importante ca Niş, Skopje, Ohrid, Kostur, Salonic şi chiar cu Constantinopolul. La fel ca şi în cursul secolelor precedente, Via Egnatia a continuat să joace un rol decisiv în comunicarea între provinciile Imperiului.

Trecerea de la Antichitate la Evul Mediu s-a caracterizat prin transformări radicale pe plan politic, economico–social, cultural şi etnic. La fel ca şi celelalte teritorii balcanice, Iliria nu a putut să înlăture loviturile popoarelor barbare care, o dată cu trecerea Dunării, au pătruns în adâncurile Sudului. Goţii, hunii, anţii, herulii, gepizii, avarii, apoi şi slavii au pătruns pe teritoriile Iliriei în cursul secolelor V–VI, semănând peste tot ruine şi coşmar.

Venind din nord, slavii au atacat un număr de oraşe vechi, inclusiv Dyrrachium (Durrës), cauzându-le pagube grave. Mase compacte de slavi s-au aşezat pe teritoriile nordice ale Iliriei, în timp ce în provinciile ilirice din Preval, Dardania, Noul Epir şi Vechiul Epir au pătruns grupuri mici slave care mai târziu s-au retras sau au fost asimilate.

„Insule" aparţinând vechii populaţii ilire au continuat să supravieţuiască până la sfârşitul Evului Mediu, întinzându-se chiar până în Raguza (Dubrovnik), până la Bosnia-Herţegovina şi până la fâşia Macedonia–Tesalia, la graniţa cu Epirul. Până la finele perioadei otomane, în aceste teritorii există mărturii privind aşezări locuite masiv de albanezi.

Elementul albanez a fost prezent în cursul Evului Mediu şi la sud de Golful Artei, în Etolia şi în Akarnania, unde şi astăzi se păstrează urme ale vechii toponimii albaneze. Invaziile unor popoare migratoare care au pătruns în Peninsula Balcanică au influenţat şi situaţia populaţiei din Albania. Vizigoţii, la sfârşitul secolului al IV-lea, şi apoi ostrogoţii, spre sfârşitul secolului al V-lea, au pătruns până la Adriatica, cucerind sau pustiind aşezările rurale şi urbane de pe teritoriul Albaniei. Ostrogoţii au cucerit în anul 479 cetatea Dyrrachium, stăpânirea ostrogotă fiind însă vremelnică. Ilirii sunt menţionaţi în izvoare cu denumirea lor etnică până în secolul al VI-lea. Surse bizantine din secolele al VI-lea – al IX-lea menţionează numeroase atacuri ale slavilor în Iliria şi pe litoralul Adriaticii. În perioada amintită a avut loc un proces de transformare a ilirilor într-o etnie nouă, albanezii. Se poate afirma că romanizarea, ca şi slavizarea de mai târziu, au atins doar superficial populaţia iliră, care a avut o evoluţie proprie, specifică.

După invaziile slavilor în Balcani, Albania, deşi a continuat să rămână provincie bizantină, a pierdut legăturile

terestre cu Imperiul, în oraşe sau în afara lor luând naştere structuri autonome de guvernare, reprezentate de nobilimea orăşenească (arhonzii) şi de boierimea de la sate. La începutul secolului al IX-lea însă, Imperiul bizantin şi-a consolidat prezenţa în aceste provincii prin reorganizarea administrativă şi crearea de provincii militare numite *theme* (obşti).

Regimul themelor în Albania presupunea anumite relaţii ale puterii centrale bizantine cu forţele şi cu structurile locale. Albanezii urmau să contribuie pe plan militar la apărarea, în numele Imperiului, a teritoriilor lor. În acelaşi timp, ei nu mai aveau obligaţii fiscale faţă de trezoreria imperială şi, ceea ce era mai important, câştigau un nivel mai înalt de autonomie politică.

Totuşi, scopul principal al înfiinţării themelor din Occident îl constituia frânarea expansiunii statului bulgar care, pe la jumătatea secolului al IX-lea şi mai ales sub stăpânirea ţarului Simeon (893–927), a anexat treptat teritorii din Tesalia, din themele Nicopol şi Durrës. Pe Simeon l-a succedat Samuel (976–1014), care a extins în continuare stăpânirea bulgară, ocupând oraşul Durrës şi regiunea Dioclea.

În perioada secolelor al VIII-lea – al XI-lea, societatea din Albania era organizată în obşti teritoriale formate din ţărani liberi. Treptat a avut loc un proces de dezagregare a obştilor şi de apariţie a elementelor feudale: dinaţii (stăpâni ai pământului) şi parecii (ţărani aserviţi). Paralel cu apariţia dinaţilor, a avut loc şi crearea domeniilor feudale ale bisericii.

După moartea împăratului Vasile al II-lea, Imperiul bizantin a fost cuprins de o puternică criză cu multiple aspecte. Populaţiile balcanice au trecut la revolte şi insurecţii armate. Tendinţele centrifugale din imperiu au

devenit de asemenea tot mai pronunţate. Bazându-se pe sprijinul dinaţilor locali, strategul themei Dyrrachium, Gheorgheos Maniakes, s-a răsculat, în anul 1043, împotriva autorităţii centrale şi s-a îndreptat spre Constantinopol pentru a se înscăuna ca bazileu. Încercarea n-a reuşit, Maniakes fiind înfrânt.

În anul 1077, un alt strateg din Dyrrachium, Nicefor Brienios, s-a răsculat de asemenea împotriva autorităţii centrale, ca şi urmaşul său, Vasilakios. Şi aceste răscoale feudale au fost înăbuşite în sânge de autoritatea centrală.

Normanzii şi cruciadele în Albania. În cadrul acţiunii de consolidare şi de extindere a autorităţii sale în Peninsula Balcanică, papalitatea a început să acţioneze în vremea papei Grigore al VII-lea în Albania şi în Zeta. În anul 1077, episcopatul catolic de la Antivari (Tivar) a supus unele episcopate din regiunile nordice ale Albaniei. În acţiunea sa de extindere a catolicismului în Peninsula Balcanică, papalitatea a sprijinit expediţiile normanzilor din Sicilia, care, în mai 1081, au debarcat pe litoralul albanez şi au început asedierea cetăţii Durrës. După anul 1083, ei au fost nevoiţi să părăsească treptat teritoriile albaneze, în anul 1085 autoritatea bizantină fiind restabilită în întregime. Normanzii au pustiit din nou, sub conducerea lui Bohemand de Tarent, teritoriile albaneze în timpul primei cruciade, în anul 1096.

Dinastia Comnenilor a reuşit în secolul al XII-lea să menţină Albania în cadrul imperiului. În octombrie 1081 a sosit în Albania împăratul bizantin Alexe Comnenul, care a atacat forţele normanzilor în apropiere de Durrës, dar, în urma pierderilor grele, a fost obligat să se retragă înspre Ohrid. Erau momente când raporturile albanezilor cu Bizanţul intraseră într-o criză profundă, campania normanzilor având teren favorabil. Înaintea începerii expediţiei, locuitorii Vaienetiei (Çamëria) se răzvrătiseră împotriva împăratului bizantin. Nemulţumit de acesta din urmă, strategul albanez al oraşului Durrës, Gjon Vrana,

a lăsat oraşul fără luptă pe mâna regelui normand, Gulielm II. La fel au procedat la Salonic şi luptătorii care erau însărcinaţi cu apărarea Arbanonului.

Campania anului 1185, deşi a avut mai multe rezultate pozitive pentru normanzi, a luat sfârşit cu retragerea forţelor lor de pe teritoriul Albaniei, semnalând în acelaşi timp decăderea rapidă a puterii bizantine.

Principatul Arbanon (Arbër) şi Despotatul Artei. În cadrul procesului de creare a unor noi state balcanice, tot mai pronunţat spre sfârşitul secolului al XII-lea, feudalii albanezi au reuşit să creeze un principat independent, în anul 1190, sub conducerea lui Progon (1190–1198), care cuprindea regiunile Albaniei Centrale şi avea capitala la Kruja.

În anul 1204, Veneţia a pus stăpânire pe oraşul Durrës şi pe regiunea înconjurătoare. În acelaşi timp, în nordul Greciei a apărut despotatul Epirului, iar în nordul Albaniei se consolida statul de la Zeta. Aceste forţe politice şi-au disputat teritoriile albaneze. Principele albanez Dimitrie (1206–1216), aliindu-se temporar cu papalitatea, precum şi cu statul sârb de la Raşka, a reuşit să menţină independenţa statului şi să se constituie într-un potenţial pericol pentru Veneţia. De pe vremea lui s-a păstrat un tratat comercial între principatul albanez şi Raguza.

După căderea Constantinopolului în mâinile latinilor, în 1204, un reprezentant al familiei imperiale, Mihail I Engjëlli (Îngerul), a creat pe teritoriile fostei theme de Nikopoja (Epir) o nouă formaţiune politică, Despotatul Artei, cuprinzând la început teritorii cu populaţii în principal albaneze. Despotul Mihail I Engjëlli şi-a extins treptat domeniile spre nord, ajungând în 1210 până la Shkumbin. În ciuda înţelegerii încheiate în acel an cu ducele Veneţiei, Pietro

Zian, despotul Artei, a atacat oraşul Durrës în 1213 şi l-a ocupat. Până la moartea lui Mihail I Engjëll, în 1216, Despotatul Artei s-a extins necontenit, de la Golful Corintului, în sud, până la Durrës, în nord.

Fratele lui Mihail I Engjëlli, Teodor Engjëlli, pretinzând a fi moştenitorul legitim al tronului Bizanţului, a pus stăpânire pe cetăţile Tesaliei şi ale Macedoniei, ca şi pe oraşul Salonic, fiind foarte aproape de atingerea scopului final — cucerirea Constantinopolului şi restaurarea Imperiului bizantin. Însă în anul 1230 forţele sale au fost distruse la Klokomica (Tracia) de către trupele ţarului bulgar Ioan Asan al II-lea. În urma acestui eveniment, Despotatul Artei, care pe vremea aceea cuprindea mai multe populaţii — albaneză, vlahă, slavă şi greacă — s-a dezmembrat, restrângându-se în graniţele sale istorice din Albania de Jos. Teritoriile aflate între Ohrid, Vlora şi Durrësi s-au aflat sub stăpânirea bulgară până în anul 1241, când noul despot al Artei, Mihail al II-lea Engjëlli, a reuşit să le alipească domeniilor sale. Dar menţinerea acestor teritorii s-a îngreunat din momentul în care ele au devenit ţinta Imperiului Niceei, o nouă formaţiune bizantină creată în Asia Minoră după anul 1204. În bătălia finală din Pelagonia, în apropiere de Manastir, trupele despotului Artei au fost nevoite să capituleze în faţa forţelor superioare numeric ale noului împărat al Niceei, Mihail al VIII-lea Paleologul, cedând acestuia cea mai mare parte a teritoriilor despotatului.

Restabilind dominaţia bizantină în Albania, despoţii Epirului au căutat să refacă şi unitatea Imperiului bizantin. Ei au purtat o serie de războaie cu latinii, fără a-şi atinge scopul. Statul de la Niceea a reuşit să refacă parţial imperiul. În anul 1253, feudalii albanezi au recunoscut autoritatea împăratului de la Niceea.

Regatul Siciliei şi Albania. La bătălia Pelagoniei, despotul Mihail al II-lea Engjëlli a fost ajutat de către cei doi gineri ai săi, prinţul francez al Akeei, Gulielm al II-lea Villeharduen, şi suveranul german al Regatului Siciliei, Manfred Hohenstaufen. Acesta din urmă, din momentul venirii la putere, în 1254, a aplicat cu fermitate politica tradiţională a normanzilor de extindere spre est.

După uciderea lui Manfred în bătălia Beneventului, în 1266, eforturile contelui Carol de Anjou, noul rege al Siciliei, de a cuceri teritoriile de peste mare, s-au lovit de împotrivirea nobililor albanezi. Dar intensificarea presiunii bizantine şi a celei sârbeşti a convins căpeteniile Arbërului şi pe acelea de la Durrës să ajungă la un acord cu Carol I de Anjou. Un rol important în acest proces de împăcare l-a avut Biserica Catolică a Arbërului şi a Durrësului. În urma Tratatului semnat în februarie 1272 între regele Carol şi nobilimea albaneză, s-a proclamat formarea unui regat al Albaniei, *Regnum Albaniae*, Carol I de Anjou luându-şi titlul de *rex Albaniae*. Au fost acordate importante privilegii feudalilor, introducându-se şi ierarhia feudală de tip occidental, fiind garantat inclusiv dreptul de autoconducere a oraşelor. Mulţi feudali occidentali au primit domenii în Albania.

Consolidarea principatelor albaneze

Ca urmare a răscoalei din 1282, cunoscută sub denumirea de „vecerniile siciliene", angevinii au fost înlăturaţi din Sicilia. În anul 1286 ei au fost înlăturaţi şi din Albania.

După victoria reputată în bătălia de la Berat contra angevinilor, în anul 1281, împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul a organizat teritoriile aflate între Shkumbini şi

Vjosa într-un despotat cu sediul la Berat. Profitând de recentele lupte angevino–bizantine, sârbii şi-au întărit poziţiile în Albania de Nord, întinzându-şi stăpânirile până la linia Mat–Ohrid.

La începutul secolului al XIV-lea, Albania se afla sub jurisdicţia regelui Siciliei, a regelui Serbiei, a regelui Neapolului, a împăratului bizantin şi a despotului Artei. Surse ale vremii afirmă însă că autoritatea suveranilor străini era cu totul formală în mai multe regiuni. Istoricul bizantin Cantacuzino spune că albanezii din despotatele Berat, Arta şi Tesalia erau „independenţi" şi „nu vroiau să ştie de împărat". Această etapă se caracterizează prin faptul că domnitorii străini depuneau eforturi pentru a câştiga de partea lor căpeteniile albaneze, acordându-le libertăţi şi privilegii din ce în ce mai mari. Prin tratatele semnate în 1336 cu despotul Gjon Muzaka, respectiv în 1338 cu contele Tanush Topia, angevinii Neapolului îşi asumau o serie de obligaţii faţă de nobilii albanezi, cerându-le doar supunere formală, fapt care vorbeşte despre schimbarea raportului de forţe dintre puterea străină şi structurile administraţiei autohtone.

Totuşi, pe tot cuprinsul teritoriilor albaneze au izbucnit, în anii '20–'30 ai secolului al XIV-lea insurecţii armate îndreptate împotriva sârbilor, angevinilor şi bizantinilor, mai puternice fiind acelea aparţinând Despotatului de Berat şi întregii Tesalii. O serie de nobili albanezi care au condus insurecţia au fost ucişi sau alungaţi, averea lor fiind confiscată. În cursul acestei campanii, împăratul Andronic III a reuşit să anexeze Despotatul Artei. După câţiva ani însă, în 1341, odată cu decesul lui Andronic al III-lea, albanezii s-au răzvrătit din nou, alungând administraţia bizantină, Albania desprinzându-se astfel definitiv de Imperiul bizantin.

Albania sub Ştefan Duşan. Între timp, Regatul sârb atinse-se apogeul puterii sale, pregătindu-se să înlocuiască stăpânirea bizantină în acele teritorii. În perioada 1343–1347, ţarul sârb Ştefan Duşan a cucerit cetăţile Ohrid, Kostur, Berat şi Vlora, practic aproape întreaga Albanie, alipind-o imperiului său. În fruntea administraţiei au fost numiţi comandanţi militari şi rude ale ţarului sârb. În anul 1343, Ştefan Duşan a reconfirmat oraşului Kruja, capitala Arbanonului, vechile privilegii de care se bucura de pe vremea predecesorilor săi. Durrës a rămas în continuare în mâinile angevinilor Neapolului.

În statul lui Duşan popoarele neslave, în primul rând albanezii, au fost supuse asupririi şi discriminării economice, sociale şi religioase, ceea ce s-a concretizat în documentul cel mai important al dreptului medieval, „Codul lui Ştefan Duşan", redactat în anul 1349[23].

Încă din 1319, un număr mare de boieri albanezi, de la Jonimii Zetei, până la Muzaka de la Berat, au fost implicaţi în operaţiunile militare întreprinse de coaliţia antisârbă condusă de către papa Ioan al XXII-lea, din care făceau parte şi regele Neapolului, cel al Ungariei şi banul Croaţiei. Moartea lui Ştefan Duşan în 1335 a marcat şi sfârşitul imperiului său.

Odată cu destrămarea acestuia, marii feudali locali au devenit independenţi, creând o serie de principate pe teritoriul Albaniei. Astfel, în Albania Centrală a luat naştere un principat condus de familia Topia; regiunile nordice erau stăpânite de familia Balsha, care şi-a întins autoritatea şi într-o parte a Zetei, centrul acestui principat aflându-se la Shkodra. Existau şi alte numeroase formaţiuni statale mai mici, aflate sub conducerea familiilor Muzaka, Arianiti, Kastrioti, Dukagjini şi a altora.

Pe litoral, veneţienii continuau să-şi menţină poziţii importante, încercând chiar o extindere spre interiorul ţării, cu succese vremelnice. Luptele interne au împiedicat organizarea unui front comun de luptă împotriva pericolului otoman, devenit tot

---

[23] Vezi şi *Istorija naroda Jugoslavije. Knjiga I — Deo o srpsko-albanskim odnosima u Srednjem veku; Enciklopedija Jugoslavije Knjiga III — Srpsko-albanski odnosi u Srednjem veku*, Zagreb, 1958.

mai mare în cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În anul 1371, coaliţia feudalilor balcanici, la care au participat şi feudali albanezi, a fost înfrântă la Cernomen.

Pornind din Macedonia, în 1385 trupele turceşti au pătruns pentru prima dată în Albania, amestecându-se în luptele pentru Durrës (Dyrrachium) dintre familiile feudale Balsha şi Topia, pustiind şi alte teritorii. În anii următori ei au reluat atacurile şi au ajuns până la Vlora, Durrës şi Lezha. După anul 1385, turcii otomani au trecut la cucerirea sistematică a teritoriilor albaneze. Unii feudali albanezi au participat la coaliţia iniţiată de cneazul Lazăr, care a fost însă înfrântă în bătălia de la Câmpia Mierlei (Kosova Polje) în anul 1389.

Sultanul Baiazid I (1389–1402) a organizat o serie de expediţii împotriva feudalilor albanezi, punctul de plecare fiind reprezentat de Skopje. La fel ca şi în celelalte ţări balcanice, anarhia feudală a împiedicat realizarea unei coaliţii împotriva turcilor otomani. Rezistenţa albaneză în faţa pericolului otoman a fost slăbită şi de atacurile veneţienilor în regiunea litoralului. Veneţia a reuşit să supună principalele oraşe de pe litoral şi să-şi impună suzeranitatea asupra unor feudali. În ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, cea mai mare parte a Albaniei era tributară turcilor sau vasală veneţienilor.

Importanţa economică a Albaniei reiese clar din actele senatului veneţian care numea posesiunile sale din Albania „grădina statului nostru"[24]. În relaţiile comerciale au fost antrenaţi şi marii feudali, care, pe lângă îndeletnicirile lor militare şi administrative, se ocupau şi cu exploatarea sării şi comerţul cu cereale.

Unele oraşe se bucurau de o largă autonomie. Existau adunări ale orăşenilor care desemnau consilii cu 8–10 membri, precum şi pe magistraţi. Procesul de consolidare a relaţiilor feudale a dus la cristalizarea vieţii statale. Anarhia feudală internă şi atacurile externe au oprit însă acest proces şi, prin urmare, Albania nu a putut rezista multă vreme în faţa puterii otomane.

---

[24] *Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë. Shqipëria nën sundimin ushtarak otoman*, Tirana, 1963.

Cucerirea Albaniei de către otomani

După victoria împotriva coaliţiei de albanezi, români, sârbi şi bulgari în 1389 la Câmpia Mierlei (Kosova), otomanii au reuşit să se instaleze, definitiv sau provizoriu, şi în alte teritorii albaneze, de la Shkodra şi Kruja, până la Korça şi Përmet, instaurând regimul militar feudal otoman. În anul 1415, Kruja[25] a devenit o importantă fortăreaţă otomană. Peste doi ani, în 1417, turcii au ocupat Vlora, Kanina, Berat, Gjirokastra. Astfel, cea mai mare parte a Albaniei a căzut sub stăpânirea otomană. Sultanul Murat al II-lea a stabilit în anul 1423 importante garnizoane în Albania Centrală şi Sudică.

Contraatacul luptătorilor albanezi, sub comanda lui Gjergj Arianiti, în iarna 1432–1433, a distrus aproape complet armatele otomane numărând 10 000 de oameni, marcând prima victorie importantă a albanezilor împotriva lor. Ea a avut ecou şi în alte ţări, aducând „glorie strălucită arhitectului său, Gjergj Araniti", după cum relata cronicarul vremii, Chalcocondil. În cursul anului 1434, Gjergj Arianiti a condus albanezii în alte două bătălii împotriva trupelor beilerbeiului din Rumelia, Sinan Paşa şi a sangeacbeiului de la Skopje, Isac Bei, în urma cărora otomanii au fost iarăşi învinşi.

Victoriile albanezilor s-au bucurat de înalta apreciere a papalităţii şi a ţărilor europene. Regele Ungariei, Sigismund, a stabilit legături cu căpeteniile insurgenţilor albanezi, cu Gjergj Arianiti în special, fiind de acord ca, pornind din teritoriile eliberate albaneze, să se declanşeze în comun o insurecţie armată generală în Balcani. În acest scop,

[25] Milan Sufflay, *Srbi i Arbanasi*, Belgrad, 1925, pp. 26–33.

Sigismund a trimis în Albania, în primăvara anului 1435, pe pretendentului tronului Bulgariei, Frujinin, iar un an mai târziu pe pretendentul tronului osman, prinţul Daut. Dar eforturile pentru organizarea unei mişcări generale antiotomane nu au avut ecoul necesar în celelalte ţări balcanice.

Cucerirea Albaniei de către turcii otomani a fost rezultatul superiorităţii numerice şi militare a acestora, al fărâmiţării interne cu care se confrunta statul albanez, precum şi al politicii expansioniste veneţiene. În urma cuceririi, generalizarea sistemului feudal otoman a dus la înrăutăţirea situaţiei populaţiei, care deja fusese confruntată cu războaie îndelungate şi pustiitoare.

Albania a devenit sangeac, ale cărui timaruri (mici proprietăţi feudale) au fost date nu numai spahiilor turci, ci şi unor albanezi de religie creştină şi chiar bisericii. Stabilirea regimului timarurilor a însemnat trecerea efectivă a pământurilor sub stăpânirea statului otoman şi crearea unei clase feudale militare posesoare de domenii, sub formă condiţionată, în întregime subordonată puterii centrale[26].

În cursul deceniului al patrulea al secolului al XV-lea, au avut loc o serie de răscoale, atât în nord, în apropierea localităţii Shkodra, cât şi în sud, în regiunea Gjirokastra, care au fost însă înfrânte. În ciuda acestui fapt, au continuat să se manifeste tendinţe de împotrivire armată contra stăpânirii otomane.

---

[26] *Historia e popullit shqiptar*, Tirana, 1994, p. 77.

Gjergj Kastrioti-Skanderbeg

Gjon Kastrioti, unul dintre cei mai cunoscuţi principi ai Albaniei, a fost nevoit să-şi trimită fiii ca ostateci la curtea sultanului. Printre aceştia, Gjergj, născut la 1412, care şi-a desăvârşit educaţia la Adrianopol, s-a remarcat sub numele de Skanderbeg, în luptele purtate de turcii otomani. Skanderbeg a fost numit în anul 1438 subaş la Kruja, iar în 1440 sangeacbei la Dibra. Încă din această perioadă, el a stabilit legături secrete cu Veneţia, Raguza, regatul Neapolului şi cu regatul Ungariei, pregătind răscoala antiotomană.

Expediţia trupelor creştine din anul 1443, în care un rol preponderent îl aveau românii, sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, a creat condiţii favorabile ca Skanderbeg să părăsească oastea otomană cu un grup de credincioşi şi să se stabilească la Kruja, unde proclamă la 28 noiembrie 1443 crearea unui stat albanez liber. Curând, lui Skanderbeg i s-au alăturat cei mai însemnaţi feudali din Albania. Prin lupte dârze, cea mai mare parte a teritoriilor albaneze au devenit independente la începutul anului 1444.

În aceste condiţii a avut loc adunarea de la Lezha, la care au participat cei mai mari feudali din Albania. A fost creată „Liga Albaneză" sau „Liga de la Lezha" în frunte cu Skanderbeg, o uniune a tuturor forţelor albaneze îndreptată împotriva otomanilor. Au fost stabilite modalităţile de organizare a unei armate comune, un tezaur comun, precum şi raporturile din cadrul statului.

Ameninţarea constantă de către otomani a Albaniei a făcut ca în procesul creării unui stat albanez unitar să fie fructificaţi din ce în ce mai mult factorii bunei înţelegeri şi ai interesului comun în toate teritoriile libere care se

întindeau de la sudul extrem, până la nordul muntos, de la litoralul Adriaticii, la vest, până la râul Drin la est. În această direcţie se realizau legăturile prin alianţă între familiile nobile, fenomen foarte cunoscut în societatea feudală. Alianţe de acest gen, cu un caracter politic cert, fuseseră realizate încă de pe vremea lui Gjon Kastrioti, care se căsătorise cu Vojsava, a cărei familia locuia în teritoriile estice ale Albaniei, în regiunea Pollog. Surorile lui Skanderbeg, de asemenea, au fost măritate cu reprezentanţi ai unor familii albaneze puternice: Mara cu Stefan Gojcin (Cernoievič) de la Zeta, Angelina cu fratele lui Gjergj Arianiti, Vlendan, iar Jella cu Pal Stres-Balsha, Mamica cu Muzak Topia. Însuşi Skanderbeg s-a însurat cu Donika, fiica lui Gjergj Arianiti.

Statul albanez al lui Skanderbeg reprezenta unirea marilor familii albaneze, nu numai prin alianţă, ci şi prin simbolurile statale ale fiecăreia, precum şi prin vechile tradiţii naţionale. Astfel, pe lângă evocarea gloriei epiroţilor – sinonimul numelui Arbër – Skanderbeg a folosit cunoscutul simbol al lui Pirrhus, scutul împodobit cu un cap de capră, iar pe ştampila sa oficială, ca şi pe stema Kastrioţilor au fost tipărite ca simboluri vulturul bicefal al familiei Muzaka şi steaua cu şase colţuri a principatului Balshaj. Astfel se exprima unitatea de gândire şi de acţiune a teritoriilor albaneze libere, de la sud (vulturul bicefal al familiei Muzaka), la nord (steaua cu şase colţuri a principilor Balshaj), în vreme ce folosirea steagului Imperiului bizantin (câmpul roşu cu un vultur negru la mijloc) demonstra că, după ocuparea Constantinopolului de către otomani, în 1453, albanezii constituiau principala forţă antiotomană în Balcani.

În anii următori, mai multe încercări ale turcilor otomani de a pătrunde pe teritoriul albanez au fost respinse, în

1445 la Mokra şi în 1446 la Dibra de Sus. Aceste victorii nu au putut fi fructificate deoarece Veneţia a intervenit în Albania, atrăgând o serie de feudali nemulţumiţi de întărirea autorităţii lui Skanderbeg. În anii 1447 şi 1448, la Deja şi în regiunea Durrës, au avut loc lupte între forţele albaneze şi trupele veneţiene, soldate cu victoria albanezilor. În cursul acestor conflicte, de care au profitat turcii otomani, Skanderbeg a purtat tratative în vederea încheierii unor noi alianţe cu Alfons al V-lea, regele Neapolelui şi cu despotul sârb Gheorghe Brancovič[27].

Skanderbeg a stabilit relaţii diplomatice cu Ungaria, Franţa, Anglia, Spania, cu statele italiene şi cu Persia, îmbunătăţind concomitent şi relaţiile cu papalitatea, în scopul creării unui larg front antiotoman.

Noi încercări ale turcilor de a supune Albania au fost respinse în 1453 la Pollog, în 1455 la Berat, în 1456 la Oranik şi în 1457 la Albulena[28].

La Congresul de la Mantua s-a hotărât organizarea unei cruciade antiotomane, în cadrul căreia un rol important trebuia să-i revină lui Skanderbeg[29]. Fărâmiţarea forţelor occidentale a dus la eşecul acestei acţiuni. Forţele albaneze, conduse de Skanderbeg, şi cele româneşti, conduse de Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare, au rămas singure în faţa presiunii otomane tot mai puternice.

După moartea lui Skanderbeg, la 17 ianuarie 1468, a continuat rezistenţa albaneză în faţa atacurilor otomane, timp în care veneţienii căutau să-şi consolideze poziţiile

---

[27] Marinescu C., „Alfons V roi d'Aragon et de Naples et l'Albanie de Skanderbeg", în *Melanges de l'école roumaine en France*, 1, 1923.

[28] Barletius M., *Historia de vita et gestis Skanderbegi*, Roma, 1508, pp. 14–19.

[29] Radonič I., *Djuradj Kastriot Skenderbeg i Arbania u XV veku*, Belgrad, 1942, p. 16

pe litoral. Ei vor pierde însă curând Lezha, iar „Liga Albaneză" a feudalilor, pierzând Kruja, se dizolvă. Majoritatea membrilor ei vor adopta islamismul şi vor trece în tabăra inamică[30].

Luptele albanezilor împotriva ocupanţilor otomani, în mod special epopeea legendară a lui Gjergj Kastrioti Skanderbeg, constituie unul dintre cele mai glorioase evenimente din istoria poporului albanez. Făurirea unităţii naţionale a făcut posibil ca, pentru prima dată, să se cuprindă într-un singur stat toate principatele şi teritoriile libere, întipărindu-se în conştiinţa naţională a albanezilor. Lupta poporului albanez împotriva cotropitorilor otomani a avut o importanţă cu totul deosebită şi pe plan internaţional. Angajând decenii de-a rândul în teritoriile albaneze armatele otomane, albanezii au ridicat o barieră puternică în faţa avansării otomanilor spre Italia, apărând astfel libertatea ţărilor Europei Occidentale, dezvoltarea şi progresul lor.

În anul 1478, sub conducerea sultanului, oastea otomană a cucerit Kruja. Peste un an, în urma unui acord încheiat la Shkodra între otomani şi veneţieni, cea mai mare parte a teritoriilor albaneze a fost încorporată Imperiului Otoman, în timp ce unele oraşe de pe litoral (Durrës, Butrint şi altele) erau stăpânite de veneţieni.

Luptele au continuat şi în anii următori. Sub conducerea lui Gjon Kastrioti junior, fiul lui Skanderbeg, o răscoală albaneză a dus la concentrarea unor importante forţe, încercându-se fără succes eliberarea cetăţii Kruja. Otomanii supun treptat toată Albania până la sfârşitul secolului, afară de Durrës, care a fost deţinut de veneţieni până la 1501.

Rezistenţa albaneză şi încercările de eliberare au continuat până în anul 1506, când întreaga Albanie, inclusiv oraşele de pe litoral, a fost cucerită de otomani.

Ca să preîntâmpine noi mişcări împotriva Imperiului Otoman, teritoriul Albaniei a fost împărţit în sangeacuri: Vlora, Elbasan,

[30] *Historia e Shqipërisë*, vol. I, op. cit., p. 337.

Ohrid, Shkodra, Vuçiterna, Ianina, Delvina, Manastiri, Prizreni, divizate în formaţiuni administrative mai mici, denumite cadilâcuri, kaza şi nahije.

Albania în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea

În unele sangeacuri, pe lângă albanezi, trăiau şi alte populaţii: vlahi, slavi şi greci, precum şi evrei şi ţigani. În fruntea fiecărui sangeac era sangeacbeiul, reprezentantul celei mai înalte autorităţi politice şi militare. Foarte importanţi în kaza şi nahije erau kadii, purtători ai autorităţii judiciare islamice.

Regiunile montane albaneze, ca Dukagjini, Mirdita, Malësia e Madhe, Dibra, Himara, Labëria, Suli (în apropiere de Ianina), Çermenika etc. s-au bucurat multă vreme de autoguvernare, achitând doar o singură taxă anuală (haraci) statului otoman.

După o întrerupere temporară a activităţii sociale şi de producţie — consecinţă a ocupaţiei osmane — în cursul secolului al XVI-lea viaţa oraşelor albaneze a intrat în normalitate, acestea redevenind centre administrative. Nevoile populaţiei de mărfuri de larg consum, precum şi cele ale armatei otomane de echipament specific au impulsionat simţitor dezvoltarea oraşelor albaneze, crescând volumul prelucrării materiilor prime. S-a înregistrat şi o evoluţie a breslelor, numărul lor ajungând la 40.

Deşi în cursul secolului al XVI-lea dominaţia otomană în teritoriile albaneze s-a consolidat, focarele de rezistenţă nu au fost niciodată stinse. În anul 1537, albanezii din regiunea muntoasă Himara au atacat trupele otomane, fiind înregistrate lupte înverşunate pe toată durata verii, fără ca liniştea să poată fi restabilită în munţi.

În 1571, albanezii s-au răzvrătit din nou, eliberând o parte a ţării. Răscoala generală antiotomană din sud-estul Europei, declanşată în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, sub influenţa victoriilor obţinute de Mihai Viteazul la Dunăre, a cuprins şi Albania. În anul 1594, în urma unei adunări generale albaneze la Mănăstirea Sfintei Marii, s-a declanşat în regiunea Mati o luptă armată care nu a fost însă sprijinită de papalitate şi de Spania, după cum acestea promiseseră.

Luptele au continuat în anii următori. O altă adunare generală a fost organizată în anul 1601. La alte trei adunări panbalcanice, desfăşurate în zona muntoasă albaneză Malësia e Madhe în perioada 1614–1620, care urmăreau crearea unui front comun antiotoman al tuturor popoarelor balcanice, au participat reprezentanţi ai populaţiilor din Albania, Muntenegru, Macedonia şi Serbia[31]. Insurecţia balcanică generală hotărâtă la aceste adunări nu a putut fi declanşată din cauza lipsei de arme, a necoordonării acţiunii popoarelor balcanice şi a intervenţiei hotărâte a autorităţilor otomane. Populaţia munteană, mai ales himarioţii, a desfăşurat intense acţiuni militare, a căror înfrângere a determinat şi noi emigrări în Italia. Caracteristică pentru această perioadă a fost alianţa populaţiei albaneze creştine şi a celei musulmane în lupta împotriva asupritorului comun. Înfrânte datorită unor cauze multiple, obiective şi subiective, mişcările sociale şi naţionale ale albanezilor au continuat în epoca următoare.

[31] *Historia e popullit shqiptar*, op. cit, p. 73.

Capitolul IV

EPOCA MODERNĂ ŞI VISUL NAŢIONAL

Albania în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea

Nordul Albaniei a devenit arena unor conflicte aprige pentru putere între câteva mari familii feudale, câştig de cauză revenind, în 1757, lui Mehmet bei Bushatlli (Mehmet paşa cel Bătrân), mutesarif (guvernator) al sangeacului Shkodra. Asigurându-şi sprijinul populaţiei din zonă, dinastia lui a domnit autonom timp de trei sferturi de veac (1757–1839), în nordul şi în părţile centrale ale Albaniei, cuprinse în paşalâcul de Shkodra.

De asemenea, în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-a creat pentru scurt timp paşalâcul de Berat, pe timpul lui Ahmet Kurt Paşa. După moartea acestuia (1787), Berat a căzut sub autoritatea lui Ibrahim Paşa de Vlora.

Însă cel mai cunoscut paşalâc pe plan european a fost cel de Ianina, pe vremea faimosului Ali Paşa Tepelena. În 1796 acesta era mutesarif la Delvina. Peste un an sultanul îl numeşte şi guvernator al sangeacului Terhalla, cu sarcina de a restabili ordinea în Tesalia. În 1786 primeşte titlul de paşă, iar peste un an primeşte spre guvernare Toskëria şi Epirul. Prin manevre înţelepte, Ali Paşa aduce sub comanda sa şi înfloritorul oraş Ianina. De acum înainte, el dă lovituri de graţie feudalilor rivali, confiscându-le averile şi asigurându-şi consimţământul sultanului pentru acţiunile de acest gen întreprinse[32].

---

[32] Kopi Kyçyku, *Aromânii din Albania în context balcanic*, Bucureşti, 1999, p. 175.

Ali Paşa a urmat o politică externă activă. Anglia, Rusia şi Franţa au stabilit relaţii directe cu el, deschizându-şi reprezentanţe diplomatice la Ianina. Pe lângă o armată şi o flotă proprie, Ali Paşa a creat şi o poliţie puternică, ale cărei informatorii operau şi în afara graniţelor Albaniei.

În 1812, Ali Paşa stăpânea în chip absolut toată Toskëria, Epirul şi Tesalia, având un teritoriu cu 1,5 milioane de locuitori, format din albanezi, greci şi vlahi. Beii din Albania Centrală îi acceptă autoritatea recunoscându-se ca vasali, întreg litoralul, de la Durrës până la Golful Corintic, aflându-se de asemenea sub autoritatea sa. Mulţi oameni de stat şi personalităţi ale timpului i-au devenit prieteni. Lordul Byron, inspirat de o întâlnire cu Ali Paşa, a scris poemul „Child Harold", dedicat poporului albanez şi Albaniei, afirmând totodată că reputaţia Ianinei a întrecut-o chiar pe cea a Atenei.

Paşalâcul Ianinei avea o poziţie strategică în cadrul Imperiului otoman european. Înalta Poartă nu putea să mai tolereze existenţa unui paşalâc aproape independent, cum era cel al Ianinei. De aceea, în 1812, sultanul l-a demis pe Ali Paşa din funcţia de mutesarif. Intervenţiile Angliei pe lângă sultan l-au convins însă pe acesta din urmă să-şi anuleze decizia.

Raporturile lui Ali Paşa cu Istanbulul au devenit din ce în ce mai încordate, culminând cu anul 1813, când Ali Paşa nu a fost de acord cu ordinul sultanului de a înăbuşi insurecţia armată sârbă. Pentru a fi sigur de sprijinul mişcării de eliberare greacă (Eteria) în conflictul său cu Înalta Poartă, Ali Paşa a dat mână liberă activităţilor revoluţionare în paşalâcul său. Într-o adunare a mai multor demnitari albanezi şi greci, în 1820, Ali Paşa a făcut apel la mobilizare generală în vederea creării unui stat constituţional cuprinzând Albania şi Tesalia, în timp ce

Grecia Centrală şi Morea ar deveni un stat autonom sub ocrotirea sa.

În iunie 1820, armatele sultanului au asaltat paşalâcul de Ianina din patru direcţii. Abia peste doi ani, ele reuşesc să lichideze prin trădare paşalâcul de la Ianina şi să îi taie capul lui Ali Paşa, pe care îl vor expune la Istanbul, corpul fiind înhumat cu mare ceremonie. Prin asasinarea lui Ali Paşa otomanii au reuşit să restabilească puterea centrală în această parte a imperiului. Cercetătorii consideră că, în cazul în care Ali Paşa ar fi urmărit unirea tuturor albanezilor în jurul său, atunci Albania ar fi devenit primul stat independent din Balcani[33].

După lichidarea lui Ali Paşa, Înalta Poartă a luat măsuri severe împotriva tendinţelor separatiste ale altor feudali albanezi. În august 1830, la Bitolia (Manastir) au fost masacraţi 500 de feudali albanezi căzuţi în capcană. După o serie de lupte cu trupele otomane, Mustafa Paşa Bushatlli a depus armele.

Numeroasele răscoale antiotomane, desfăşurate până în 1839, au avut ecou puternic în organele de presă româneşti — „Curierul românesc", „Albina românească", „Gazeta de Transilvania", „Vestitorul românesc" — care au inserat în coloanele lor date despre numeroasele mişcări albaneze desfăşurate până în 1839.

Teritoriile albaneze de la Tanzimat până la redeschiderea Problemei orientale (1839–1875)

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, întreg sistemul economic al Imperiului otoman a intrat în criză. În 1872 a

---

[33] *Historia e Shqipërisë*, vol I., op. cit. p. 432.

fost abolit sistemul timarului. Firmanul Tanzimatului (de la cuvântul arab *tanzim* = ordine), emis în 1839 de sultanul Abdul Medjid (1839–1861), urmărea instaurarea administraţiei centralizate

În scopul consolidării puterii centrale, Înalta Poartă a întreprins în 1864 o nouă reformă administrativă, în urma căreia în locul elaietelor au fost create *vilaietele*, având în frunte un vali. Vilaietele au fost împărţite în *sangeacuri*, în *kaza* şi în *nahije*. Puterea civilă a fost separată de cea militară.

Teritoriile albaneze au fost cuprinse în patru vilaiete: Kosova, Shkodra, Manastir şi Ianina. Albanezii erau majoritari, dar în aceste vilaiete au fost aduse şi alte naţionalităţi. Această împărţire administrativă a rămas în vigoare până la căderea Imperiului otoman. Obiectivul real al acestor reforme era consolidarea puterii centrale otomane şi a potenţialului militar al imperiului pentru a face faţă pericolelor reprezentate de mişcările popoarelor asuprite, precum şi eventualelor atacuri din afară.

Albania a reacţionat dur, percepând în esenţa reformelor propuse o încălcare grosolană a obiceiurilor tradiţionale ale albanezilor. În deceniul al cincelea al secolului al XIX-lea au loc puternice răscoale, culminând cu răscoala din 1847, care a cuprins aproape tot sudul Albaniei. În anii '50–'60 ai aceluiaşi secol, revoltele au continuat la Shkodra, Gjakova, Mirdita, la Prizren şi Peja, dar în proporţii mai mici. În această situaţie, otomanii au fost nevoiţi să renunţe temporar la aplicarea reformelor în Albania, înăbuşind însă mişcările cu multă cruzime.

Renascentiştii albanezi au combătut propaganda duşmănoasă care le nega albanezilor istoria bogată, evidenţiindu-le originea veche şi accentuând mai ales epoca glorioasă a lui Gjergj Kastrioti Skanderbeg[34].

[34] *Probleme të Pavarësisë të Shqipërisë*, Tirana, 1987, pp. 6–14.

În Calabria şi în Sicilia s-a desfăşurat o activitate multilaterală în sprijinul cauzei naţionale albaneze. Un mare număr de intelectuali arbăreşi au început să se ocupe de studierea istoriei, a folclorului şi a limbii acestor colonii şi a patriei lor de origine. Cel mai renumit a fost Jeronim De Rada (1814–1903) din satul calabrez Maki, care a apărat în faţa opiniei publice internaţionale drepturile inalienabile ale naţiunii albaneze.

La sfârşitul anilor '50 ai secolului al XIX-lea, Thimi Mitko s-a străduit să deschidă la Korça o şcoală cu predare în limba albaneză, devenind membru al unei societăţi din Istanbul care aduna bani pentru cărţi şi şcoli albaneze.

Printre iluminiştii albanezi, un loc aparte îl ocupă şi folcloristul Zef Jubani, ale cărui idei se pot rezuma astfel: preoţii băştinaşi să ia locul celor străini, pentru că astfel poporul albanez va învăţa bine limba albaneză şi îşi va păstra obiceiurile strămoşeşti. Poţi reuşi să faci ceva pentru patria ta, numai dacă crezi în forţa poporului, iar libertatea se poate câştiga numai prin insurecţia armată. El punea accentul pe dezvoltarea economică a Albaniei. Este socotit pe drept cuvânt ca ideologul viitorului stat naţional albanez.

O altă figură ilustră a Renaşterii albaneze a fost Kostandin Kristoforidhi (1830–1895). După studii strălucite în Anglia, el a contribuit esenţial la mişcarea naţională ca filolog şi literat, îmbogăţind limba albaneză. El a luat iniţiativa de a forma la Constantinopol, cu aprobarea Porţii, o societate culturală albaneză, în 1864. Dar atât iniţiativa din 1864, cât şi cele care au urmat, în 1867, 1870 şi 1871, nu au fost încununate de succes. Această poziţie a autorităţilor otomane determină o îndepărtare tot mai accentuată a albanezilor de turcii otomani.

Albania şi Tratatul de la San Stefano

La începutul lunii ianuarie 1878, trupele ruse au ocupat Adrianopolul, iar la 17 ianuarie cavaleria rusă intra în Corlu, localitate situată la 80 kilometri de Constantinopol, punând în pericol direct capitala Imperiului otoman. În acelaşi timp, românii repurtau succese la Smârdan şi blocau Vidinul, sârbii controlau Niš şi Pirot şi, alături de muntenegreni, au mărşăluit spre vilaietele albaneze Kosova şi Shkodra. De asemenea, Grecia a încercat fără succes să provoace în Albania de Sud o răscoală antiotomană, menită să ceară alipirea la Regatul Greciei a acestei părţi a teritoriului Albaniei. În acest scop, ea s-a folosit de circa 500 de aşa-zişi voluntari epiroţi.

În aceste împrejurări, guvernul otoman a cerut armistiţiu, care a fost semnat la Adrianopol la 31 ianuarie 1878, iar la 3 martie 1878, la San Stefano, Tratatul de pace încheiat între Rusia şi Imperiul otoman prevedea recunoaşterea independenţei României, a Serbiei, a Muntenegrului şi crearea unui mare principat autonom al Bulgariei, cu ieşire la Marea Neagră şi la Marea Egee. Tratatul de la San Stefano nu prevedea nimic concret pentru albanezi, aproape o jumătate din teritoriile lor fiind cedate statelor slave din Balcani.

Toţi albanezii şi-au exprimat voinţa fermă de a împiedica cu orice preţ aplicarea în practică a hotărârilor Tratatului de la San Stefano. În faţa constituirii unei coaliţii europene împotriva Rusiei, aceasta a fost nevoită să accepte convocarea, în iunie 1878, a Congresului de la Berlin, care urma să revizuiască Tratatul de la San Stefano.

Liga albaneză de la Prizren (1878–1881) şi lupta poporului albanez împotriva împărţirii Albaniei şi pentru autonomie

Amânarea aplicării hotărârilor Tratatului de la San Stefano până la Congresul de la Berlin oferea albanezilor un răgaz foarte preţios în vederea unei mai bune organizări a rezistenţei politico–militare pentru a face faţă pericolului de împărţire a teritoriilor albaneze, prin mobilizarea tuturor resurselor umane şi materiale în jurul unui nucleu de conducere unic.

Patrioţii albanezi au început prin a depune eforturi să convingă Înalta Poartă să permită înfiinţarea unei Ligi albaneze, dar fără rezultat. Cum nu putea să oprească organizarea unei adunări albaneze, guvernul otoman s-a străduit să speculeze nemulţumirile albanezilor împotriva Tratatului de la San Stefano şi să dea Ligii de la Prizren un caracter filoturc, un caracter panislamic, la care au participat toate populaţiile islamice din Peninsula Balcanică.

Liga de la Prizren, creată în 1878, a fost rezultatul acţiunii desfăşurate de Comitetul secret, format la Istanbul în acelaşi an, sub preşedinţia lui Abdyl Frashëri şi a altor patrioţi albanezi. Prima lucrare strict ştiinţifică despre Liga de la Prizren a apărut în România, la Constanţa, în anul 1922, sub semnătura albanezului Kristo Dako[35]. Autorul aprecia că Liga Albaneză de la Prizren era unica organizaţie căreia trebuia să i se subordoneze întreaga populaţie albaneză şi care era condusă *de facto* de Comitetul Central al Bătrânilor (Pleqësija Qeveritare Qëndrore). Liga s-a adresat Congresului de la Berlin, care urma să se

---

[35] Citat după N. Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei*, Bucureşti, 1974, p. 59.

desfăşoare la 13 iunie, pentru ca acesta să nu dea nici o palmă de pământ albanez statelor străine, în caz contrar albanezii urmând să lupte cu dârzenie pentru apărarea patriei.

Astfel, Liga s-a orientat în primul rând spre a avea o forţă armată numeroasă şi combativă, independentă de Înalta Poartă. Forţele armate s-au organizat pe principii democratice şi de voluntariat, consiliul militar şi ofiţerii fiind aleşi. O altă hotărâre importantă a Ligii a fost proclamarea, conform tradiţiei strămoşeşti şi în numele interesului naţional, a unei besa-besë generale (jurământul sfânt), în urma căreia toţi albanezii erau sfătuiţi să se împace între ei, punând capăt răzbunării şi certurilor meschine.

Majoritatea delegaţilor Ligii, în frunte cu Abdyl Frashëri, doreau să grupeze în jurul ei toţi albanezii, fără deosebire de religie, conferindu-i mai întâi un caracter naţional şi apoi unul religios, cu sarcina de a lupta nu numai împotriva mutilării teritoriilor albaneze, ci şi pentru dobândirea drepturilor naţionale. Unii delegaţi cu tendinţe filootomane însă, alături de câţiva delegaţi musulmani, turci şi bosniaci, invitaţi să participe la lucrările Ligii, au optat ca Liga să se transforme într-o organizaţie islamică balcanică, în slujba Înaltei Porţi, îndreptată doar împotriva politicii anexioniste a Imperiului Austro-Ungar. Programul votat la 18 iunie 1878 era o victorie pentru elementele fidele Porţii.

La 1 iulie 1878 a avut loc Adunarea generală a Ligii, cu participarea delegaţilor din toate regiunile albaneze. Ea a aprobat un alt document, prin care Ligii îi reveneau drepturile de a proclama mobilizarea militară a tuturor bărbaţilor apţi de luptă, de a aplica diverse taxe pentru constituirea unui buget propriu, de a crea tribunale etc. Prin aceste măsuri, de acum înainte Liga de la Prizren urma să se bucure de puteri speciale, diferite de cele ale

statului otoman, pregătind premizele înfiinţării unui stat autonom albanez. Aşadar, până la urmă, în rândurile Ligii a învins platforma naţională.

Congresul de la Berlin (13 iunie–13 iulie 1878) a hotărât ca regiunile albaneze pe care Tratatul de la San Stefano le cedase Bulgariei să rămână sub stăpânirea otomană. Serbia nu se mai întindea până la Mitrovica şi Prishtina, dar primea în schimb teritoriile din Pirot, Tren, Vranja şi Niš, promise cândva Bulgariei. Muntenegru primea regiunile Tivar, Podgorica, Plava, Gucia, Rugova şi Kolashin. Grecia urma să ia sub stăpânire teritoriile albaneze din Çamëria.

Prin urmare, Congresul de la Berlin a lezat grav drepturile şi interesele naţionale ale poporului albanez. Pe tot cuprinsul Albaniei au avut loc proteste împotriva mutilării teritoriilor sale, albenezii exprimându-şi voinţa fermă de a se opune tendinţelor expansioniste ale străinilor. Mii de oameni simpli s-au înscris ca voluntari, alţii au dat ajutoare în bani, cereale, animale etc. în sprijinul apărării patriei. O mobilizare deosebită s-a constatat mai ales la Kosova, la Plava şi la Gucia, unde pericolul era mai prezent. În răstimp de numai o lună, Liga avea o armată care număra câteva zeci de mii de oameni.

Liga se transformă acum într-o adevărată organizaţie politică, publicând un proiect de program chiar în capitala imperiului, la 27 septembrie 1878. Acesta cerea unirea tuturor teritoriilor albaneze într-un singur vilaiet, condus de o adunare generală, în care limba albaneză urma să fie utilizată ca limbă principală în învăţământ şi în administraţie, iar fonduri din buget să fie alocate pentru nevoile locale.

În noiembrie 1878 are loc o altă întrunire a membrilor Ligii, la Prizren, unde a fost adoptat un nou program, care

prevedea printre alte puncte, autonomia Albaniei în cadrul Imperiului Otoman. Noul program al Ligii a fost popularizat în toate localităţile albaneze, unind în jurul său pe toţi albanezii, indiferent de religie şi de alte diferenţe. Liga îşi instaurează autoritatea într-o serie de regiuni ale Albaniei, dezarmând sau alungând unităţile militare otomane. Forţele muntenegrene sunt învinse şi ele în două rânduri[36].

Din noiembrie 1880 şi până în aprilie 1881, guvernul provizoriu al Ligii a declanşat acţiuni militare puternice, centrul de rezistenţă fiind în zona Kosova. Otomanii reuşesc să reinstaureze autoritatea sultanului în cea mai mare parte a Albaniei, ocupând în final şi Prizrenul. A început o cruntă prigoană împotriva albanezilor, numeroşi fruntaşi ai Ligii, împreună cu familiile lor, fiind arestaţi, condamnaţi sau deportaţi. În toamna anului 1881, ultimul punct de rezistenţă al Ligii, Dibra, a fost ocupat de otomani.

Liga Albaneză de la Prizren a fost prima organizaţie politică a cărei autoritate recunoscută de către întreaga populaţie albaneză şi care a ridicat steagul pentru autonomie şi independenţă. În comparaţie cu organizaţiile similare precedente, Liga de la Prizren a marcat un important pas înainte, datorită faptului că a avut o întindere teritorială panalbaneză, a creat un front patriotic combativ pentru tot poporul albanez, indiferent de apartenenţa religioasă şi socială, a elaborat o platformă naţională completă, cuprinzând revendicări politice, economice şi culturale, folosindu-se de toate formele de luptă de eliberare: adunări, proteste politice, misiuni diplomatice, luptă armată şi activităţi culturale.

---

[36] Prof. Stefanaq Pollo, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit*, Tirana, 1978, p. 21.

Graţie Ligii de la Prizren, chestiunea albaneză a intrat în arena diplomaţiei mondiale cu atribuţiile uneia dintre problemele cele mai acute din Balcani, care trebuia să fie soluţionată.

Mişcarea naţională albaneză la sfârşitul secolului al XIX-lea

La 12 octombrie 1879, reprezentanţi ai celor trei credinţe religioase provenind din diverse regiuni ale Albaniei au înfiinţat la Istanbul „Societatea scrierii albaneze" sau pe scurt „Societatea de la Istanbul", aprobând şi statutul respectiv. Preşedinte a fost ales Sami Frashëri (1850–1904), filozof, scriitor, ziarist, autor al mai multor opere, în albaneză şi în alte limbi, inclusiv al unei enciclopedii turceşti în 6 volume.

Scopul acestei societăţi, care urma să aibă filiale în Albania şi oriunde trăiau albanezi, îl constituia scoaterea poporului albanez din starea de înapoiere prin intermediul dezvoltării învăţământului şi a culturii naţionale. „Societatea scrierii albaneze"[37], pe lângă lupta susţinută pe plan cultural, avea în programul său şi lupta pe plan politic împotriva deznaţionalizării şi pentru un stat de sine stătător, stabilind legături trainice cu patrioţii albanezi din România, Bulgaria, Egipt, Italia etc., publicând şi distribuind numeroase materiale în limba albaneză cu un pronunţat conţinut patriotic.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, albanezii din România au desfăşurat o activitate susţinută pentru renaşterea naţională a poporului albanez. În urma

---

[37] *Historia e popullit shqiptar*, op. cit., 1994, pp. 111–112.

publicării unor studii de către învăţaţi români, albanezi, germani, austrieci, italieni etc.[38], îndemnaţi şi de primele încercări ale eruditului albanez K. Kristoforidhi, care încă din 1868 începuse să publice la Constantinopol părţi din Biblie, traduse în limba albaneză, mai mulţi tineri albanezi din România, în frunte cu Sotir Pandeli, au început să lucreze la un alfabet cu caractere latine, cu ajutorul căruia urmau să editeze primele cărţi albaneze.

Activitatea în această direcţie a fost continuată de către N. Naço[39]. N. Naço s-a stabilit în România, mânat de dorinţa de a-i vedea pe conaţionalii săi cât mai curând luminaţi şi a creat în 1884[40] prima Societate de cultură albaneză „Drita" (Lumina) cu sediul la Bucureşti.

Deoarece în acea perioadă albanezii, mai de seamă cei din România, care aveau legături cu rudele lor din Albania subjugată de otomani, nu îndrăzneau să facă politică naţionalistă înscriindu-se ntr-o societate care nu era agreată de cercurile guvernamentale din Constantinopol, primul comitet al Societăţii „Drita" a fost alcătuit aproape în exclusivitate din români. Astfel, cel dintâi preşedinte al acestei Societăţi albaneze a fost V.A. Urechia, vicepreşedinte D. Butculescu şi cenzori dr. Leonte şi M. Deşliu. Printre membrii din comitet găsim mai mulţi români decât albanezi. În 1887, „Drita" reuşise să-şi formeze sucursale la Brăila, Focşani, Călăraşi şi Mărăşeşti. Societatea „Drita" a desfăşurat o activitate intensă pentru publicarea de cărţi didactice şi diferite foi săptămânale în limba albaneză. Alfabetul în care se scriau aceste publicaţii era, potrivit punctului 4 din statutul

---

[38] B. P. Haşdeu, *Le type syntactique homo-ille-bonus et sa parentele*, Bucureşti, 1880.

[39] Vezi Ismet Dërmaku „Nikolla Naum Naco", *Vjetari Shqiptari*, nr. 402, Bucureşti, 1997, pp. 27–32.

[40] Vezi Th. Capidan, „Contribuţia românilor la renaşterea Albaniei", în *Graiul românesc*, anul II, nr. 1, p. 4.

„Dritei", cel latinesc întrebuinţat de foaia periodică din Constantinopol „Dituria" (Ştiinţa). La Bucureşti încep să apară multe lucrări în limba albaneză, între care amintim epopeea naţională „Istoria lui Skanderbeg"[41], care reprezintă încoronarea operei poetice a marelui patriot şi poet naţional albanez, Naim Frashëri[42], testamentul literar pe care îl lăsa conaţionalilor săi. Întregul poem este străbătut de o chemare arzătoare pentru eliberarea Albaniei. Pentru o bună parte din activitatea sa, N. Frashëri a găsit un larg sprijin în România, unde şi-a tipărit, de altfel, primele lucrări.

Printre ceilalţi scriitori albanezi care au activat în acea perioadă pe teritoriul României, amintim pe Jani Vreto, I. H. Terova, Papakristo Negovani etc. În 1887 apare la Brăila ziarul „Drita", iar în 1888 Societatea Publică din Bucureşti scoate foaia săptămânală „Shqiptari" (Albanezul). Tot la Bucureşti se tipăreşte în 1891 cunoscutul „Apel à nos frères albanais", alcătuit de G. Meksi, Dervish Hima şi alţii. În 1897 apare o nouă foaie, „Shqipëria" (Albania), condusă de Visar Dodani, iar în 1898 apare foaia „Ylli i Shqipërisë" (Steaua Albaniei), redactată în albaneză, în greacă şi în franceză. De remarcat apariţia, până în 1903, cu unele întreruperi, a lui „Shqiptari". România, care acorda azil revoluţionarilor albanezi, şcoală, biserică[43], mijloace materiale pentru continuarea luptei în Albania, a fost pentru albanezii din acea perioadă o a doua patrie.[44]

---

[41] Vezi N. Iorga, *Albania şi România, Vălenii de Munte*, 1915, p. 8.

[42] Vezi Zija Xholi, studiul „Naim Frashëri – një mendimtar dhe patriot i shquar shqiptar", din care s-a publicat un fragment în *Gazeta Literară*, nr. 48, anul XIII, din 25 noiembrie 1965, p. 8.

[43] Vezi N. Iorga, *Albania şi România*, lecţie de deschidere ţinută în Bucureşti la Institutul pentru studiul Europei sud-estice, în ziua de 31 ianuarie 1915, Vălenii de Munte, 1915, p. 8.

[44] Articolul „Përpara, me Zotin", în *Shqiptari*, nr. 5, 1888.

Prezenţa lor pe teritoriul României şi sprijinul acordat de ea au constituit un element pozitiv în pregătirea renaşterii conştinţei naţionale albaneze. Iată ce scria N. Naço, care mai târziu avea să ajungă consilierul regelui Zog I: „Pe când fiii Albaniei lâncezesc în această piroteală, bărbaţi nobili, oameni mari ai României, cu o adevărată iubire fraternă, ne îmbrăţişează cu căldură, ne dau azil de mântuire, ne încurajează întreprinderea, oferindu-ne în acelaşi timp şi bani spre a putea continua opera începută."[45] Aproape în toate articolele semnate de el, se repetă constatarea că „albano–românii sunt ca doi fraţi într-o tulpină", iar asupra drepturilor pe care le au în Peninsula Balcanică, acelaşi autor scria: „Asupra Macedoniei, Albaniei şi Epirului, noi albano-românii din Peninsulă avem drept să zicem cuvântul nostru [...] căci viaţa elementului albano–român este viaţa Imperiului Otoman."[46] Patrioţii albanezi de pe vremea aceea socoteau pe aromâni egali în drepturi în Peninsula Balcanică: „Noi nu facem nici o deosebire între naţiunile surori albaneză şi română, ci luptăm pentru interesul uneia ca şi pentru interesul celeilalte."[47] O acţiune de mare importanţă poate fi socotită aceea a deschiderii de către N. Naço a Institutului albano-român, demers care a fost sprijinit şi pe plan material de către statul român. La şcoala care funcţiona pe lângă acest institut erau trimişi elevi orodocşi, catolici şi mahomedani, fiind asigurată gratuitatea instrucţiei. Elevii absolvenţi urmau să fie apoi trimişi ca învăţători şi profesori în localităţile unde existau albanezi. Pe la 1905, este deschisă la Constanţa o şcoală albaneză, în primul rând pentru marele număr de muncitori albanezi care trăiau acolo.

---

[45] Articolul „Înainte cu Dumnezeu", în *Shqiptari*, 1888, nr. 10.

[46] „Înainte cu Dumnezeu", în *Shqiptari*, 1888, nr. 10.

[47] Articolul „Înainte cu Dumnezeu", în *Shqiptari*, 1888, nr. 10.

Şcoala se afla sub direcţia unui consiliu condus de patriotul Ibrahim Temo şi organiza conferinţe săptămânale pentru muncitori. Mulţi albanezi originari din anumite zone din Albania, emigraţi apoi în România, contribuiau la deschiderea de şcoli de limbă albaneză în zonele din care proveneau.

În 1899, din iniţiativa lui Dervish Hima, este organizat „Cercul studenţilor albanezi", care îşi propunea răspândirea culturii albaneze şi strângerea relaţiilor cu studenţii români. Aceşti tineri constituie ultima generaţie a Renaşterii, înainte de 1912, anul proclamării Independenţei. În 1900, societatea îşi schimbă numele în „Shpresa" (Speranţa). „Shpresa" organizează cicluri de conferinţe, numărând, după unele mărturii, 150 de membri.

Statul român a acordat sprijin albanezilor, care însă în anumite momente, nu a putut fi oferit în mod direct. De asemnea, relaţiile pe care le-au întreţinut fruntaşii emigraţiei albaneze din România cu intelectuali de marcă ai acestei ţări au ajutat la cunoaşterea reciprocă şi la strângerea prieteniei.

Redăm, în continuare, în extras, câteva dintre aprecierile unor personalităţi politice şi ale unor organe de presă din Albania, apărute între cele două războaie mondiale, cu privire la sprijinul României:

„Nu putem să tăgăduim că în cursul istoriei, naţiunea noastră a găsit totdeauna un azil în frumoasa Românie şi că pentru aceasta noi trebuie să fim recunoscători [...]

Atât noi, cât şi istoria, nu putem să tăgăduim că România, ca întâi liberată de sub jugul străin, a deschis uşile locuinţei sale pentru ceilalţi asupriţi şi casa sa a devenit un cuib pentru eliberarea a toţi celorlalţi fraţi mici balcanici."[48]

[48] „Shqipëria dhe Rumania", în *Rilindja Shqiptare*, din 25 februarie 1928 — Vezi *Arhivele Ministerului de Externe al României, fond Albania*, vol. 26, p. 34.

„Nici un albanez nu poate uita că pe teritoriul României a fost organizată şi proclamată independenţa Albaniei."[49]

„Nu vom uita niciodată că pe vremurile când naţionaliştii albanezi erau persecutaţi pretutindeni de către duşmanii naţiunii noastre, numai în Bucureşti au găsit adăpost, de unde au început să răspândească ideea naţională."[50]

„Naţiunile albaneză şi română, aşezate geograficeşte într-o margine şi în alta a Peninsulei Balcanice, au o istorie comună. Acum o jumătate de secol, când naţionaliştii noştri erau persecutaţi în Albania subjugată, România a fost primul stat balcanic unde refugiaţii albanezi au găsit adăpost şi sprijin [...]

Independenţa albaneză, care a fost combătută de unele state balcanice prin toate mijloacele, a fost dorită în România cu entuziasm şi fără vreun gând ascuns."[51]

„Sentimente de deosebită recunoştinţă pe care le păstrează Albania României pentru ajutorul ce i l-a dat la constituirea ei şi pentru simpatia ce i-a dovedit-o cu acest prilej şi de atunci încoace."[52]

În noiembrie 1902, sultanul se adresează personal regelui României, cerându-i să ia măsuri severe şi urgente pentru expulzarea din România a acelora dintre membrii comitetului albanez care nu sunt supuşi români. Guvernul român comunica sultanului, pentru a doua oară, că nu se

---

[49] Xhaferr Ypi, fost regent, ministru şi deputat – din declaraţia rostită în Parlament la 25 noiembrie 1930 — Vezi *AMAE, fond Albania*, 2/ *Convenţii* A. 19.

[50] „Shqipëria dhe Rumania", *Gazeta e Korçës*, nr. 1207, din 6 iunie 1931 – Vezi *AMAE, fond Albania*, vol. 26, p. 118.

[51] „Shqipëria dhe Rumania, dy kombe miq përgjithmonë", în *Besa*, nr. 48 din 14 septembrie 1931 — Vezi *AMAE, fond Albania*, vol. 26, p. 155.

[52] Ministrul Afacerilor Străine al Albaniei, 25 ianuarie 1937 – Vezi *AMAE, fond Albania*, vol. I, pp. 150, 155; vol. 26, pp. 115, 118, 200, 216, 454–456.

poate expulza nici un albanez căruia i s-a asigurat azil în România. Aceste dovezi evidenţiază caracterul loial al autorităţilor române faţă de elementul albanez, ceea ce era o tradiţie în politica românească faţă de toţi cei care au apelat la ospitalitatea românească.

Din iniţiativa prinţului Albert Ghica şi a coloniei albaneze din România, în aprilie 1905 s-a convocat în Bucureşti un congres, la care au participat reprezentanţi ai comunităţilor albaneze din străinătate şi personalităţi din Albania şi care a hotărât crearea unui Comitet central pentru îndrumarea mişcării albaneze de independenţă, cu numele de „Kombi" (Naţiunea). În interviul acordat ziarului „Universul", din 14 mai 1905, de către prinţul Ghica, acesta spunea că mai-sus menţionatul congres s-a ţinut la Bucureşti „deoarece România este singura ţară unde albanezii sunt supuşii guvernului, dar îşi păstrează naţionalitatea şi libertatea de a acţiona în acest scop."[53]

Amintim că în decembrie 1909 s-a constituit la Bucureşti şi Comunitatea Ortodoxă Albaneză, Ministerul Român al Cultelor permiţând ca serviciul divin în limba albaneză să fie oficiat în permanenţă în localul bisericii „Dintr-o zi" din strada Academiei, care va fi considerată multă vreme ca biserică albaneză. În acest scop a fost adus în România din SUA, pentru a oficia serviciul divin, Fan S. Noli, prelat ortodox, unul dintre fruntaşii mişcării de eliberare, mai târziu prim-ministru al Albaniei.

---

[53] K. Kyçyku, *Vështrim në marrëdhëniet shqiptaro-rumune*, Tirana, 1992, p. 35.

Proclamarea independenţei Albaniei (1912)

În luna iulie 1908, în Macedonia a început revoluţia Junilor Turci. Sultanul Abdul Hamid al II-lea a fost obligat să proclame Constituţia pe data de 23 iulie 1908, ceea ce marca victoria revoluţiei amintite.

Populaţia albaneză şi-a pus mari speranţe în revoluţia şi programul junilor turci. De fapt, foarte multe lucrări consideră că Revoluţia junilor turci s-a desfăşurat sub conducerea albanezilor Enver Paşa şi Niazi Bei. La revoluţie au participat din primele zile 20 000 de albanezi, numărul lor crescând. Consulul român din Ianina raporta în august 1908 că „albanezii s-au pus pe lucru cu o energie şi un entuziasm de minune, au deschis deja şcoli în câteva localităţi, ca Vlora, Gjirokastra şi Berat şi poate curând vor introduce limba lor în înseşi şcolile musulmane ale statului. Pentru aromâni, întărirea elementului albanez este în aceste părţi o chestiune de viaţă, căci aceste două naţiuni oropsite au simpatizat întotdeauna între ele şi vor lucra şi pe viitor mână în mână la o acţiune politică comună pentru ocrotirea şi consolidarea intereselor culturale."[54]

Însă după ce şi-au consolidat poziţia politică, Junii Turci au trecut la acţiuni retrograde, închizând şcolile şi cluburile patriotice albaneze. Nemulţumirile poporului albanez au crescut odată cu înmulţirea taxelor şi a impozitelor, precum şi a aplicării serviciului militar obligatoriu şi la muntenii care până atunci erau scutiţi de această datorie. În februarie 1909 muntenii din judeţele Peja, Gjakova şi Dibra s-au răzvrătit împotriva autorităţilor junilor turci, revolta atingând Shkodra şi alte judeţe. Junii Turci au trimis un număr mare de trupe pentru a înăbuşi această mişcare

[54] *AMAE*, fond 21, vol. 57, f. 183.

care părea a fi spontană la început. În 1909 şi 1910 Junii Turci au întreprins atacuri mai înverşunate pentru a nimici rezistenţa albaneză, în special în vilaietul Kosova, unde ea devenise extrem de puternică.

Primăvăra anului 1911 i-a găsit pe albanezi mai bine pregătiţi. De data aceasta, Shefqet Turgut Paşa, în speranţa de a pune capăt răscoalei, le-a făcut unele concesii, iar sultanul, la 17 iunie, a anunţat amnistierea tuturor luptătorilor care s-ar predea, promiţându-le ajutorul militarilor turci la construirea caselor distruse în cursul incursiunilor de pedepsire. Reprezentanţii răzvrătiţilor nu au acceptat aceste propuneri, iar într-o adunare organizată la plaiul Gërça, în nordul ţării, la 23 iunie 1911, capii răscoalei au aprobat un memorandum cu 12 revendicări, adresat Înaltei Porţi. Se cereau, printre altele: recunoaşterea existenţei naţiunii albaneze, unirea vilaietelor albaneze sub o administraţie albaneză, dreptul de a învăţa în deplină libertate limba albaneză în şcoli naţionale care ar trebui să se deschidă imediat etc. Îndeplinirea acestor cereri ar fi condus la crearea unei provincii autonome albaneze.

Guvernul junilor turci era împotriva autonomiei albaneze, de aceea a refuzat categoric memorandumul. Totuşi, el a fost nevoit să se aşeze la masa negocierilor cu insurgenţii şi să semneze o înţelegere bilaterală (în august 1911, la Podgorica), în urma căreia făcea anumite concesii de tip autonomist, dar numai pentru nordul Albaniei.

Înţelegerea de la Podgorica nu modifica situaţia generală a Albaniei, deoarece nu numai că nu îndeplinea cererile minimale ale albanezilor, dar avea ca scop doar temperarea luptei lor armate. De aceea, era tot timpul prezentă problema declanşării unei insurecţii generale antiotomane.

Un diplomat român aflat la faţa locului raporta încă din 1906 că mişcarea albaneză ia amploare, dar întâmpină o serie de greutăţi obiective, care pot fi clasificate astfel: a) albanezii sunt împărţiţi în musulmani, ortodocşi şi catolici; b) albanezii sunt divizaţi în diferite triburi, dialecte, caractere, obiceiuri; c) erau interzise cu mare severitate de către autorităţile otomane şcolile naţionale albaneze şi alfabetul nearab; d) lipsa de mijloace materiale; e) infiltrarea în special a Austro-Ungariei şi a Italiei, fiecare căutându-şi aderenţi, folosind pentru aceasta indiferent ce mijloace[55].

Războiul balcanic, declanşat în 1912, a avut o deosebită importanţă pentru maturizarea mişcării de emancipare albaneză. Pe de o parte, Imperiul otoman era la un pas de o totală dezagregare, dar pe de alta vecinii balcanici vizau pentru sine o serie de teritorii albaneze.

În această conjunctură soseşte la Bucureşti, în octombrie 1912, Ismail Qemali. La sosire, luându-i-se un interviu de către ziarul „Dimineaţa", el a evidenţiat aportul României la lupta albanezilor pentru emanciparea naţională, concluzionând că „în actualul război întreaga Albanie are privirile aţintite asupra României. Suntem siguri că guvernul român nu va lăsa să ni se facă o nedreptate". Are loc o mare adunare a coloniei (comunităţii) albaneze din Bucureşti, în urma căreia s-a luat hotărârea de a se proclama Independenţa Albaniei. Demnitarii români l-au asigurat pe Ismail Qemali de sprijinul lor în misiunea nobilă a făuririi statului albanez.

Proclamarea Independenţei Albaniei de către marele patriot Ismail Qemali la Vlora, la 28 noiembrie 1912, în urma adunării delegaţiilor din toate teritoriile albaneze, a

---

[55] *AMAE*, fond 21, vol. 50, f. 242.

fost un act progresist de o importanţă vitală pentru poporul albanez, rezultat firesc al luptei de eliberare din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Crearea statului independent albanez a dejucat într-un fel planurile diplomaţiilor anumitor state, care urmăreau să încorporeze acest teritoriu. Actul din 28 noiembrie 1912 de la Vlora a fost un moment de cotitură în istoria Albaniei. Proclamarea independenţei a pus capăt dominaţiei otomane de cinci secole, marcând o schimbare radicală în destinele ţării. Renaşterea naţională şi-a atins astfel apogeul — încununarea eforturilor eroice ale tuturor generaţiilor — pentru recucerirea libertăţii furate, pentru a se bucura de drepturile naţionale, deschizând porţile ţării către dezvoltare şi progres.

Se afirma, aşadar, un drept inalienabil al unei naţiuni, plăsmuit în teritoriile sale, locuite fără întrerupere de ea de-a lungul veacurilor, având limbă, cultură, istorie şi individualitate proprii, drept cucerit în tranşeele unei lupte îndelungate, drept care îi aparţinea chiar şi pentru contribuţia valoroasă pe care o adusese în procesul de eliberare balcanic şi european.

Actul istoric de la Vlora nu a fost consecinţa unor conjuncturi diplomatice şi nici cadoul unor prieteni îndoielnici. Nu la masa verde a diplomaţiei s-au pus bazele libertăţii de stat a Albaniei, ale independenţei şi ale progresului, ci pe câmpul de luptă seculară.

Capitolul V

ALBANIA ÎN SECOLUL AL XX-LEA

Albania în anii 1912–1939

Marile puteri şi monarhiile balcanice nu au recunoscut independenţa Albaniei. Mai mult, armatele statelor balcanice au continuat operaţiunile militare pentru lărgirea sferei lor de influenţă în diverse părţi ale Albaniei. Deşi a declarat că va fi neutru faţă de conflictul balcanic, guvernul albanez a luat măsuri pentru apărarea armată a teritoriilor sale, cerând provinciilor sudice să intre în luptă împotriva armatelor greceşti care mărşăluiau spre teritoriile albaneze, ocupând Korça, Erseka, Leskovik, Përmet, Gjirokastër, Tepelenë şi Berat.

Între timp, în nord, armatele sârbeşti şi muntenegrene au cucerit cea mai mare parte a teritoriilor albaneze, ajungând pe malurile râului Shkumbin. Prin acţiuni curajoase, guvernul lui Ismail Qemali şi-a restabilit treptat autoritatea în Albania Centrală şi în cea de Nord, cu excepţia oraşului Shkodra, în care a fost instalată o comisie militară internaţională.

Pentru tratarea problemelor politice create în urma evenimentelor petrecute în Balcani, cele şase mari puteri — Anglia, Franţa, Germania, Austro-Ungaria, Rusia şi Italia — au convenit să organizeze la Londra o conferinţă la nivel de ambasadori. Lucrările ei au început la 17 decembrie 1912, sub conducerea ministrului de Externe englez, Edward Grey.

După dezbateri îndelungate, la 22 martie 1913 Conferinţa Ambasadorilor a lezat grav interesele albaneze

rupând din trunchiul Albaniei întreaga Kosova şi alte teritorii albaneze, ca Tetova, Struga, Dibra, Gostivar, Kërçova etc., trecându-le de sub dominaţia otomană la cea sârbo-muntenegrenă. După alte dezbateri, la 11 august 1913, Conferinţa a trasat şi graniţele sudică şi sud-estică ale Albaniei: cea mai mare parte a Çamëriei şi alte teritorii albaneze de la sud rămâneau în afara frontierelor Albaniei.

Conferinţa ambasadorilor, pornind de la propunerea austro–ungaro–italiană, a decis la 29 iulie 1913 ca Albania să devină un stat independent, neutru şi garantat, sub controlul marilor puteri. Organizarea şi funcţionarea jandarmeriei urmau să fie încredinţate ofiţerilor străini.

Deşi contradictorie şi luată cu întârziere, decizia din 29 iulie 1913 constituie principalul act internaţional prin care marile puteri au recunoscut noul stat albanez. Protocolul de la Florenţa (Italia) din 17 decembrie 1913 a definitivat hotarele sudice şi sud-estice ale Albaniei, care există şi în momentul de faţă.

Pe plan intern, trebuiau create o administraţie şi o armată naţională şi asigurate mijloacele financiare unei bune desfăşurări a vieţii în noul stat. Greutăţile erau imense, ţara era săracă, se practica o agricultură primitivă, regiuni fertile erau acoperite de mlaştini, iar cea mai mare parte a pământului se afla în mâinile marilor feudali.

Consecvent politicii sale de sprijinire a luptei de independenţă a popoarelor din Balcani, guvernul român, prin Titu Maiorescu, trimite la 22 decembrie 1912/ 4 ianuarie 1913, la Londra, diplomatului român N. Mişu, un amplu studiu despre fruntarile Albaniei, întocmit de I. N. Papiniu, pentru a-l folosi la documentarea sa în susţinerea „chestiunii albaneze". Paralel, oameni de cultură români ţin conferinţe la Viena, Budapesta, Roma, Triest etc., în care

argumentează necesitatea existenţei unui stat albanez independent. De asemenea, presa română duce o campanie de sprijinire a problemei albaneze.

Din momentul în care s-a aşezat pe tronul Albaniei (7 martie 1914), prinţul german Wilhelm Wied a făcut eforturi pentru soluţionarea celei mai delicate şi mai complicate probleme a ţării, aceea a îndepărtării trupelor greceşti din Albania de Sud.

Între timp, în Albania Centrală a început la 17 mai 1914 o insurecţie armată, condusă de Haxhi Qamili. Insurgenţii voiau înlocuirea prinţului Wilhelm Wied cu unul turc, arborarea drapelului Turciei, utilizarea alfabetului turco–arab etc. Prinţul Wilhelm Wied s-a adresat marilor puteri pentru a garanta în comun independenţa şi suveranitatea Albaniei, dar ele au promis să îi salveze numai viaţa, nimic mai mult.

În aceste circumstanţe, tocmai când începuse şi Primul Război Mondial, la 3 septembrie 1914, după doar şase luni de şedere în Albania, prinţul Wilhelm Wied a fost nevoit să părăsească ţara.

O dată cu ocuparea Albaniei de către forţele sârbeşti, a fost zdrobită şi această insurecţie prootomană.

După mai multe dezbateri, Italia s-a hotărât ca în război să se alieze puterilor Antantei, cu care, la 26 aprilie 1915 a semnat la Londra un tratat secret, potrivit căruia avea dreptul să anexeze Vlora, Insula Sazani şi regiunea aflată între râul Vjosa la nord şi împrejurimile Tepelenei şi ale Himarei la sud.

La 27 octombrie 1914, guvernul grec al lui Venizelos declarase la Atena că ocupase Epirul de Nord (Vorioepirul), iar Italia, pentru a evita, în limita posibilului, un conflict armat cu albanezii, la 29 octombrie 1914 a debarcat oficial la Vlora o „misiune sanitară" care, de fapt, trebuia

să pregătească ocuparea acestui oraş. La 30 octombrie, Italia a pus stăpânire pe Insula Sazani, iar peste două luni a ocupat şi Vlora.

După semnarea Tratatului secret de la Londra, trupele sârbeşti au intrat în Albania, ajungând până în apropiere de Durrës. De asemenea, forţele muntenegrene, la 8 iunie 1915, au traversat graniţa şi la 27 iunie au ocupat Shkodra. Cotropitorii muntenegreni şi administraţia lor au început imediat prigoana şi deportările, ucigând în colaborare cu sârbii mai mulţi patrioţi albanezi. În ianuarie 1916 locul forţelor muntenegrene a fost luat de armatele austro-ungare, care s-au desfăşurat în Albania de Nord şi în cea Centrală, până la râul Vjosa. La Elbasan, trupele austro–ungare s-au izbit de cele bulgăreşti, care ocupaseră acest oraş.

Între timp, armatele italiene, după ocuparea regiunilor Vlora, Himara şi Tepelena, au pătruns în cursul lunilor septembrie şi octombrie 1916 la Gjirokastra, Saranda, Përmet şi la Leskovik, alungând de acolo trupele elene.

Tot în toamna anului 1916, trupele franceze ale „Armatei din Est", pornite din Salonic, au ocupat Korça, iar mai târziu Gora şi Opar. La începutul anului 1917, trupele italiene au cucerit şi Erseka. Aşadar, întreaga Albanie a fost ocupată de către armatele statelor beligerante, transformându-se într-un câmp de conflagraţie mondială. Linia frontului între armatele celor două grupări beligerente coincidea, aproximativ, cu linia Vlora–Berat–Pogradec.

Ocupanţii s-au confruntat cu o serioasă rezistenţă armată, mai ales în zonele montane. Unele comitete naţionale, înfiinţate în interiorul şi în afara patriei, precum şi federaţia „Vatra" (Căminul) a albanezilor din SUA, au elaborat un program politic comun care prevedea garantarea independenţei Albaniei, proclamată în 1912, şi

revizuirea frontierelor din 1913 ale statului albanez pentru a cuprinde în interiorul lor toate regiunile cu populaţie albaneză rămase în afara lor.

Între 1916 şi 1918 Kosova a rămas sub ocupaţia forţelor austro–ungare şi bulgare. Populaţia albaneză din acele teritorii a dus lupte grele împotriva noilor cotropitori, sub conducerea marelui patriot Azem Galica.

Sfârşitul Primului Război Mondial, în noiembrie 1918, a găsit Albania divizată politic, ocupată militar de câteva state învingătoare şi într-o situaţie economică foarte dificilă.

La Conferinţa de Pace, care şi-a început lucrările la Paris, la 18 ianuarie 1919, reprezentanţii Angliei, Franţei şi SUA au redactat un memorandum comun prin care recunoşteau suveranitatea deplină a guvernului italian asupra Vlorei şi a întregii regiuni, precum şi mandatul italian asupra statului albanez deja mutilat. Hotarele Albaniei cu Regatul Sârbo–Croato–Sloven urmau să fie cele din 1913, recunoscând dreptul acestuia de a avea o ieşire comercială în Albania de Nord.

Grecia era autorizată să ocupe teritoriul Gjirokastrei, la vest de munţii Nemërçka, inclusiv Tepelena şi Kurvelesh, iar despre destinul Korçei urma să se negocieze în viitor. Deci, totul s-a aranjat conform Tratatului secret de la Londra. Din cauza rezistenţei albanezilor însă, nici unul din aceste proiecte ale marilor puteri nu a fost aplicat.

Aici trebuie să menţionăm faptul că guvernul român, proclamând neutralitatea României în urma izbucnirii Primului Război Mondial, a salutat neutralitatea Albaniei şi a cerut respectarea integrităţii sale teritoriale. Încă din decembrie 1913, prim-ministrul Titu Maiorescu cerea, şi regele aproba, crearea unui oficiu diplomatic în Albania. Documentele de arhivă româneşti semnalează că în 1914 la Bucureşti se afla un birou prezidat de o comisie albaneză, care era însărcinată cu

înscrierea voluntarilor care urmau să plece în Albania pentru organizarea teritoriilor şi pentru menţinerea ordinii. Majoritatea voluntarilor au format-o românii. Ofiţeri români — căpitanii Cristescu şi Şerbănescu — au făcut parte din acest Comitet. La Durrës soseşte, în vara anului 1914, un batalion cu 11 ofiţeri, însă, izbucnind Războiul Mondial şi complicându-se lucrurile, militarii români se întorc în patrie, urmând traseul Brindisi-Constantinopol-Galaţi[56].

În aceste condiţii, Congresul Naţional de la Lushnja (29–31 ianuarie 1920), a respins orice protectorat străin, declarându-se solemn pentru apărarea integrităţii teritoriale a ţării. În protestul adresat preşedintelui Conferinţei de Pace, se sublinia că albanezii erau gata să facă „toate sacrificiile, să-şi verse şi ultima picătură de sânge împotriva oricărei decizii care ar pune în pericol integritatea teritorială şi independenţa lor deplină". O altă hotărâre importantă era alegerea organelor supreme ale statului albanez, care în februarie 1920 se mută la Tirana, devinită capitala ţării.

Luptătorii albanezi au luat cu asalt garnizoanele inamicului, eliberând Vlora, Tepelena şi regiunile în jurul lor. Prin Protocolul de la Tirana, din 2 august 1920, Italia s-a angajat să respecte suveranitatea albaneză asupra Vlorei şi integritatea teritorială a Albaniei. Trupele italiene urmau să se retragă din Albania, cu excepţia Insulei Sazani.

Lupta eroică a poporului albanez a atras atenţia şi admiraţia forţelor democratice şi progresiste din lume, influenţând pozitiv şi făcând posibilă admiterea Albaniei în Liga Naţiunilor, cu majoritate de voturi, la 17 decembrie 1920. Un an mai târziu, Conferinţa de Pace de la Paris, întrunind reprezentanţii Franţei, Angliei, Italiei şi Japoniei,

---

[56] Vezi N. Ciachir, *Istoria modernă*..., op. cit., p. 94.

a recunoscut independenţa Albaniei şi graniţele din 1913, cu unele modificări nesemnificative.

Se încheia astfel o importantă etapă în viaţă politică a poporului albanez, prin recunoaşterea internaţională a Albaniei ca stat de sine stătător, independent şi suveran.

La 1 mai 1918 a fost creat Comitetul „Apărarea Naţională a Kosovei", în programul căruia figurau eliberarea Kosovei şi a celorlalte teritorii albaneze, apărarea statului independent albanez şi democratizarea sa. Până în noiembrie 1918 Comitetul a acţionat în ilegalitate, sediul său mutându-se la Shkodra. Comitetul şi-a creat filiale în principalele localităţi din Kosova, păstrând legături permanente cu liderii Mişcării Naţionale în teren. Din Comitet făceau parte numeroşi patrioţi renumiţi şi prin organul său de presă „Populli" (Poporul), el a susţinut fără rezerve hotărârile Congresului Naţional de la Lushnja.

În perioada 1918–1924, Comitetul, în afara demersurilor diplomatice desfăşurate pe arena internaţională, a apelat la toate celelalte forme de luptă, inclusiv la cea armată, împotriva regimului sârb, care ducea sistematic o politică de genocid faţă de albanezi. Grupurile de luptători au întreprins o serie de acţiuni pe tot cuprinsul Kosovei şi în teritoriile albaneze din Macedonia, transformându-se în insurecţii armate de proporţii şi făcând posibilă crearea mai multor „zone libere". Aceste acţiuni, pe lângă faptul că au adus pagube importante puterii sârbeşti, au contribuit la revigorarea moralului şi a mândriei naţionale a poporului albanez.

La 2 decembrie 1922 se formează un nou guvern, cu Ahmet Zog în frunte, fost ministru de Interne în guvernul precedent. Programul noului guvern prevedea aplicarea unei politici occidentale şi respectarea drepturilor democratice ale cetăţenilor.

În această atmosferă au luat fiinţă câteva asociaţii politice şi culturale. La iniţiativa lui Avni Rustemi, în mai 1921 a avut loc la Vlora un congres al 20 de asociaţii, unite în Federaţia „Bashkimi" (Uniunea), care mai târziu şi-a luat numele de „Societatea Bashkimi". Aceasta din urmă, prin intermediul învăţământului, presei şi a cuvântului liber, îşi propunea să lupte pentru o educaţie patriotică şi pentru unitate naţională.

La sfârşitul anului 1922 s-a creat opoziţia liberală antiguvernamentală, condusă de episcopul erudit Fan S. Noli. La 23 februarie 1923 a fost pus la cale un atentat împotriva prim-ministrului A. Zog care, fiind rănit, şi-a prezentat demisia. La începutul lunii martie 1924 s-a format guvernul marelui moşier Shefqet Vërlaci, primit cu răceală de către opoziţie şi de către opinia publică progresistă. La 5 mai, „Societatea Bashkimi" a adresat din Vlora tineretului albanez un apel pentru a declanşa o insurecţie armată.

În primele zile ale lunii iunie au căzut în mâinile insurgenţilor oraşele Shkodra, Përmeti, Berati, Fieri şi Peshkopia, iar la 10 iunie aceştia au intrat la Tirana. A. Zog şi colaboratorii săi apropiaţi s-au refugiat în Iugoslavia, în Italia şi în Grecia. Insurecţia armată a învins. Ea a fost condusă de intelectuali şi de patrioţi democraţi, nucleul său vital constituindu-l unităţile militare şi ţăranii din regiunile nordice şi sudice ale Albaniei. În programul noului guvern condus de arhiepiscopul Fan S. Noli erau înscrise numeroase reforme, menite să ducă la „...dezrădăcinarea feudalismului, la eliberarea poporului de sub dominaţia moşierilor, la instaurarea democraţiei în Albania"[57], dar amestecul unor cercuri străine şi lipsa de unitate au făcut ca programul guvernului Noli să nu fie îndeplinit.

---

[57] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, Tirana, 1965, p. 586.

La 24 decembrie 1924, trupele conduse de Ahmet Zog, cu sprijin din afară, răstoarnă guvernul lui Fan Noli. La 21 ianuarie 1925, Adunarea Constituantă proclamă „Republica Albaneză", iar la 31 ianuarie Ahmet Zog este ales Preşedintele ţării şi şeful guvernului.

Exilaţii politici care au părăsit Albania în decembrie 1924 s-au stabilit în Italia, Austria, Franţa, Regatul Sârbo–Croato–Sloven, Uniunea Sovietică etc. Unii dintre ei au înfiinţat la Viena, la 25 martie 1925, „Comitetul naţional revoluţionar" (KONARE), condus de Fan S. Noli, al cărui program îşi propunea răsturnarea regimului lui A. Zog, instaurarea unui regim republican propriu-zis, aplicarea reformei agrare şi asigurarea frontierelor etnice ale Albaniei. KONARE a luat naştere cu ajutorul Federaţiei Comuniste Balcanice, cu care menţinea legături strânse, orientându-se către Uniunea Sovietică, pe care o considera apărătoare a popoarelor mici.

Instaurarea monarhiei, cu autoproclamarea ca rege a lui Ahmet Zog în 1928, a coincis cu începutul crizei economice mondiale a anilor 1929–1933 care s-a resimţit şi în Albania, punctul culminant fiind atins în anul 1934, când s-a semnalat cea mai mare scădere a preţurilor la export şi cel mai scăzut nivel al bugetului de stat[58]. Banca Naţională a Albaniei, prin politica sa monetară, a adâncit criza şi mai mult. În ciuda faptului că rezervele de aur şi de valută erau suficiente, ea a menţinut circulaţia monetară la un nivel foarte scăzut. Criza a fost însoţită şi de foamete generalizată în anul 1935 în zonele montane şi apoi în toată ţara. În mai multe regiuni ţăranii refuzau să-şi achite impozitele şi taxele, intrând în conflict cu reprezentanţii puterii sau cu marii proprietari funciari.

[58] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, op. cit., p. 593.

Conform Legii Reformei Agrare, aprobată la 30 mai 1930, proprietarilor de terenuri arabile li se lăsau în folosinţă până la 40 de hectare, în timp ce familiile sărace primeau câte 5 hectare contra cost. Odată cu legea în cauză, a fost anunţată amânarea achitării datoriilor vreme de cinci ani, precum şi înfiinţarea Băncii Agricole şi a contractelor-tip între agricultori şi proprietarii care urmau să cedeze terenuri în arendă. În urma deproprietăririi moşierilor, au fost create condiţiile pentru instalarea în Albania a 1905 de familii din Kosova.

Nici în anii următori nu s-a produs redresarea completă a economiei, cu toate că în perioada respectivă asistăm la o pătrundere mai accentuată a capitalurilor străine, mai ales în domeniile care vizau exploatarea petrolului şi a cuprului, fapt care a favorizat într-o oarecare măsură dezvoltarea capitalistă a Albaniei.

Încă din 30 ianuarie 1925, Ahmet Zog se adresează lui Benito Mussolini pentru a stabili relaţii prieteneşti între Roma şi Tirana. La 27 noiembrie 1926 este semnat la Tirana un pact „al prieteniei şi al securităţii" italo–albanez, care ducea la protectoratul Italiei fasciste asupra statului albanez[59]. Un alt tratat bilateral, semnat la 22 noiembrie 1927, de „alianţă defensivă", valabil pe o perioadă de 20 de ani, a transformat Albania într-o bază militară a Italiei fasciste în Balcani[60].

Foametea din anii 1934–1935 a creat noi pretexte pentru o largă mişcare antizoghistă, revoltă cunoscută sub numele de „Insurecţia de la Fieri" din 1935, condusă de un grup de ofiţeri, eşuată însă.

---

[59] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, op. cit, 1965, p. 580.
[60] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, op. cit, 1965, p. 582.

În urma încheierii acordurilor italo–albaneze din anul 1936, Albania şi-a pierdut orice independenţă în politica externă şi nu a reuşit să devină membră a Înţelegerii Balcanice. Într-adevăr, politica de izolare şi de neparticipare la tratativele cu celelalte state balcanice avea să subordoneze definitiv politica internă şi externă a Albaniei intereselor Italiei fasciste în Balcani.

Albania în anii 1939–1944

După efectuarea vizitei în Albania, la sfârşitul lunii aprilie 1938, ministrul de externe italian, contele Galeazzo Ciano, a ajuns la concluzia că era momentul ca Italia fascistă să se instaleze definitiv acolo, Albania urmând să fie alipită Italiei.

În dimineaţa zilei de 7 aprilie 1939, în jur de 35–40 de mii de fascişti italieni au atacat Albania, debarcând la Durrës, Vlora, Shëngjin şi Saranda, practic în toate porturile albaneze de pe ţărmurile Mărilor Adriatică şi Ionică.

Aşadar Albania a intrat în toiul luptelor încă de la 7 aprilie 1939, cu aproape o jumătate de an înainte de declanşarea oficială a celui de Al Doilea Război Mondial. Rezistenţa albaneză a fost repede zdrobită datorită superiorităţii inamicului şi a lipsei de arme şi de muniţii[61]. Regele Zog, împreună cu o parte a suitei sale, a părăsit ţara, îndreptându-se spre Grecia. Ajungând la Istanbul, el a cerut Ligii Naţiunilor să ia atitudine faţă de cotropirea Albaniei. Marile puteri occidentale şi guvernele ţărilor vecine au declarat că ele nu aveau interese în Albania.

---

[61] K. Frashëri, „Mussolini ocupă Albania", în Magazin istoric, nr. 5 (134), 1978, p. 56.

Fasciştii au numit un guvern avându-l în frunte pe moşierul Shefqet Vërlaci, iar „coroana lui Skanderbeg" a fost oferită lui Victor Emmanuel, care a devenit „rege al Italiei şi al Albaniei şi împărat al Etiopiei". Francesco Jacomoni, unul dintre oamenii cei mai devotaţi ai lui Mussolini, a fost numit regent[62]. Pe lângă orice minister din Albania a fost numit câte un consilier italian, care era, în realitate, conducătorul instituţiei respective. A fost lichidat Ministerul Afacerilor Externe al Albaniei, întreaga activitate internaţională fiind coordonată de MAE al Italiei, iar forţele armate albaneze au fost trecute sub comandă italiană. Convenţia vamal–valutară italo–albaneză din 20 aprilie 1939 sancţiona *de facto* falimentul economiei şi al finanţelor albaneze. La 2 iunie 1939 Jacomoni a semnat un decretul care prevedea dezarmarea poporului în 30 de zile. La 3 iunie un alt decret obliga pe toţi funcţionari publici să depună jurământul de fidelitate faţă de rege şi de moştenitorii săi. În caz de refuz, erau concediaţi pe loc. Tot la începutul lunii iunie ocupanţii au înfiinţat Partidul Fascist Albanez, iar pe steagul naţional au fost tipărite semnele lictorilor — emblema fasciştilor italieni.

Într-un raport-sinteză adresat MAE român de către trimisul României la Tirana, la 14 aprilie 1939, se scria: „Pentru politica italiană Albania prezintă un întreit interes: strategic, economic şi politic. Din punct de vedere strategic, Albania poate servi ca bază pentru orice operaţiune militară eventuală a Italiei în Balcani, iar prin stăpânirea ţărmului albanez Marea Adriatică devine un lac italian (*mare clausum*). Din punct de vedere economic, Albania oferă Italiei posibilităţi pentru plasarea de capitaluri şi de braţe albaneze, un important debuşeu pentru produsele

[62] „Jewel of the Balkans", în The Sunday Entreprise, Brockton Mass., 9. 12. 1984.

ei industriale şi o piaţă de aprovizionare cu produse agricole şi animale; pe lângă acestea, Albania prezintă şi condiţiuni foarte avantajoase din toate punctele de vedere, pentru o colonizare italiană. Din punct de vedere politic, odată instalată în Albania, Italia va putea să continue penetraţiunea ei economică şi politică în celelalte state balcanice."[63]

În afara trupelor de ocupaţie italiene numărând circa 100 000 de soldaţi, Albania a fost invadată de zeci de mii de italieni veniţi cu scopul de a coloniza ţara. Propaganda fascistă a început să incite opinia publică albaneză în vederea realizării „Albaniei mari" prin alipirea la Albania a regiunilor Kosova de la Iugoslavia şi Çamëria de la Grecia, în scopul justificării agresiunii în curs de pregătire şi de a se folosi de albanezi în această direcţie[64]. Prin decretul lui Jacomoni din 7 august 1941, fasciştii italieni au creat aşa-zisa Albania Mare, reprezentând zona italiană de ocupaţie. Din ea făceau parte majoritatea Kosovei, unele teritorii care actualmente aparţin Muntenegrului şi Macedoniei. Alte părţi ale Kosovei, ca Gjilan, Ferizaj etc., intrau sub regimul de ocupaţie al fasciştilor bulgari, în vreme ce judeţele Mitrovica, Vuçiterna şi Llapi (Podujeva) treceau în zona germană de ocupaţie.

La 8 noiembrie 1941, la Tirana, a fost înfiinţat Partidul Comunist Albanez (PCA) cu orientare bolşevică. În fruntea lui a fost ales Enver Hodja. După cum se menţiona în programul său, obiectivul strategic al PCA era „lupta pentru independenţa naţională a poporului albanez, pentru un guvern popular-democrat într-o Albanie eliberată de fascism"[65], împotriva ocupantului fascist şi a colaboraţioniştilor, în colaborare cu toate forţele patriotice ale ţării; ducerea

---

[63] *AMAE*, dosar 71/Albania, vol. III,1937–1940, f. 173.

[64] Vezi: *Berry Phyllis, News Letter, Excerpting Executive news Service*, 1991–1992.

[65] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, Tirana, 1965, p. 707.

acestei lupte în frăţie de arme cu popoarele din Balcani, îndeosebi cu Iugoslavia şi Grecia, în alianţă cu marea coaliţie antifascistă, în frunte cu Uniunea Sovietică[66]. PCA a organizat în oraşe unităţi de gherilă care îndeplineau misiuni militare împotriva ocupanţilor.

În ziua de 16 septembrie 1942 se deschide Conferinţa de la Peza, cu participarea reprezentanţilor PCA, ai Tineretului Comunist, ai Femeilor Antifasciste, ai luptătorilor patrioţi, precum şi ai elementelor monarhiste legate de fostul rege A. Zog. Conferinţa a acceptat platforma luptei de eliberare propusă de PCA şi a ales Consiliul General Provizoriu al luptei de eliberare naţională.

Hotărârile Conferinţei de la Peza au dat un nou avânt desfăşurării şi lărgirii luptei antifasciste, impulsionând şi acţiunea de formare a consiliilor de eliberare naţională în zonele care treceau în mâinile partizanilor, ca organe ale revoluţiei armate şi nucleu al noii puteri populare ce se năştea chiar în toiul luptelor. Naţionaliştii care au acceptat hotărârile Conferinţei de la Peza au participat activ la luptele împotriva cotropitorilor fascişti. Unii dintre ei însă credeau că PCA tinde să manipuleze organismele Frontului, consiliile şi cetele prin înlăturarea celorlalte grupări politice. În aceste împrejurări, mulţi naţionalişti, nerecunoscând FEN (Fondul de Eliberare Naţională), s-au desprins ca o forţă aparte, ca o alternativă pentru a uni toate păturile populare care nu aveau încredere în sinceritatea soluţiei prezentate de către PCA. La sfârşitul lui noiembrie 1942 se înfiinţează organizaţia numită „Balli Kombëtar" (Elita Naţională). În fruntea acestei organizaţii se afla Mithat Frashëri, fiul marelui patriot al Renaşterii Naţionale Albaneze, Abdyl Frashëri. Noua organizaţie şi-a

---

[66] Kristo Frashëri, *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964, p. 292–293.

formulat un program de acţiune în zece puncte (decalogul), în care prevedea luarea de măsuri pentru „apărarea independenţei şi a intereselor naţiunii albaneze", crearea de „cete ilegale", de „consilii proprii", cu obiectivul final al creării unei Albanii etnice moderne şi democratice. Adepţii acestui program s-au înmulţit vertiginos, devenind participanţi ai cetelor abia create de Elita Naţională la Kolonja, Vlora, Skrapar şi în alte oraşe ale ţării. Au luat fiinţă, de asemenea, şi consiliile sau sfaturile respective. Marea Britanie, SUA şi Uniunea Sovietică au primit cu interes şi bunăvoinţă ştirea creării acestei organizaţii, recunoscându-i legitimitatea în decembrie 1942, dar ea a provocat derută şi confuzie mai ales că „Balli Kombëtar" revendica „Albania Mare". Comuniştii spuneau că această problemă delicată trebuia să fie tratată şi rezolvată după terminarea războiului. În urma negocierilor între PCA şi Balli Kombëtar, în februarie 1943, s-a ajuns la un compromis privind înfiinţarea unor comisii pentru coordonarea operaţiunilor militare.

În cursul anului 1943 luptătorii antifascişti şi-au atacat necontenit şi cu succes adversarii în oraşe şi în zonele rurale.

Lupta poporului albanez a atras atenţia marilor puteri din coaliţia antifascistă, Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii care, în decembrie 1942, au recunoscut în mod oficial mişcarea de rezistenţă din Albania.

Confruntările armate continuau pe tot cuprinsul ţării. Consiliul General de Eliberare, întrunit în localitatea Labinot, a hotărât la 4 iulie 1943 crearea Statului Major General al Armatei de Eliberare Naţională Albaneză (AENA), compus din 12 persoane, care în şedinţa sa din 7 iulie alege pe Spiro Moisiu în calitate de comandant, iar

pe Enver Hodja comisar politic. Au fost create diferite formaţiuni militare, cea mai numeroasă fiind brigada de atac.

Vara anului 1943 a fost bogată în evenimente militare. Într-o informare din 26 iulie 1943 a consulului român de la Tirana, D. Nicolau, semnala că „...o revoluţie armată se pregăteşte în Albania şi actualmente nu se aşteaptă decât momentul oportun pentru a izbucni"[67].

Armata de Eliberare Naţională Albaneză (AENA) reunea circa 10 000 de oameni, organizaţi în 22 batalioane şi un mare număr de cete, în afara celor 20 000 de luptători din cetele voluntare ţărăneşti şi gherilele de la oraşe. Prin crearea Marelui Stat Major General, lupta de eliberare a căpătat un caracter mai organizat şi o mai mare amploare. În vara anului 1943, forţele partizane erau în ofensivă şi în continuă creştere, astfel încât, aşa cum relata un raport consular românesc de la Tirana, „...situaţia Italiei devine tot mai grea în Albania şi ea este departe de a mai putea domina situaţia. Măsurile care s-ar mai lua azi nu ar fi decât de a apăra capitala şi câteva alte localităţi ca Elbasan, Durrës, Shkodra etc., adică partea de nord şi de nord-est a Albaniei. Multe părţi din centru, din sud şi din sud-estul ţării se află la discreţia revoluţionarilor şi sunt chiar unele regiuni, ca aceea din Leskovik, de la frontiera Greciei, în care s-a instaurat — după cum se spune — administraţiune comunistă"[68].

După căderea lui Mussolini, în iulie 1943, în Albania s-au intensificat atacurile tuturor forţelor politice împotriva cotropitorilor fascişti. La propunerea zoghistului Abaz Kupi, în calitate de membru al preşedinţiei FEN, Consiliul

---

[67] *AMAE*, fond 71/Albania, vol. 6, f. 180.

[68] *AMAE*, fond 71/Albania, vol. 6, f. 141, Raportul Consulatului român din Tirana, din 30 iunie 1943.

General de Eliberare Naţională a hotărât, la 9 iulie 1943, să cheme organizaţia „Balli Kombëtar" să se unească cu Frontul de Eliberare Naţională. Întâlnirea de la Mukja din 1 şi 2 august 1943 avea ca scop unirea în luptă a forţelor politice albaneze pentru soluţionarea problemelor fundamentale care preocupau întreaga naţiune albaneză. Hotărârile care au fost luate în urma dezbaterilor şi a concesiilor reciproce, precizau continuarea luptei comune împotriva ocupanţilor pe lângă marii aliaţi (Marea Britanie, SUA şi Uniunea Sovietică) şi celelalte popoare asuprite, pentru o Albanie independentă, liberă, democratică, populară.

Dar bucuria concretizării acestei înţelegeri istorice în interesul luptei poporului albanez s-a stins foarte repede, Comitetul Central al PCA considerând acest act „un compromis fără principii şi periculos", denunţându-l ca pe o trădare. Această atitudine a PCA a fost calificată de unele cercuri naţionaliste ca o lovitură dură la adresa unirii albanezilor în acele momente atât de grele prin care trecea lupta împotriva ocupanţilor.

În vara anului 1943 armatele Italiei fasciste au fost înfrânte şi decimate pe toate fronturile, mai ales în urma debarcării trupelor anglo-americane în Sicilia. Din cei 150 000 de italieni aflaţi în Albania la data capitulării Italiei, numai 15 000, majoritatea aparţinând diviziei „Firenze", au trecut alături de partizanii albanezi, circa 1500 din ei participând la diferite lupte în cadrul batalionului „Antonio Gramsci" contra noilor ocupanţi germani. Ceilalţi soldaţi italieni au trecut în zonele eliberate de luptătorii albanezi, fiind primiţi călduros de către ţărani. Poporul albanez a fost capabil să facă deosebirea între soldaţii simpli şi fasciştii juraţi.

Deşi Kosova şi celelalte teritorii albaneze erau deja unite cu Albania, Lupta Antifascistă de Eliberare, conform

hotărârii Cominternului, urma să fie condusă de Partidul Comunist al Iugoslaviei (PCI), lucru care a fost acceptat şi de PCA. Conducătorii PCI-ului nu formulau nici o soluţie în privinţa problemei naţionale albaneze, cum se procedase cu alte popoare. Pe de altă parte, Comitetul Regional din Kosova şi din Plaiul Dukagjini, condus de PCI, nu recomanda ca mişcarea din Kosova să aducă în discuţie probleme strategice legate de chestiunea naţională albaneză.

Manifestărilor organizate de fascişti la 28 noiembrie 1941 la Mitrovica, Gjakova, Kërçova, la Prizren şi Dibra, albanezii le-au dat caracter antifascist. Influenţa Conferinţei de la Peza s-a simţit şi în Kosova, la Kërçova şi la Dibra e Madhe (Macedonia de astăzi), creându-se consilii de eliberare naţională. La sfârşitul anului 1942 şi la începutul anului 1943 la Struga, Gostivar şi Tetova (Macedonia de astăzi), albanezii au organizat proteste antifasciste. După masacrul împotriva musulmanilor şi a albanezilor din zona Bihor din ianuarie 1943, fasciştii au declanşat în perioada februarie-aprilie 1943 un val de teroare în oraşele Prizren, Peja, Gjakova, Prishtina şi Ferizaj, datorită faptului că întreaga regiune devenise adăpost pentru cetele luptătorilor antifascişti. Locuitorii acestor oraşe au ieşit în stradă scandând lozinci antifasciste.

După capitularea Italiei, naziştii germani au dislocat în Albania corpurile de armată XXI şi XXII. Pentru a induce în eroare poporul albanez, făcându-l să renunţe la lupta de eliberare, naziştii germani au declarat că au venit ca „prieteni", respectând „Albania liberă şi independentă". Ei s-au autodeclarat „garanţi ai independenţei Albaniei". Această tactică nu a avut succes însă. Poporul albanez şi-a continuat lupta de eliberare împotriva noilor ocupanţi cu mai multă dârzenie şi fermitate. Colaboratoare a ocupanţilor germani a devenit „Adunarea Naţională", convocată

la 16 octombrie 1943, care a numit „Consiliul Superior al Regenţei" şi un nou „guvern" condus de Rexhep Mitrovica, în rândurile căruia, ca şi în cele ale regenţei, au intrat şi unii reprezentanţi ai lui „Balli Kombëtar".

Odată cu instaurarea regimului militar de ocupaţie, naziştii au intensificat exploatarea economică a ţării, punând sub controlul lor bogăţiile minerale şi naturale, precum şi Banca Naţională, fără compensaţie.

În septembrie 1943 are loc o regrupare a simpatizanţilor fostului rege Ahmet Zog: constituirea organizaţiei „Legaliteti" (Legalitatea), în frunte cu Abaz Kupi, care prezintă regimul lui Zog ca find singurul „legal", idealizându-l ca pe „un regim de libertate, linişte, ordine, pace şi justiţie"[69]. În programul lui Legaliteti se prevedea, între altele, lupta pentru crearea unui stat albanez care să se bucure de drepturile sale etnice.

Aşadar, poporul albanez trebuia ca, pe lângă lupta contra ocupanţilor germani, să suporte şi un război civil între forţele interne împărţite în mai multe organizaţii ostile una alteia. Totuşi, a rămas în prim-plan tot timpul lupta împotriva ocupanţilor şi nu cea fratricidă.

Între timp, guvernele englez şi american au trimis misiuni militare în Albania pentru a sprijini lupta poporului albanez contra ocupanţilor, misiuni instalate pe lângă Marele Stat Major al AENA, precum şi pe lângă comandamentele militare ale organizaţiei „Balli Kombëtar" şi ale forţelor armate aflate sub comanda maiorului Abaz Kupi. Mişcarea antifascistă albaneză a colaborat şi cu mişcările de rezistenţă din ţările vecine, precum şi cu Înaltul Comandament Aliat din Mediterană.

---

[69] *Historia PPSH*, Tirana, 1971, p.189.

După capitularea Italiei fasciste şi instaurarea ocupaţiei germane, câţiva naţionalişti şi-au exprimat intenţia de a „păstra unirea tuturor teritoriilor albaneze". În acest scop, ei sperau să profite şi de politica ocupanţilor germani în privinţa acestor teritorii. La 16 septembrie 1943, în oraşul Prizren a avut loc Adunarea pentru înfiinţarea celei de a doua Ligi de la Prizren cu participarea reprezentanţilor din Kosova, Dibra, Struga, Tuz, Ulqin etc. Programul Ligii prevedea unirea cu Albania a tuturor teritoriilor albaneze. În acelaşi timp, s-a decis crearea unui organ executiv cu sediul la Prizren şi de subcomisii în teritoriu, însărcinate cu apărarea ţării. Naziştii germani au sprijinit Liga, intenţionând să se folosească de ea pentru a-şi realiza planurile.

Forţele partizane atacau continuu armatele germane în vederea eliberării de noi zone şi a instalării în ele a puterii consiliilor de eliberare. În aceste circumstanţe, Comandamentul de sud-est al Wehrmachtului hotărâşte începerea unei vaste operaţiuni militare în Albania, cunoscută sub numele de „Marea campanie din iarna 1943–1944", cu scopul de a lichida lupta de eliberare a albanezilor. Paralel cu acţiunile armate împotriva unităţilor de partizani, trupele germane promovau la scară largă o cumplită teroare împotriva populaţiei civile. La Tirana, Korça, Shkodra, Elbasan, Vlora şi Durrës a fost proclamată starea de asediu. Mii de oameni au fost trimişi în lagărele naziste, de unde cei mai mulţi nu s-au mai întors[70].

Din luna martie 1944, iniţiativa operaţiilor militare a trecut de partea AENA, declanşând o ofensivă generală. Forţele AENA, care în mai 1944 numărau 35 000 de luptători, au eliberat mai multe zone, mai ales în sudul ţării, permiţând ţinerea sub control a unui alt vast teritoriu albanez.

---

[70] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, op. cit., p. 768.

La 24 mai 1944, în oraşul liber Përmet se desfăşoară lucrările primului Congres Antifascist de Eliberare Naţională, care a ales Consiliul Antifascist de Eliberare Naţională, având toate atribuţiile unui guvern provizoriu. Printre hotărârile Congresului figurau: construirea Albaniei democrat-populare; interdicţia ca Ahmet Zog să se înapoieze în ţară; să nu fie recunoscut nici un alt guvern format în interiorul sau în afara graniţelor Albaniei; să fie continuată cu şi mai multă tărie lupta împotriva cotropitorilor germani, a guvernului kuisling, a conducerii organizaţiilor „Balli Kombëtar" şi „Legaliteti" până la nimicirea lor totală; începerea imediată a muncii de reconstrucţie în toate zonele ţării; revizuirea tuturor acordurilor încheiate cu ţările străine şi anularea înţelegerilor economice şi politice semnate de Ahmet Zog etc.

Congresul a adresat „un salut călduros şefilor celor trei mari state din coaliţia antifascistă: I.V. Stalin, W. Churchill şi F.D. Roosevelt"[71]. Congresul de la Përmet a luat hotărârea de a cere guvernului sovietic să trimită şi el o misiune militară pe lângă Statul Major general al AENA, pentru a cunoaşte îndeaproape lupta poporului albanez. Misiunea sovietică a ajuns în Albania la 14 august 1944.

După ce au suferit noi pierderi importante în urma atacurilor partizane pe toate fronturile, la 28 mai 1944 patru divizii hitleriste bine echipate, la care se adăugau 15 000 de albanezi, pornesc un puternic atac cu scopul de a distruge Divizia I AENA abia creată. Se înregistrează pierderi grele în ambele tabere. La 26 iulie, Divizia I de asalt partizană începe marşul spre nord în vederea eliberării de noi regiuni şi a distrugerii bazele reacţiunii interne, eliberează Albania Centrală, pătrunzând în zonele

[71] Kristo Frashëri, *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964, p. 328.

aşa-zis „zoghiste" şi „balliste" din Mati şi Dibra, restabilind puterea Consiliilor de Eliberare Naţională şi în sudul ţării.

La 20 octombrie 1944, în oraşul eliberat Berat se ia hotărârea de transformare a Comitetului Antifascist de Eliberare Naţională în Guvern Democratic al Albaniei. În programul său, guvernul abia creat şi-a propus ca primă sarcină continuarea războiului de eliberare.

După eliberarea capitalei (la 17 noiembrie 1944), Statul Major General al AENA a dat ordin trupelor sale să elibereze întreaga ţară şi să urmărească hitleriştii şi în afara graniţelor, pe teritoriul Iugoslaviei. Contraofensiva germană din 28 noiembrie a fost respinsă, luptele încheindu-se a doua zi cu victoria partizanilor albanezi. Cucerirea oraşului Shkodra de către partizani marca, în acelaşi timp, eliberarea completă a Albaniei, 29 noiembrie 1944 intrând în istorie ca Ziua Eliberării şi a Revoluţiei Democrat-Populare. La 28 noiembrie 1944, Guvernul Democrat al Albaniei pătrunde în Tirana. Enver Hodja, şeful său, a declarat: „Lupta noastră eroică este strâns legată de lupta Aliaţilor noştri cei mari, Uniunea Sovietică, Anglia şi Statele Unite ale Americii, ea este strâns legată de lupta popoarelor subjugate şi, în primul rând, de lupta populaţiei eroice a Iugoslaviei."[72]

După eliberarea definitivă a teritoriului albanez, unele unităţi ale AENA au desfăşurat lupte împreună cu partizanii iugoslavi şi pe teritoriul Iugoslaviei, până în februarie 1945, când a fost eliberat oraşul Vişegrad.

---

[72] *Zëri i Popullit*, ziar cit., 29 .11. 1944, p.1.

Albania în anii 1944–1948[73]

Instaurarea regimului comunist. Procesul creării noului aparat de stat comunist, care începuse în cursul Luptei Antifasciste de Eliberare Naţională, s-a încheiat după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, adică după eliberarea ţării. În fruntea organelor puterii — prefecturi, subprefecturi şi comune — au fost numiţi funcţionari „de încredere", comunişti participanţi la război, deşi printre ei erau persoane cu nivel scăzut cultural şi profesional. A fost reorganizată Armata, organele Securităţii Statului, Poliţia, Arma Grănicerilor şi Flota Maritimă Militară. De asemenea, au fost luate măsuri în privinţa organizării aparatului judiciar. Totul s-a făcut paralel cu crearea noii legislaţii.

În ajutorul consolidării puterii comuniste au venit şi organizaţiile obşteşti, înfiinţate de către Partidul Comunist Albanez (PCA), ca pârghii ale sale pentru educarea maselor în spiritul ideologiei marxist-leniniste şi pentru punerea în practică a obiectivelor prevăzute în programul său. În scopul creării unei baze constituţionale a dictaturii comuniste, Preşedinţia Consiliului Antifascist de Eliberare Naţională (CAEN), a aprobat în septembrie 1945 legea privind Adunarea Constituantă.

În urma eforturilor depuse de forţele adverse regimului comunist, a fost posibil ca pe lista comună a candidaţilor Frontului Democratic să fie incluşi şi câţiva democraţi, participanţi la Frontul Antifascist de Eliberare Naţională (FAEN) şi în război. Adunarea Constituantă, rezultată după alegerile din 2 decembrie 1945, a proclamat Albania, la 11 ianuarie 1946, Republică Populară. La 12 ianuarie

[73] Vezi *Historia e popullit shqiptar*, op. cit., din care au fost preluate sau consultate mai multe date statistice privind derularea evenimentelor în perioada 1944–1990.

1946 a fost ales Prezidiul Adunării Constituante. Lista prezentată de un grup de deputaţi anticomunişti, în frunte cu Riza Dani, nu a câştigat. Mai târziu, acest grup a fost condamnat de organele dictaturii comuniste, dovadă că Partidul Comunist — care până în anul 1948 a fost ascuns în spatele Frontului Democratic — era hotărât să nu permită organizarea adversarilor săi, cu atât mai puţin în partide politice, deşi această atitudine era îndreptată împotriva unei decizii a CAEN privind formarea partidelor politice, care refuza acest drept doar lui Balli Kombătar (Elita Naţională), Legaliteti (Legalitatea) şi a partidelor fasciste. Încălcând decizia menţionată, PCA a concentrat în mâinile sale toată puterea. La 16 martie 1946 a fost aprobată Constituţia Republicii Populare Albania (RPA). Două zile mai târziu, Adunarea Naţională, întrunită în prima sesiune, l-a însărcinat pe liderul PCA, pe Enver Hodja, să creeze noul guvern. La 24 martie 1946, guvernul abia creat şi-a prezentat programul, care urmărea, în esenţă, construirea socialismului.

Structurarea sistemului politic a fost însoţită de măsuri radicale îndreptate împotriva capitalului străin şi autohton. Una dintre aceste măsuri a fost legea din decembrie 1944 a Preşedinţiei Consiliului Antifascist de Eliberare Naţională, care punea toate industriile şi societăţile albaneze sub controlul statului. O altă măsură era confiscarea tuturor proprietăţilor de stat şi private ale Italiei şi ale Germaniei aflate în Albania. Prin legea din 13 ianuarie 1945 s-a hotărât aplicarea impozitării excepţionale asupra câştigurilor de război, adică asupra tuturor comercianţilor şi a industriaşilor care în timpul ocupaţiei câştigaseră peste 500 000 franci albanezi. Cei care s-au opus acestei măsuri au fost condamnaţi la închisoare.

În spiritul orientărilor partidului de stat (PCA) şi conform programului său, guvernul condus de Enver Hodja a luat măsuri privind deproprietărirea burgheziei autohtone şi transformarea tuturor mijloacelor de producţie în proprietate socialistă de stat.

Dezproprietărirea s-a făcut fără despăgubiri. În mod demagogic, toate întreprinderile au fost declarate ca fiind proprietate comună a întregului popor, trecând sub administrarea statului şi supunându-se planului general economic de stat. Economia a devenit centralizată, un fenomen care s-a adâncit cu timpul, conducând la o serie de consecinţe negative.

Având în vedere faptul că ţărănimea era însetată de pământ şi că PCA, în cursul războiului, îi promisese că îi va da pământ, conducerea statului albanez a trecut în anii 1945–1946 la realizarea Reformei Agrare. Au fost dezproprietăriţi cu această ocazie 4614 de mari moşieri şi 14 000 de feudali mijlocii. În urma reformei, ţăranilor li s-au distribuit în total 288 400 ha de pământ. Deproprietăririle s-au efectuat fără despăgubire. Pământul primit de ţărani de fapt devenea proprietate a statului comunist, din moment ce ţăranii nu aveau dreptul să îl vândă, să îl lase moştenire sau să îl închirieze. De aceea această reformă, deşi constituia un atac împotriva marii proprietăţi feudale, nu era deloc o reformă democratică.

Guvernul comunist a întreprins o serie de măsuri şi în domeniile învăţământului şi culturii. În perioada 1945–1948, atenţia a fost concentrată asupra luptei împotriva analfabetismului. Până în 1948, au învăţat carte 129 000 de oameni. O importanţă deosebită a avut-o Reforma Învăţământului, sancţionată printr-o lege specială din august 1946. Reforma a determinat structura şcolii de învăţământ general de 11 ani, compus din învăţământul

elementar (de 4 ani) şi cel unic de stat (de 7 ani). Învăţământul elementar a devenit obligatoriu pentru toţi copiii, băieţi şi fete, cu vărste între 7 şi 14 ani.

În anii 1946 şi 1947, respectiv în 1948 şi 1949 au fost redactate noi programe şi texte şi au fost construite peste 500 de şcoli noi. Învăţământul elementar s-a întins în 2378 de centre locuite. O extindere masivă a luat învăţământul de 7 ani. A crescut numărul de licee şi au fost puse bazele învăţământului tehnico–profesional. În anul şcolar 1947–1948, în întreaga ţară funcţionau 948 de şcoli elementare, de 7 ani şi secundare.

Deşi a cuprins multe aspecte pozitive în privinţa creării posibilităţilor pentru instruirea copiilor şi a tinerei generaţii albaneze, această reformă constituia, în acelaşi timp, o primă încercare de a introduce în şcoala albaneză ideile marxist-leniniste în vederea pregătirii de cadre fidele şi devotate regimului comunist.

În cadrul reformelor economico–sociale, întreaga bază materială a propagandei, tipografiile, cinematografia, editurile etc. au trecut în mâinile statului şi în slujba partidului de stat. O puternică dezvoltare a cunoscut presa, care era monocoloră. Răspunzând obiectivelor propagandei şi ale îndoctrinării comuniste, au fost deschise numeroase biblioteci în oraşe şi sate, case de pionieri şi de tineret, case de cultură cu săli de lectură, fiind create şi ansambluri artistice.

După eliberarea ţării, a luat fiinţă şi Liga Scriitorilor şi Artiştilor, dar Partidul Comunist nu i-a permis să-şi dezvolte o activitate creativă independentă. Statutul Ligii punea accentul pe caracterul ideologic al activităţii literar–artistice, ea fiind controlată total de către partidul la putere.

Forţele democratice şi anticomuniste, aflându-se în faţa instaurării regimului comunist, au început din primele

momente de după război acţiunile de rezistenţă împotriva strategiei comuniste. În ianuarie 1945, au organizat în Albania de Nord o mişcare care s-a transformat într-o insurecţie armată. Insurgenţii au pus mâna pe oraşul Koplik, lângă Shkodra, dar unităţile Armatei de Eliberare Naţională şi ale Securităţii Statului au reacţionat imediat, au ocupat din nou oraşul Koplik, nimicind, în doar câteva zile, toate grupările înarmate care operau în împrejurimile oraşului Shkodra.

Forţele democratice şi-au continuat activitatea anticomunistă sub alte forme. Un grup de proprietari şi de intelectuali, denumit „grupul deputaţilor", care fuseseră printre susţinătorii platformei Frontului de Eliberare Naţională şi participanţi activi în lupta pentru eliberarea patriei, fiind însă împotriva Partidului Comunist şi a dictaturii sale, a încercat să înfiinţeze în sânul Frontului un partid de opoziţie. La mijlocul anului 1945 şi în cursul anului 1946 s-au făcut eforturi pentru reorganizarea „Elitei Naţiunii". Au fost create şi numeroase organizaţii ilegale îndreptate împotriva regimului comunist şi care, în septembrie 1946, sperând la un ajutor din afara ţării, au întreprins din nou un atac înarmat în Postriba, la Guri i Zi (regiunea Shkodra) şi chiar în oraşul Shkodra, având drept scop prăbuşirea regimului comunist. Toate aceste încercări au eşuat, fiind înăbuşite în sânge. Procesele judiciare intentate împotriva colaboratorilor ocupanţilor au fost folosite drept pretext pentru a condamna adversari politici ai regimului.

Totuşi, forţele anticomuniste nu şi-au pierdut speranţele. Pe lângă activitatea desfăşurată de către emigraţia politică în afara ţării, rezistenţa anticomunistă a continuat şi în ţară, însă în proporţii din ce în ce mai limitate, iniţiativa aparţinând în primul rând celor fugiţi din ţară, persecutaţi de către regim pentru ideile lor antidictatoriale.

Relaţiile Albaniei cu celelalte ţări. O dată cu încheierea celui de Al Doilea Război Mondial, Albania a rămas în cadrul Blocului Răsăritean Sovietic. Iugoslavia Federativă comunistă, încurajată de Uniunea Sovietică şi personal de Stalin — chiar având mână liberă în dorinţa de a anexa Albania — a făcut tot ceea ce îi stătea în putinţă pentru a pătrunde în viaţa economică, socială şi politică a Albaniei.

Guvernul albanez, imediat după război, a insistat pe lângă organismele internaţionale şi pe lângă guvernele străine pentru a fi recunoscut. Rezultatul: a fost recunoscut de către ţările blocului comunist — Iugoslavia, Uniunea Sovietică, Polonia, Bulgaria, Cehoslovacia, precum şi de către Franţa. SUA şi Marea Britanie şi-au exprimat rezervele faţă de cererea albaneză din cauza lipsei libertăţilor democratice în Albania, a instaurării unui regim dictatorial şi a adoptării din partea guvernului albanez a unei atitudini duşmănoase faţă de anglo–americani, consideraţi sprijinitori nemijlociţi ai insurgenţilor şi ai adversarilor politici ai regimului lui Enver Hodja în general.

Totuşi, în primăvara anului 1945, SUA şi Marea Britanie au trimis misiuni în Albania pentru a studia situaţia concretă în această ţară. Acestea au declarat că ar urma să analizeze problema recunoaşterii guvernului albanez în cursul desfăşurării alegerilor pentru Adunarea Constituantă din 2 decembrie 1945, cerând ca aceste alegeri să fie democratice şi să se desfăşoare în prezenţa observatorilor străini.

Raporturile dintre Albania şi anglo-americani au fost tensionate mai ales în urma incidentului de la Canalul Corfu, din 22 octombrie 1946, când două vase de război englezeşti, trecând pe lângă oraşul albanez Saranda, situat pe ţărmul Mării Ionice, s-au izbit de mine, explozia cauzând moartea a 44 de marinari britanici şi distrugerea

unuia dintre vase. Guvernul Marii Britanii a pretins că minele au fost puse de către albanezi sau de către iugoslavi la cererea guvernului albanez. Actualmente este dovedit faptul că minele au fost plantate de iugoslavi, cu ştiinţa şi aprobarea lui Enver Hodja. Acesta din urmă susţinea că minele fuseseră puse de către nemţi în cursul războiului sau chiar de către englezi înşişi.

Raporturile dintre Albania şi SUA, respectiv Anglia, s-au agravat atât de mult încât aceste două puteri occidentale au renunţat definitiv la recunoaşterea guvernului albanez, retrăgându-şi misiunile de la Tirana. Între timp, conflictul albano–englez în legătură cu incidentul Canalului de la Corfu în 1947 a făcut obiectul unei analize a Consiliului de Securitate, care a învinovăţit guvernul albanez, cerându-i să plătească pagubele respective. Din cauza veto-ului sovietic, contenciosul a trecut la Tribunalul Internaţional de la Haga care, de asemenea, a făcut responsabil guvernul albanez, luând hotărârea, în noiembrie 1949, de a-i fi plătită Marii Britanii o sumă de circa 840 de mii de lire sterline. Cum guvernul albanez s-a opus acestei hotărâri, Marea Britanie a blocat aurul albanez răpit de către nemţi în cursul războiului.

Împotriva recunoaşterii guvernului albanez era şi guvernul elen, care a prezentat o serie de pretexte în acest sens, cel mai important fiind faptul că Albania participase cu forţele sale armate în războiul dus de italieni împotriva Greciei. Se trecea sub tăcere faptul că Albania, fiind ocupată de către Italia fascistă, era obligată să aplice ordinele Romei.

Albania şi tratatele de pace cu fostele ţări fasciste. Din septembrie 1945, când a fost pusă în discuţie chestiunea încheierii Tratatului de Pace cu Italia, la prima reuniune a

Consiliului Miniştrilor de Externe ai celor patru mari puteri, la Londra, guvernul albanez a cerut să participe la elaborarea tratatelor de pace. Totuşi, Albania nu a fost invitată să-şi trimită reprezentanţii nici la Conferinţa de Pace de la Paris, în iulie 1946. Numai după ce guvernul albanez s-a adresat de două ori preşedintelui Conferinţei, aceasta din urmă, în ciuda înverşunării deschise a reprezentanţilor greci, a invitat guvernul albanez să trimită o delegaţie la Paris, care avea însă doar vot consultativ.

În cursul desfăşurării lucrărilor Conferinţei de la Paris, s-au remarcat clar intenţiile expansioniste ale guvernului de la Atena. Reluând teza potrivit căreia Albania era în stare de război cu Grecia din momentul (octombrie 1940) în care Italia fascistă a atacat-o, premierul elen Tsaldaris a declarat că această situaţie s-ar rezolva numai prin încheierea unui tratat de pace între cele două ţări. Într-adevăr, acest mod de a acţiona le era necesar cercurilor conducătoare din Grecia pentru a prezenta Albania ca pe o aliată a blocului fascist, realizând astfel vechile sale pretenţii teritoriale asupra Albaniei de Sud, concret asupra oraşelor Korça şi Gjirokastra. Alipirea acestor oraşe Greciei se punea ca o *conditio sine qua non* pentru restaurarea păcii între ambele ţări.

Nici una dintre cererile delegaţiei albaneze, conduse de către Enver Hodja, nu a fost soluţionată pozitiv. Conferinţa nu a recunoscut Albania ca „putere parteneră" în vederea încheierii Tratatului de Pace cu Italia. În plus, ea a negat Albaniei şi dreptul de a încasa reparaţii din partea Italiei.

La 10 februarie 1947, la Paris a fost semnat Tratatul de Pace cu Italia, alături de tratatele de pace cu Bulgaria, Ungaria, România şi Finlanda. Albania s-a alăturat acestui tratat în octombrie 1947. Tratatul de Pace cu Italia cuprindea o serie de dispoziţii legate direct de Albania, două fiind cele mai importante: articolul 27, pe baza căruia Italia

se angaja să respecte independenţa Albaniei şi articolul 28, care prevedea suveranitatea Albaniei asupra Insulei Sazan, ţinută până atunci în mod arbitrar de către Italia. Aşadar, Albania intra oficial pe lista statelor care au ieşit învingătoare din cel de-al Doilea Război Mondial.

Tensiunile în relaţiile cu Grecia. Grecia a început să constituie o ameninţare serioasă la adresa independenţei şi a integrităţii teritoriale a Albaniei. În acea epocă, în centrul atenţiei s-a aflat aşa-zisa „chestiune elenă". Scopul urmărit era devierea atenţiei de la războiul civil care izbucnise în Grecia spre pericolul unei „intervenţii" în Grecia din partea vecinilor săi din nord, inclusiv din partea Albaniei. În legătură cu aceasta, s-a desfăşurat o întreagă campanie propagandistică, care a ocupat o mare parte a sesiunilor Adunării Generale a ONU. Au fost create, de asemenea, numeroase comisii şi comitete de „investigare" sau de „împăcare", însărcinate să trateze problema la faţa locului, urmând să recomande şi soluţiile „cele mai raţionale". Guvernul albanez a acceptat în ianuarie 1947 prima comisie de investigare creată de Consiliul de Securitate al ONU.

Într-adevăr, cercurile monarho–fasciste elene erau de părere că venise timpul cel mai potrivit pentru a pune în practică proiectele de faimă rea a „Marii Idei" în detrimentul Albaniei. În consecinţă, în zonele de graniţă din sudul Albaniei a fost creată o situaţie gravă, ameninţându-se integritatea teritorială a ţării. Această situaţie a fost înrăutăţită şi mai mult datorită provocărilor continue de-a lungul graniţei greco–albaneze.

Albania în anii 1948–1979

După ce a precizat calea dezvoltării socialiste a ţării, conducerea albaneză a elaborat programul dezvoltării economice, la temelia căruia stătea modelul stalinist al Uniunii Sovietice. Acest program a fost aplicat cu rigurozitate de către guvernul condus la început de Enver Hodja, iar mai târziu (1954) de Mehmet Shehu.

Industrializarea socialistă constituia direcţia principală a programului menţionat. În conformitate cu orientarea stalinistă, prioritate avea industria grea, excluzând orice element aparţinând economiei de piaţă. Pentru Albania, o ţară mică şi nedezvoltată încă, aceasta presupunea mari sacrificii, care au căzut pe umerii populaţiei. Aşadar, guvernul albanez, după planul de doi ani (1949–1950), a elaborat planul cincinal (1951–1955) de dezvoltare, stabilind sarcini foarte grele pentru industrie.

În ciuda ezitărilor şi a nenumăratelor dificultăţi legate de sistemul centralizat şi birocratic al conducerii economiei, în pofida greşelilor de planificare, a lipsei de experienţă cumulate cu o muncă plină de privaţiuni şi a salariilor mizerabile, asistată de subvenţiile sovietice, producţia industrială din anii '50 a înregistrat creşteri sensibile.

După construirea Complexului de Textile la Tirana, au fost puse în funcţiune numeroase obiective: Centrala hidroelectrică de la Selita lângă Tirana şi cea pe râul Mat, rafinăria de petrol de la Cërrik, fabrica de zahăr de la Maliq (Korça), complexul de prelucrare a lemnului de la Elbasan, complexul pentru creşterea şi prelucrarea peştelui de la Vlora, complexul alimentar de la Tirana etc. De asemenea, a început exploatarea mai multor zăcăminte de minereuri metalifere şi de cărbune.

La începutul anilor '60 dezvoltarea industrială se confrunta cu unele dificultăţi serioase, legate de întreruperea

creditelor din partea guvernului sovietic, din motive ideologice: comuniştii albanezi au criticat cu asprime principiile adoptate de către Nikita Hruşciov. La fel au procedat faţă de Albania şi celelalte ţări comuniste. Pentru a putea depăşi această situaţie, guvernul albanez s-a legat de China, care i-a asigurat creditele necesare pentru dezvoltarea economică a ţării. În acea perioadă au fost construite o a doua centrală hidroelectrică pe axa râului Drin, centrala hidroelectrică de la Bistrica (Saranda), complexul de textile de la Korça, fabrica de îmbogăţire a cuprului de la Kurbnesh etc.

În economia ţării, o parte însemnată a cheltuielilor continua să fie suportată de producţia meşteşugărească. Această activitate tradiţională a fost canalizată în întregime în cooperative, ceea ce a dus la scăderea interesului meşteşugarilor şi a eficienţei muncii. În anii 1969 şi 1970 aceste cooperative s-au transformat în întreprinderi de stat, adâncind consecinţele negative în acest domeniu.

În a doua jumătate a anilor '60, cu ajutorul creditelor chineze, a început aplicarea schemei hidroenergetice pe râul Drin. La Fieri s-a construit o termocentrală cu o capacitate de 100 000 kwh. În octombrie 1970 s-a realizat electrificarea totală a ţării.

În acelaşi timp, au fost puse în folosinţă zeci de obiective industriale noi, nu numai în industria grea, ci şi în cele alimentară şi uşoară. Aceste performanţe au creat o situaţie euforică, care a dus la construirea unor obiective gigantice ineficiente: combinatul siderurgic de la Elbasan, uzinele de prelucrare a petrolului de la Ballsh, complexul de producţie a autotractoarelor de la Tirana, numeroase uzine de armament etc. Goana după industria grea a lăsat pe planul doi mai multe obiective mici foarte rentabile din punct de vedere economic, neglijând şi celelalte ramuri

ale economiei. Pe de altă parte, tehnologia operelor industriale în general nu era cea contemporană, fiind depăşită în multe cazuri.

Colectivizarea agriculturii. În privinţa dezvoltării satelor, a fost aleasă calea colectivizării exploatărilor individuale după modelul sovietic stalinist al colhozurilor. Cooperativele agricole de producţie înfiinţate nu se numeau proprietate de stat, ci a unui grup de ţărani. Conform statutului cooperativei amintite, pământul şi mijloacele principale de producţie agricolă, animalele, munca şi producţia deveneau proprietate a grupului respectiv. Până în anul 1948, plata, pornind de la modelul titoist, se făcea în măsura de 60% pe baza muncii depuse, iar 40% pe baza suprafeţei de pământ cu care a contribuit fiecare ţăran.

După 1948, an în care s-a pus în practică modelul sovietic, plata se făcea 100% pe baza muncii fiecăruia. În acelaşi timp, ţăranii aveau dreptul să aibă în folosinţă în mod particular o mică suprafaţă de pământ, un număr redus de animale etc., care constituiau „curtea cooperatistă".

Procesul colectivizării agriculturii la sate a mers foarte încet, din mai multe motive: în primul rând, pentru ţăranii albanezi colectivizarea nu era de dorit, deoarece ea le confisca mijloacele principale de producţie, ei fiind psihologic foarte legaţi de proprietatea privată şi mai ales de pământ. Totodată, ţăranii nu aveau încredere că, odată cu colectivizarea mijloacelor de muncă, producţia ar creşte. De colectivizare erau legate şi o serie de alte fenomene negative, cum ar fi pierderea independenţei economice a ţăranilor şi scăderea interesului lor faţă de muncă, înrăutăţirea situaţiei economice a agricultorilor etc. Aceşti factori au determinat înscrierea forţată a ţăranilor în CAP-uri,

folosind manipulări, dar aplicând şi represiunea şi ameninţările, mai ales în cazul acelora care aveau suprafeţe agricole reduse.

Pe de altă parte, pe lângă promisiunile nenumărate pentru viitor, comuniştii au apelat şi la calificative, precum „chiabur", „persona non grata" şi „dubios" pentru partidul la putere.

Ţărănimea, în general, a opus, în diferite moduri, rezistenţă procesului de colectivizare, care, din această cauză, a durat timp de peste două decenii. Până la sfârşitul anului 1959, suprafaţa colectivizată a ajuns la 63 la sută din pământul arabil al ţării. În 1967 au fost colectivizate şi terenurile din zonele montane şi de graniţă, care până atunci reuşiseră să ocolească acest proces. Finalizarea colectivizării în agricultură a dus la lichidarea proprietăţii private în sate şi a raporturilor economice legate de ea. Astfel, economia centralizată s-a aşezat şi în mediul rural.

Învăţământul şi instituţiile ştiinţifice (1949–1960). În anii '50, paralel cu lupta pentru lichidarea analfabetismului, s-a lărgit reţeaua de şcoli de toate categoriile, mai ales în cadrul învăţământului tehnico-profesional; prin deschiderea şcolilor superioare şi prin introducerea sistemelor de învăţământ seral şi fără frecvenţă, numărul cadrelor, al elevilor şi al studenţilor din aceste şcoli s-a dublat. Prin preocupările în acest domeniu statul comunist urmărea pregătirea de cadre care să dirijeze economia şi aparatul de stat şi de partid.

Pentru prima dată în Albania, în anii 1951–1955 au început să funcţioneze şase institute superioare: Institutul Pedagogic, Institutul Politehnic, Institutul Agricol, Institutul de Medicină, Institutul Economic şi Institutul Juridic.

În iunie 1960 s-a realizat procesul de reorganizare a şcolii. Prima etapă de învăţământ a fost şcoala de 8 ani, obligatorie pentru toţi în locul celei de 7 ani de până atunci. Un eveniment important în domeniul învăţământului a fost crearea Universităţii de Stat din Tirana în septembrie 1957, înglobând şase din cele şapte institute superioare deja în funcţiune (în afara Institutului Agricol). Între timp, ştiinţa se afla încă la primii paşi ai dezvoltării sale. Principala instituţie de gen din Albania era Institutul de Stiinţe, în cadrul căruia, în scopul lărgirii şi al aprofundării activităţii ştiinţifice, au luat naştere încă trei institute noi: Institutul Ştiinţelor Terrei, Institutul de Zootehnie, precum şi Institutul de Istorie şi de Lingvistică (acesta din urmă, mai târziu, s-a divizat în alte două institute).

Politica externă a Albaniei. După ruperea, în anul 1949, a relaţiilor cu Iugoslavia de atunci, Republica Populară Albania (RPA) s-a orientat complet în politica sa externă către Uniunea Sovietică, integrându-se fără nici o rezervă în structurile comune internaţionale ale blocului sovietic, denumit lagărul socialist.

În februarie 1949, Albania a devenit membru al Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER), semnând în acest cadru o serie de înţelegeri privind întreaga sa activitate pe plan economic, cultural, ştiinţific, diplomatic etc.

În mai 1955, Albania a aderat la Tratatul de la Varşovia, care era un pact politico–militar întrunind armatele ţărilor participante sub o comandă comună, cu un comandant sovietic, care elabora planurile pregătirii trupelor, cadrelor şi ale desfăşurării operaţiunilor militare. În acelaşi timp, guvernul albanez a încheiat un număr de convenţii bilaterale cu celelalte state ale lagărului socialist, acordând prioritate legăturilor cu guvernul sovietic. În general, raporturile

albano-sovietice în anii '50 au fost caracterizate de spiritul supunerii autorităţilor albaneze faţă de cele sovietice.

În cursul anilor 1949–1960, fiind strâns legată de Uniunea Sovietică şi de celelalte ţări aparţinând blocului sovietic, Albania s-a bucurat de ajutoare importante constând în credite, utilaje, maşini, asistenţă tehnico-ştiinţifică etc. Aceste ajutoare au contribuit consistent la menţinerea economiei ţării şi a regimului comunist în Albania.

În toată această perioadă, relaţiile Albaniei cu ţările vecine au rămas foarte tensionate. După 1948, Iugoslavia a intensificat la maxim activitatea sa antialbaneză, devenind unul dintre centrele principale de unde erau trimise în Albania, în mod organizat, grupuri diversioniste şi teroriste pentru a crea o stare de panică în rândurile populaţiei şi pentru a destabiliza situaţia din ţară. De asemenea, guvernul de la Belgrad a dus mai departe politica de lichidare a albanezilor, recurgând la represalii împotriva populaţiei din Kosova şi din celelalte teritorii locuite în majoritate de albanezi, în interiorul graniţelor statului iugoslav.

Guvernul elen se exprima împotriva oricărei propuneri vizând normalizarea relaţiilor albano–greceşti. El a continuat să speculeze cu legea stării de război, multiplicând totodată provocările împotriva Albaniei. Situaţia s-a agravat foarte mult în cursul primei jumătăţi a lunii august 1949, când monarho–fasciştii eleni au efectuat ample provocări armate antialbaneze. Forţe importante elene, sprijinite de artileria grea şi de aviaţia militară, au atacat teritoriul albanez în mai multe sectoare ale graniţei de stat. Lupte extrem de dure au avut loc mai ales în zona Vidohova (în apropiere de Korça), unde grănicerii albanezi, timp de câteva ore, au făcut faţă mai multor batalioane elene, bine echipate şi acoperite prin tiruri intense de artilerie terestră şi aeriană. În acele momente critice, întreg poporul albanez şi-a exprimat voinţa fermă şi disponibilitatea de a-şi apăra patria. Agresorii greci au fost zdrobiţi, eşuând în atingerea scopurilor lor antialbaneze.

În ceea ce priveşte relaţiile cu guvernul italian, s-au făcut nişte paşi importanţi. În 1949, Italia a acceptat să stabilească relaţii diplomatice cu Tirana, iar în 1957 a fost semnată convenţia albano–italiană pentru aplicarea Tratatului de Pace.

În anul 1956, când la cârma Uniunii Sovietice a venit echipa lui Nikita Hruşciov, care s-a dezis de Stalin şi de politica sa, situaţia a început să se schimbe. Spiritul mai liberal al lui N. Hruşciov a avut ecou şi în celelalte ţări comuniste. Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1956) a constrâns toate statele comuniste şi în primul rând pe cele făcând parte din Tratatul de la Varşovia să-şi schimbe cursul politic de până atunci. Conducerea Uniunii Sovietice şi, urmând exemplul ei, conducerile celorlalte ţări din Europa de Est au început să revizuiască numeroase chestiuni care aveau de a face cu sistemul în ansamblu, dar şi cu linia urmată până atunci în politica internă şi în cea externă în ţările respective.

Partidul Muncii din Albania (PMA), în frunte cu Enver Hodja, nu numai că nu a revizuit nimic din aspectele amintite, dar a ales calea opunerii faţă de orice schimbare eventuală. În consecinţă, la întrunirea celor 81 de partide comuniste, la Moscova, în noiembrie 1960, E. Hodja a luat partea conducerii comuniste chineze, atacând în mod deschis şi cu înverşunare linia politică adoptată de către conducerea sovietică şi de întreaga mişcare comunistă, calificând-o drept revizionistă, o trădare a marxism–leninismului, a intereselor clasei muncitoare şi ale maselor largi populare din lumea întreagă.

În aceste împrejurări, în cursul anului 1961, guvernul sovietic a anulat toate convenţiile încheiate cu Albania în domeniile economic, comercial, tehnic, cultural, de învăţământ, ştiinţific etc., mergând până la ruperea relaţiilor diplomatice. Acţiuni aproape identice sau similare au

adoptat faţă de Albania şi celelalte ţări ale lagărului socialist, cu excepţia Chinei.

După aceste evenimente, Albania a ieşit din toate organismele economico–politice ale lagărului socialist, cele mai importante fiind CAER şi Tratatul de la Varşovia. Acesta din urmă a fost denunţat şi *de jure* de către Marea Adunare Naţională a Albaniei, la 13 septembrie 1968, în urma agresiunii întreprinse împotriva Cehoslovaciei, la 22 august 1968, de către statele Tratatului de la Varşovia, în frunte cu Uniunea Sovietică.

Relaţiile Albaniei cu Occidentul au rămas îngheţate. După desprinderea din lagărul socialist, deschiderea Albaniei spre Occident era indispensabilă, dar s-a întâmplat cu totul altceva. Albania s-a legat de China, care în acea vreme făcea propagandă politicii autoizolării faţă de celelalte ţări. Aşadar, albanezii, de-a lungul câtorva decenii au rămas în afara sferei de influenţă pozitivă a civilizaţiei occidentale, ceea ce a avut consecinţe grave în adâncirea înapoierii economice şi culturale a ţării.

Atitudini similare a adoptat guvernul albanez şi faţă de organismele şi organizaţiile internaţionale. Comunităţile economice şi financiare, ca Piaţa Comună Europeană, Fondul Monetar Internaţional, Banca Mondială, precum şi comunităţile militare, ca NATO, SENTO etc. erau considerate ca fiind progenituri ale marelui capital occidental, având ca scop înrobirea economică şi politică a ţărilor subdezvoltate.

În condiţiile în care Războiul Rece era în plină desfăşurare, politica oficială albaneză ataca foarte dur eforturile depuse în favoarea instaurării păcii în Europa. Ţinta ei au devenit mai ales convorbirile sovieto–americane pentru dezarmare, pentru reducerea experienţelor cu armament nuclear, pentru siguranţa colectivă etc., pe care le califica drept o demagogie pură vizând nesiguranţa colectivă.

Consolidarea caracterului retrograd al regimului comunist albanez. În Albania, PMA, ca singura forţă politică, era sinonimul puterii, partidul de stat făcând legea. Întreaga maşinărie de stat era birocratizată, exercitând violenţă şi represiune, creând şi menţinând o stare de panică şi de frică. În această direcţie, în afară de esenţa putredă a puterii, au acţionat şi alţi factori, ca lipsa pluralismului politic, punerea oamenilor inapţi şi mediocri la cârma organelor de stat. Alegerile care aveau loc periodic erau cu totul formale. Conducătorii de la toate nivelurile, începând de la sate şi de la cartierele orăşeneşti şi mergând până în vârful piramidei puterii, erau puşi de către nomenclatura partidului. Acela care îndrăznea să voteze contra candidaţilor Frontului Democratic, unealtă oarbă a PMA, era considerat duşman al poporului.

În ajutorul exercitării puterii prin violenţă şi a îndoctrinării comuniste a oamenilor, veneau politica şi teoria luptei de clasă care, în opinia lui E. Hodja, ar continua să existe până la construirea deplină a societăţii comuniste, servind partidului de stat ca mijloc pentru înlăturarea şi chiar eliminarea tuturor adversarilor săi politici. Profitând de explodarea unei bombe la Ambasada Sovietică la Tirana, în februarie 1952, ca să dăm doar un exemplu, au fost condamnaţi la moarte fără proces 22 de intelectuali. În timpul regimului comunist, din motive politice, au fost întemniţaţi sute şi mii de oameni, aparatul de stat şi îndeosebi Securitatea Statului (*Sigurimi i Shtetit*) cunoscând o dezvoltare şi o modernizare continue.

La adâncirea caracterului dictatorial al statului comunist în anii '60 au contribuit şi alte măsuri luate sub influenţa revoluţiei culturale chineze, a gărzilor roşii şi a maoismului, în cadrul politicii de „revoluţionarizare a întregii vieţi a ţării". În acest context, au fost întreprinse „mişcări" cu

caracter politic, social şi ideologic, care vizau consolidarea ulterioară a dictaturii comuniste prin dominaţia absolută a ideologiei comuniste a Partidului Muncii din Albania. Toate aceste acţiuni aveau loc în timp ce în celelalte ţări din Est, inclusiv în Uniunea Sovietică, se evidenţiau schimbări liberale pe plan politic şi, mai ales, economic.

Un rol aparte a avut „mişcarea împotriva religiei", un act anticonstituţional, ilegal şi antiuman, urmărind lichidarea bazei materiale a religiei, a instituţiilor religioase, a funcţiei oficiale a clerului, prin interzicerea categorică a exercitării ritualurilor religioase şi a propovăduirii lor. Albania a fost proclamată singurul stat din lume fără biserici şi fără moschei, lezând grav libertăţile şi drepturile omului. Toţi oamenii trebuiau să gândească şi să acţioneze în conformitate cu politica marxist-leninistă a Partidului unic. Aceia care nu erau de acord cu această exigenţă erau condamnaţi „pentru agitaţie şi propagandă împotriva statului".

Pe de altă parte, în cadrul luptei pentru putere, în prima jumătate a anilor '70 a fost inventată existenţa câtorva grupări subversive în domeniul culturii şi în economie, lovitura cea mai dură fiind îndreptată însă împotriva armatei, din cadrul căreia, sub diferite acuze, au fost alungaţi sau condamnaţi numeroşi generali şi alţi ofiţeri superiori, participanţi de frunte în Lupta Antifascistă de Eliberare Naţională.

Potrivit statisticilor oficiale, în perioada dominaţiei regimului comunist, în Albania au fost ucise 4200 de persoane, au fost încarcerate 13 700 de persoane şi au fost deportate 17 200 de persoane[74].

Consolidarea caracterului dictatorial al statului comunist şi al PMA s-a oglindit şi s-a sancţionat în Constituţia din 1976. La

[74] *Historia e popullit shqiptar*, op. cit., p. 231.

temelia acestei Constituţii se aflau nişte principii rigide antidemocratice, care aveau drept scop eternizarea dictaturii comuniste şi a puterii politice a PMA. Albania a fost proclamată Republică Populară Socialistă şi „stat al dictaturii proletariatului", iar PMA era singura forţă politică conducătoare a întregii vieţi a ţării, ideologia marxist–leninistă fiind ideologie hegemonă, iar „lupta de clasă" — o mare forţă de progres în societate[75].

Prin noua Constituţie, drepturile omului erau şi mai limitate, anulându-se libertatea de conştiinţă din moment ce exercitarea religiei urma să fie interzisă prin lege. Pe plan extern, Constituţia întărea autoizolarea ţării, opunându-se făţiş şi Occidentului, şi Răsăritului. Ea interzicea în mod absolut normalizarea şi stabilirea relaţiilor cu SUA şi cu Uniunea Sovietică, pătrunderea capitalului şi a investiţiilor străine în Albania, luarea de credite şi de împrumuturi din afară, precum şi crearea de societăţi comune etc.

În Constituţie nu se găsea nici un cuvânt în legătură cu albanezii care trăiesc în afara graniţelor statului albanez.

Începând cu cea de a doua jumătate a anilor '60, relaţiile albano–chineze au cunoscut o amploare în toate domeniile, concretizându-se prin semnarea unei serii de înţelegeri cultural–economice, ştiinţifice şi tehnice. Cu timpul, însă, au apărut primele neînţelegeri, provocate de atitudinea fermă şi negativă a lui E. Hodja în privinţa noii linii liberale din conducerea chineză, imediat după vizita efectuată în China de către Preşedintele SUA, Richard Nixon, în anul 1972.

Treptat, divergenţele ideologice au luat amploare până când la un moment dat E. Hodja a calificat Partidul Comunist Chinez drept partid revizionist şi China drept o

---

[75] Vokopola Kemal, „Church and State in Albania", în *The Church and State under Communism*, Washington: U.S. Government Printing Office, 1965, p. 19.

putere social-imperialistă. La mijlocul anului 1978, China a adresat guvernului albanez o notă de protest, prin care îl înştiinţa că oprea acordarea creditelor şi a ajutoarelor şi că suspenda toate convenţiile economice bilaterale. Acest document, într-adevăr, punea capăt singurei surse economice externe, având consecinţe grave atât pentru prezentul, cât şi pentru viitorul Albaniei.

Atitudinea autoizolaţionistă a Albaniei pe plan internaţional s-a evidenţiat şi mai clar când guvernul albanez nu a dat curs invitaţiei de a participa la Conferinţa pentru Securitate şi Colaborare în Europa, care a avut loc în capitala Finlandei, Helsinki, în anul 1975. Acest for a aprobat documente de o importanţă istorică privind pacea şi siguranţa europeană, lichidarea Războiului Rece şi îmbunătăţirea relaţiilor internaţionale. Albania a fost singura ţară europeană care a absentat la Helsinki.

Printr-o atare politică, guvernul albanez a închis practic toate porţile spre Europa Occidentală şi SUA.

După 1978, şi mai ales la începutul anilor '80, Albania a intrat într-o nouă fază. Conducerea comunistă a preconizat o orientare eronată privind „contarea pe propriile forţe" în orice domeniu, fapt exprimat la hotărârile Congresului al 8-lea al PMA (noiembrie 1981), care a aprobat directivele celui de-al şaptelea plan cincinal (1981–1985).

Prioritare continuau să rămână investiţiile în industria grea, dar din primul an s-a văzut că obiectivele propuse în planul menţionat nu puteau fi atinse contând doar pe sursele materiale şi umane interne, fără ajutor şi credite din afară. O altă măsură, s-ar putea spune catastrofică, a fost decizia luată în privinţa strângerii într-o singură turmă a tuturor animalelor particulare ale ţăranilor cooperatori şi reducerea drastică a suprafeţei „curţii" fiecărei familii de ţărani, de unde ei îşi asigurau unele produse indispensabile, cum ar fi legumele şi ouăle. Crearea

turmelor comune, fără pregătirea condiţiilor pentru hrănirea şi adăpostul animalelor, a dus la scăderea drastică a productivităţii şi chiar la moartea în masă a animalelor. Din datele culese rezultă că pagubele cauzate în zootehnie, în urma aplicării deciziei amintite, au fost mai mari decât cele din cel de Al Doilea Război Mondial. Scăderea produselor zootehnice a fost dublată de înrăutăţirea situaţiei economice în sate. În aceste împrejurări s-a intensificat fenomenul părăsirii satului în căutarea unui loc de muncă în oraşe şi în centre industriale.

Măsurile greşite din domeniul economic au stat la baza izbucnirii unei crize economice multilaterale. Scăderea productivităţii în domeniul zootehnic s-a reflectat în lipsa din ce în ce mai accentuată a produselor indispensabile pe piaţă; interesul ţăranilor faţă de muncă a scăzut, dat fiind faptul că plata era foarte mică. Criza a luat proporţii şi în industrie. Tehnologia depăşită, metodele antieconomice, exploatarea insuficientă a capacităţilor productive, lipsa de materii prime, mai ales a celor din import, indiferenţa faţă de muncă din cauza practicării normelor colective, a salariilor infime şi a lichidării stimulentelor materiale reprezentau doar câteva dintre indiciile crizei în industrie, cantitatea şi mai ales calitatea produselor ei devenind din ce în ce mai slabe.

Criza a atins şi suprastructura politică. Lupta pentru putere a izbucnit în preajma şi după Congresul al VIII-lea al PMA (1981). În decembrie 1981, din cauza agravării contradicţiilor din rândurile conducerii, mai ales a celor dintre Enver Hodja şi Mehmet Shehu, premierul guvernului albanez a murit, varianta oficială fiind sinuciderea, el fiind declarat duşman, căpetenie a unui grup de complotişti. Mai târziu s-a spus că din grupul lui M. Shehu făceau parte şi ministrul Apărării şi cel de Interne, ceea ce a declanşat epurări în conducere, fiind eliminate unele

elemente suspecte, înlocuite cu cadre tinere, fidele lui E. Hodja, în ciuda faptului că majoritatea lor, provenind din rândurile muncitorimii şi ale ţărănimii, aveau capacităţi de conducere şi profesionale foarte limitate.

Tocmai în acele momente pe scena politică a ţării a ieşit în prim-plan Ramiz Alia, secretar al CC al PMA, căruia i s-a încredinţat postul de preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale.

La 11 aprilie 1985 E. Hodja a decedat. Propaganda oficială s-a străduit să îl glorifice din nou pe dictator, calificându-l drept „conducător legendar", „arhitectul Albaniei moderne" etc. Numeroase obiective, întreprinderi de producţie şi instituţii importante au fost botezate „Enver Hodja". La Tirana şi în alte oraşe au fost dezvelite statui şi monumente ale dictatorului. Între timp au început lucrările pentru construirea unui muzeu uriaş, în care urmau să fie depuse documente şi mărturisiri de tot felul despre viaţa şi opera „marelui dispărut".

Noua echipă conducătoare a PMA, cu R. Alia în frunte, a jurat că va continua să păşească pe urmele lui E. Hodja. Programul respectiv a fost completat şi aprobat de către Congresul al IX-lea al PMA (noiembrie 1986), care a fost botezat „Congresul continuării drumului lui Enver". Deşi consecinţele crizei continuau să se accentueze, R. Alia le-a tratat problemele în mod euforic. Fără să încerce să identifice cauzele crizei, el a motivat scăderea producţiei şi deficitele prin „dificultăţile climatice", „seceta", „sabotările duşmanilor", „criza energetică mondială" etc.

Criza s-a agravat în continuare, efectele sale negative simţindu-se în primul rând la sate, în timp ce în oraşe s-a aplicat sistemul cupoanelor în furnizarea către populaţie a produselor agricole şi animaliere. Singura speranţă de a ieşi la liman era disponibilitatea exemplară a RFG-ului de

a ajuta Albania prin credite în condiţii extrem de favorabile. În acest scop, premierul landului Bavaria F.J. Strauss a efectuat câteva vizite în Albania, urmat în 1987 şi de ministrul german de Externe. Din păcate, însă, autorităţile albaneze au respins ofertele lor generoase.

În condiţiile adâncirii crizei multilaterale, nemulţumirile oamenilor simpli au început să se manifeste clar. Constatând că puterea comunistă era în pericol, sub presiunea maselor populare, în septembrie 1988, R. Alia, încercând să creeze impresia că vrea să democratizeze viaţa în ţară, a anunţat nevoia luării unor măsuri cu caracter pe jumătate „democratic", cum ar fi reuniunile deschise ale organizaţiilor de bază ale PMA (cu participarea oamenilor de rând), anularea monopolului partidului în politica de cadre etc.

În prima jumătate a anului 1989, au fost făcute public alte măsuri cu caracter politic, economic şi social. S-au depus eforturi pentru suprimarea unor legi care îndemnau la lupta de clasă (legea privind pedepsele şi deportările, legea pentru agitaţie şi propagandă împotriva statului), s-au înregistrat unele progrese în vederea eliberării din închisoare a unor condamnaţi politic şi a reducerii pedepsei în cazul trecerii frontierei „în mod fraudulos". De asemenea, au fost acceptate câteva standarde internaţionale în legătură cu apărarea drepturilor omului, ca libertatea exercitării religiei şi a credinţei. Pe tărâm economic a luat fiinţă „noul mecanism economic" care viza reducerea birocraţiei în sistemul de conducere al acesteia şi au fost abrogate articolele din Constituţie care interziceau preluarea de credite din afară, precum şi pătrunderea în Albania a capitalului străin.

Tranziţia şi transformările politice din Albania în anii 1990–2002

La sfârşitul anilor '80 criza generală care a cuprins ţara şi transformările din ţările Europei de Sud-Est au permis Albaniei, după proclamarea pluralismului politic, să se angajeze pe drumul transformărilor democratice. În timp ce Partidul Muncii din Albania şi conducătorul său, Ramiz Alia, se străduiau să se adapteze noilor situaţii, pentru a păstra în continuare puterea prin manevre demagogice, mai mulţi intelectuali, reprezentând noile forţe politice, au început să aducă în discuţie necesitatea realizării unor schimbări urgente şi profunde. În această direcţie, o puternică influenţă au avut-o revoluţiile democratice din ţările de Răsărit şi, în special, căderea Zidului din Berlin. În aceste circumstanţe, câţiva activişti curajoşi şi-au asumat iniţiativa de dărâmare a monumentelor lui Stalin, care reprezentau simbolul dictaturii sălbatice comuniste. Alţii, în mod clandestin, scriau sloganuri împotriva sistemului comunist. În prima jumătate a anului 1990 asistăm la unele încercări de a organiza manifestaţii împotriva guvernului şi a partidului unic la putere. La 26 martie 1990, populaţia oraşului Kavaja s-a ridicat într-o puternică demonstraţie anticomunistă. Deşi a fost înăbuşită cu brutalitate, ea a incitat rezistenţa anticomunistă pe tot întinsul ţării. Mulţi albanezi, constatând că nu mai există altă cale de ieşire din criză, au fugit în străinătate, majoritatea trecând „fraudulos" graniţa din sudul şi sud-estul ţării. Grănicerii au făcut numeroase victime. Un fenomen cu totul neobişnuit îl reprezenta intrarea în mod individual sau colectiv în reşedinţele reprezentanţelor diplomatice acreditate la Tirana. La un moment dat, forţele de ordine nu au mai fost capabile să facă faţă valului crescând de

nemulţumiţi. La 2 iulie 1990, mii de oameni au pătruns în ambasadele străine, mai ales în cele occidentale. Tineri, adulţi, femei, familii întregi au pătruns în primul rând în ambasadele germană, italiană şi franceză. Aceste evenimente au fost urmate imediat de demonstraţiile studenţilor şi de grevele muncitorilor. În decembrie 1990 au avut loc demonstraţii în numeroase oraşe, în primul rând în cele mari, ca Tirana, Durrës, Elbasan, Shkodra şi Kavaja. Sub presiunea grevelor şi a cererilor pentru instaurarea unui regim democratic, văzând transformările democratice din ţările Europei de Sud-Est şi Centrale, precum şi situaţia economică şi politică gravă din Albania, conducătorul comunist al regimului de la Tirana, Ramiz Alia, în decembrie 1990, într-o întâlnire cu reprezentanţii studenţilor, a fost nevoit să accepte cererea lor pentru instaurarea pluralismului politic în ţară. La 12 decembrie 1990, în cercurile studenţeşti ale Universităţii „Enver Hodja" din Tirana a luat fiinţă primul partid politic de opoziţie din Albania, Partidul Democratic, în frunte cu Azem Hajdari, student la drept. Acest eveniment istoric a fost aclamat cu entuziasm pe tot cuprinsul Albaniei. Sloganurile zilei erau: „Să facem Albania ca Europa!", „Libertate – democraţie!" etc. Mişcarea democratică albaneză, a început, aşadar, în rândurile studenţimii. În cursul lunilor ianuarie–martie 1991 au fost organizate numeroase mitinguri şi proteste demascând sistemul comunist şi cerând accelerarea proceselor democratice. Trebuie subliniat faptul că violenţele au fost accidentale. Cert este că în acea epocă albanezii au început să mănânce mai bine decât înainte, bucurându-se şi de mai multe libertăţi. Faţă de ceea ce a fost înainte, acest fapt însemna enorm pentru albanezul obişnuit. Crearea Partidului Democratic a fost urmată de crearea Partidul Republican, a celui Social-Democrat, continuată

de apariţia Partidului Verzilor, de cel Agrar, precum şi de organizaţia „Omonia", reprezentanta minorităţii elene din Albania, altele fiind deja în curs de formare, numărul de partide politice atingând, în scurt timp, nivelul de 30, pe lângă zeci de diferite asociaţii. Anticomunismul, în mod concret, era prezent doar în rândurile mişcării de opoziţie, mai ales în Partidul Democratic. Albanezii, după valul din iulie 1990, au continuat să părăsească ţara. Pe lângă dificultăţile de ordin economic, era vorba, mai degrabă, de o „boală", amok-ul, adică o curiozitate neînfrânată faţă de Occident, mai ales în rândul tinerilor, unii dintre ei întorcându-se acasă. Numai presiunea exterioară datorată noului climat internaţional şi a politicii izolaţioniste a lui Ramiz Alia („Noi nu facem parte nici din Est şi nici din Vest", se exprima el), conjugată cu protestele populare, care au culminat cu mişcările studenţeşti din decembrie 1990, au creat un gol în jurul puterii lui Ramiz Alia. În acest chip, acesta a fost constrâns să adopte calea reformelor. Treptat, au fost reorganizate comunităţiile religioase şi au fost constituite primele partide de opoziţie. Pe de o parte, noul statut al comunităţiilor religioase (70% musulmani, 18–20% ortodocşi, 10–12% catolici, precum şi comunitatea musulmană bektashi, puţin numeroasă şi izolată) a fost redefinit în articolul 33 al noii Constituţii, care recunoştea principiul laicităţii statului, dar şi „libertatea credinţei religioase". În mai 1990 au fost abolite infracţiunile de propagandă religioasă, iar în luna noiembrie a aceluiaşi an a fost adoptată o nouă lege electorală care prevedea posibilitatea prezentării în alegerile din 1991 şi a candidaţilor din afara partidului aflat la putere. În decembrie 1990, Ramiz Alia anunţa oficial autorizarea multipartidismului şi permitea constituirea primelor partide de opoziţie care, aşa cum am menţionat mai sus, au şi luat fiinţă.

Albania a fost o ţară închisă şi, evident, în doi ani, reformele politice nu a fost posibil să fie însoţite şi de reforme economice substanţiale. Mai ales în sectorul agricol, menţinerea gestiunii statale controlate de vechea birocraţie s-a tradus printr-o politică de devalizare a economiei albaneze. Sentimentul vechii nomenclaturi că „îi fuge pământul de sub picioare" a condus la o politică a „pământului pârjolit". Ramiz Alia însă, a luat o importantă iniţiativă externă, permiţând Albaniei să adere la OSCE şi creând condiţii pentru dezvoltări ulterioare: în primăvara anului 1991, Perez de Cueillar, Secretar General al ONU, şi James Baker, Secretar de Stat american, au vizitat Albania în ajunul alegerilor. La 20 februarie 1991 s-a demolat statuia lui Enver Hodja din centrul capitalei. Acest eveniment s-a petrecut după un mare miting din campusul universitar, în clubul căruia studenţii se aflau într-o grevă a foamei, cerând schimbarea numelui „Enver Hodja" al acestei instituţii. Câteva mii de studenţi, muncitori şi diverşi cetăţeni s-au adunat în piaţa „Skanderbeg" şi, rupând cordoanele forţelor de ordine, au dat jos monumentul lui Enver Hodja. Acest act, realizat într-o jumătate de oră, a fost urmat de demolarea monumentelor şi a statuilor sale la Korça şi în alte oraşe ale ţării. De menţionat că, deşi în număr foarte ridicat, dispozitivul forţelor de ordine, prezent la faţa locului pe tot cursul desfăşurării acestor acte, nu a intervenit împotriva demonstranţilor, evitând vărsarea de sânge. În această atmosferă politică fierbinte, guvernul lui Adil Çarçani şi-a dat demisia, în locul lui, prin decretul Prezidiului Adunării Naţionale, din 22.02.1991, creându-se un Consiliu de Miniştri provizoriu, în frunte cu Fatos Nano, precum şi un Consiliu Prezidenţial, în frunte cu Ramiz Alia[76]. Între timp, a fost anunţată

[76] Kopi Kyçyku, interviu acordat ziarului „România liberă" din 9 martie 1991.

campania electorală, la care au concurat Partidul Muncii, partidele de opoziţie, organizaţia „Omonia", precum şi organizaţiile: Uniunea Femeilor din Albania, Uniunea Tineretului Muncii din Albania şi Frontul Democratic, proclamate de către Partidul Muncii din Albania ca fiind subiecte electorale.

În ziua de 31 martie 1991 au avut loc primele alegeri pluraliste, din care a rezultat primul Parlament pluralist. În condiţiile în care noile partide politice de opoziţie încă nu erau consolidate, Partidul Muncii din Albania care a fost la putere timp de 45 de ani consecutiv, a câştigat circa 67% din voturi, reprezentând majoritatea locurilor în Parlament (200 sau 2/3), Partidului Democratic revenindu-i doar 30 de locuri, asigurate în principal de la alegătorii marilor oraşe. Acest succes al forţelor conservatore se datorează în primul rând ţărănimii — comuniştii şi-au asigurat grosul voturilor tocmai în zonele rurale — care continua să ţină cu comuniştii: a obţinut pământ, drepturi individuale şi o serie de libertăţi în privatizare. Armata şi Securitatea (Sigurimi i Shtetit), precum şi poliţia şi veteranii, s-au situat tot de partea comuniştilor, inclusiv o bună parte a muncitorilor şi a studenţilor provenind din rândul muncitorilor şi a ţăranilor. A contat faptul că Partidul Muncii (partidul comuniştilor) aflat la putere, a promis multe şi a şi făcut relativ multe, în timp ce partidele noi erau încă în curs de organizare şi nu au avut timpul necesar să confirme.

Victoria Partidului Muncii din Albania în alegeri a agravat şi mai mult situaţia. Masele populare şi-au exprimat nemulţumirea. La 2 aprilie 1991 locuitorii oraşului nordic Shkodra, în primul rând tinerii, au demonstrat pacifist în faţa Comitetului Judeţean de Partid. În pofida comportamentului civilizat al participanţilor la miting, poliţia a tras cu

arme de foc omorând patru tineri, printre care şi pe Arben Broci, militant al Partidului Democratic, şi rănind alte zeci de persoane. Acest act abominabil a încins spiritele demonstranţilor îndemnându-i să dea foc clădirii Comitetului Judeţean al Partidului la putere. Indignarea a cuprins opinia publică din întreaga ţară.

Imediat după alegeri a fost creat noul guvern, format din reprezentanţi ai Partidului Muncii şi intelectuali independenţi. Partidul Democratic nu a acceptat să participe la guvernare. Din primele momente ale existenţei sale Noul guvern s-a confruntat cu numeroase dificultăţi de ordin politic, social şi economic. La 10 iunie 1991, Partidul Muncii a ţinut cel de-al X-lea congres al său, procedând la schimbări în programul, statutul şi chiar numele său. Ziua de 12 iunie 1991 a marcat sfârşitul Partidului Muncii din Albania şi naşterea Partidului Socialist.

Albania s-a mişcat decisiv în primul rând pe plan extern. Cele mai importante lucruri în acest domeniu le reprezentau chestiunea aderării Albaniei la Piaţa Comună şi la Carta Helsinki, stabilirea de relaţii diplomatice cu Moscova şi cu Washingtonul, de contacte cu Banca Mondială şi cu FMI, cu firme şi capital din vest, colaborarea cu statele balcanice.

În privinţa presei albaneze, a luat fiinţă ceea ce în România de atunci se numea, după expresia celor de la putere „o parte a presei". Au început să apară, aşadar, de două ori pe săptămână, două ziare de opoziţie, „Renaşterea democratică" (organ al Partidului Democratic) şi „Republica", editat de Partidul Republican. Cu timpul, numărul mijloacelor puse la dispoziţia partidelor de opoziţie pentru propagarea programelor respective a crescut sustanţial. Şeful statului şi al partidului la putere, Ramiz Alia, a venit în întâmpinarea dorinţei studenţilor, dând

forma efectivă mişcării democratice albaneze. Dacă s-ar fi adoptat o altă atitudine în acele momente, procesul democratizării ţării ar fi fost cel puţin întârziat, dacă nu amânat pentru o anumită perioadă de timp. În acele momente, celebrul scriitor Ismail Kadare a fugit din ţară, stabilindu-se în Franţa. Opera lui a continuat să circule liberă în Albania. Când s-a aflat că a rămas în exil, a apărut un anunţ, în care se spunea că a dezertat, dar că putea să se reîntoarcă oricând în ţară fără probleme. Autorităţile nu mai făceau nici un fel de afirmaţii negative la adresa lui I. Kadare. Circulau zvonuri că el putea să ajungă, precum Vaclav Havel, lider naţional. Aceasta exprima o dorinţă a Partidului Democratic, care însă nu a fost realizată.

Odată cu organizarea alegerilor libere din martie 1991, începe tranziţia propriu-zisă de la sistemul totalitar la o societate democratică pluralistă. Procesele sociale şi fenomenele noi, deloc întâmplătoare, din anii '90 au însufleţit simţitor viaţa oamenilor, pe multiple planuri: economic, cultural şi juridic. Obiectivul practic şi teoretic urmărit a fost să se înţeleagă că acest proces de adâncire a democratizării, care urma să se accelereze în viitor, nu mai avea caracter declarativ şi nici nu se efectua doar pentru a slăbi presiunea exercitată din afară, tot astfel cum şi faptul că el nu era doar o simplă repetare a câtorva măsuri luate mai devreme în cadrul luptei împotriva birocraţiei, menită să înlocuiască doar câteva legi şi articole cu altele, ci că această adâncire actuală a democratizării deriva direct din necesităţi interne, din însăşi natura realităţii albaneze, care nu mai putea fi concepută fără democraţie.

Dezvoltarea consecventă, dar treptată, a democraţiei a devenit un factor puternic şi o cale eficientă pentru

soluţionarea problemelor şi pentru progresul societăţii, condiţie politică indispensabilă şi hotărâtoare, fără de care nu pot fi concepute şi realizate reformele planificate. Această formă de trecere treptată spre o democraţie adevărată s-a bucurat de sprijinul puternic al populaţiei, care niciodată şi nicăieri nu poate şi nu trebuie să se abţină de la cererile pentru justiţie, pentru umanism, pentru un loc de muncă garantat, pentru instruire şi pentru odihnă, luând astfel parte, în mod activ, la elaborarea deciziilor şi la punerea lor zilnică în practică. Gradul în care toate aceste cereri puteau fi rezolvate depindea de condiţiile concret-istorice, de o serie de factori obiectivi şi subiectivi, naţionali şi internaţionali şi, totodată, de dezvoltarea economico–socială a ţării. De aici, rezultă noua concepţie despre democraţie, aceasta trebuind să fie întotdeauna în căutarea unor forme noi, a căilor şi a modurilor celor mai eficiente de dezvoltare şi de perfecţionare neîntreruptă, departe de şabloane şi de scheme, departe de idealizările romantice ale formelor şi nivelurilor atinse în trecut.

În acea perioadă, în Albania s-a adâncit necontenit procesul de predare a culturii şi a educaţiei în şcoală, în discuţii şi în dezbateri, în convorbirile libere şi în reuniuni, urmărindu-se ca fiecare să gândească „cu capul său" şi nu să se „solidarizeze" pur şi simplu, fără a i se prezenta argumentele necesare. Fiindcă oamenii care spun totdeauna „amin", preferă ca, în orice situaţie, hotărârile să fie luate de alţii, aplicându-le în mod schematic şi şablonard, ceea ce duce la atrofierea necontenită a democraţiei.

Procesul democratizării Albaniei, desfăşurându-se cu succes şi având un ecou pozitiv în ţară şi în străinătate, s-a dovedit a fi ireversibil. El a constituit o expresie a fermităţii poporului albanez de a păşi sigur pe calea

consolidării patriei, a apărării libertăţii şi a independenţei sale. Scopul unic urmărit era ca oamenii să trăiască liberi, să aibă ce munci, să înveţe şi să se instruiască, să se bucure de ajutor şi de asistenţă medicală, să trăiască în armonie, fără certuri şi fără conflicte, fără diferenţieri sau privilegii având ca sursă apartenenţa naţională sau situaţia socială. S-a cultivat convingerea că numai oamenii liberi sunt capabili să creeze şi să edifice o viaţă nouă, să convieţuiască în mod paşnic şi în prietenie.

Ca un popor mic ce este, poporul albanez are nevoie, în primul rând, de o unitate de nezdruncinat. Albania s-a arătat hotărâtă să se alăture proceselor conlucrării europene. Schimbările efectuate în legislaţia sa sunt perfect compatibile cu această aspiraţie, dovedind clar că ea a efectuat schimbări decisive şi pe plan extern.

Restituirea proprietăţilor private şi recrearea economiei de piaţă, întemeierea statului de drept şi a instituţiilor democratice în Albania au determinat traversarea unui proces dificil şi fracturat. În 1991 şi 1997 au avut loc două reveniri la starea de anarhie şi de haos. Rezultatul a fost dezmembrarea statului şi a instituţiilor lui, a Armatei, Poliţiei, Serviciului de Informaţii, tribunalelor, Parchetului, închisorilor, precum şi clătinarea ordinii şi distrugerea considerabilă a avutului public şi privat. Această tranziţie dificilă este legată de o serie de factori istorici, economici, de particularităţile clasei politice şi de structura societăţii albaneze, precum şi de factorul extern.

Noua clasă politică albaneză s-a format în majoritate din noua intelectualitate şi dintr-o seamă de foşti tehnocraţi, conştienţi de slăbiciunile crescânde ale sistemului totalitar socialist.

În fruntea noii clase politice s-au instalat comunişti, intelectuali independenţi, cercetători şi reprezentanţi ai

unor pături sociale persecutate de regimul comunist. Cultura politică a elitei de la Tirana era limitată şi contradictorie. Pentru conducătorii principalelor partide, în ciuda declaraţiilor de distanţare faţă de marxism-leninism, divorţul de mentalitatea şi de metodele totalitare a fost dificil. Problema a apărut chiar şi în rândurile conducătorilor Partidului Democratic, cel mai mare partid de opoziţie, care îşi revendica merite în răsturnarea regimului comunist. În timpul cât s-a aflat în opoziţie şi chiar după aceea, în pofida utilizării sloganelor anticomuniste, atitudinile şi comportamentele erau comuniste şi intolerante. Tocmai aceste atitudini şi comportamente au dus la îndepărtarea intelectualilor autentici şi reputaţi, care au creat un partid separat (Partidul Alianţei Democratice) de Partidul Democratic. Apariţia Partidului Alianţei Democratice a marcat un proces de separare din ce în ce mai profundă. Cel mai mare partid de stânga, Partidul Socialist, este creat în 1991.

În urma luptei desfăşurate de opoziţie şi a cererilor crescânde ale muncitorimii, văzându-se în imposibilitate de a conduce viaţa tensionată în ţară, la 4 iunie 1991, guvernul Nano şi-a prezentat demisia. Partidele politice, prin consens, au hotărât şi au creat un guvern de coaliţie, denumit „de stabilitate", cu reprezentanţi ai principalelor partide politice. Acest guvern a rezistat până în decembrie 1991, dată la care s-au retras din componenţa sa miniştrii care reprezentau Partidul Democratic. În ianuarie 1992 a fost creat un guvern de tehnicieni, condus de Vilson Ahmeti, care a activat până la organizarea noilor alegeri anticipate, la 22 martie 1992. Acestea au fost câştigate de Partidul Democratic (2/3). Partidul Socialist (fostul Partid al Muncii din Albania) a câştigat doar 26% din voturi, urmat, cu procente foarte scăzute, de Partidul Social

Democrat, Partidul Drepturilor Omului şi Partidul Republican.

Noul Parlament pluralist l-a ales ca Preşedinte al Albaniei pe şeful Partidului Democratic, Sali Berisha, care contribuise deja simţitor la procesul democratizării ţării. În componenţa guvernului lui Aleksandër Meksi, aprobat de Parlament, au intrat şi câţiva reprezentanţi ai Partidului Social Democrat şi ai Partidului Republican, precum şi unii intelectuali independenţi. Programul guvernului democrat avea în vedere efectuarea reformelor în toate domeniile pentru trecerea rapidă către o societate democratică, pentru consolidarea pluralismului şi pentru tranziţia de la o economie ultra-centralizată la o economie de piaţă. Parlamentul pluralist format în urma alegerilor de la 22 martie 1992 a aprobat câteva legi fundamentale cu un pronunţat caracter democratic, în contextul promovării reformei economice. Printre altele, menţionăm Legea ocrotirii investiţiilor străine în Albania, Legea privatizării, Legea drepturilor omului etc. În domeniul economic s-au petrecut numeroase schimbări: a fost privatizat pământul aparţinând cooperativelor agricole de producţie şi întreprinderilor agricole de stat; activităţile meşteşugăreşti, cele din sfera circulaţiei, precum şi locuinţele au trecut în proprietate privată. Au fost liberalizate preţurile, inflaţia scăzând simţitor. Albania şi-a deschis porţile către lume. Au fost încheiate numeroase acorduri de conlucrare economică cu ţări şi firme străine, punerea lor în practică împiedicându-se mai ales din cauza situaţiei tensionate în Balcani şi a lipsei unui cadru legal complet privind investiţiile străine. S-a dinamizat producţia agricolă, piaţa fiind invadată de mărfuri alimentare şi industriale variate. În iulie 1993 a început procesul privatizării întreprinderilor mici şi mijlocii.

Pentru depăşirea numeroaselor greutăţi economice şi a lipsei de produse alimentare indispensabile, Albaniei i-au venit în ajutor ţările Comunităţilor Europene, SUA, Turcia etc. trimiţându-i gratuit alimente şi medicamente. Sarcina distribuirii acestor ajutoare în întreaga ţară a fost asumată de către guvernul italian. Guvernul democrat a depus eforturi deosebite în apărarea drepturilor albanezilor din Kosova şi din alte teritorii din fosta Iugoslavie, contribuind în special la internaţionalizarea acestei probleme, ceea ce constituie o chestiune vitală pentru poporul albanez.

Pe plan extern, în anii 1993 şi 1994, Albania a dezvoltat relaţii importante cu SUA, cu Germania, cu Austria, cu Turcia şi cu Italia, mai ales în domeniul economic şi financiar. În faţa dificilei situaţii balcanice, provocate de conflictul din fosta Iugoslavie şi deci a riscului de a fi antrenat în conflict, guvernul albanez a preferat să încheie alianţe şi acorduri militare cu SUA şi cu Turcia, fără să neglijeze raporturile cu ţările euro-occidentale. Dar ambiguităţile regimului de la Tirana au fost vizibile în politica externă. Albania îşi declara vocaţia europeană şi, în acelaşi timp, adera, ca observator, la Conferinţa Islamică, cultiva activ mitul american, dar critica, alături de Papa, cu ocazia vizitei acestuia la Tirana, civilizaţia „Coca-Cola" şi „capitalismul sălbatic".

Relaţiile dintre Albania şi Grecia au avut mult de suferit în anii 1993 şi 1994 din pricina revendicărilor insistente ale guvernului de la Atena referitoare la „Epirul de Nord" şi a cererilor avansate de minoritatea elenă din Albania pentru mai multe drepturi. În august 1994 a avut loc procesul a cinci reprezentanţi ai organizaţiei elenofone din Albania „Omonia" (care mai târziu urma să se transforme în Partidul pentru Drepturile Omului, coalizând cu partidele

de stânga, în primul rând cu Partidul Socialist) acuzaţi de spionaj şi de posesie ilegală de arme. Guvernul elen a reacţionat prompt prin expulzarea a 20 000 de emigranţi albanezi, în cadrul operaţiei poliţieneşti „Mătura de fier", în timp ce Partidul Democrat, prin oficiosul său, ziarul „Rilindja Demokratike", a criticat în mod dur minoritatea greacă, acuzând-o că vrea să se folosească de Biserica Ortodoxă Autocefală pentru a „mina unitatea ţării". În ciuda acestor raporturi dificile, Albania are mari interese economice legate de Grecia. După anumite estimări, circa 400 000 de albanezi lucrează în Grecia şi contribuie simţitor la produsul intern al Albaniei. Pe de altă parte, Grecia este al doilea partener al Albaniei, ea fiind prezentă mai ales în sud.

Rezultatele unui referendum desfăşurat la 6 noiembrie 1994 despre noua Constituţie a ţării au arătat că 2/3 din 1,5 milioane de alegători au respins proiectul susţinut de guvernul albanez şi de Preşedintele Sali Berisha. Observatorii occidentali, inclusiv reprezentanţi ai Consiliului Europei, ai OSCE şi ai Institutului Republican din SUA au declarat că procesul s-a desfăşurat în mod corect, liber şi democratic. Referendumul a fost considerat ca primul test serios pentru Partidul Democratic, care se afla la putere din 22 martie 1992. Cu câteva zile înaintea votului popular, Sali Berisha spusese că un vot pozitiv ar însemna continuarea reformelor economice şi ar asigura Albaniei un viitor democratic, ar consolida o republică democratică în Albania şi ar garanta economia de piaţă, proprietatea privată, libertatea religiilor, precum şi separarea puterilor în stat. Pe de altă parte, votarea Constituţiei, menită să înlocuiască *de jure* dictatura proletariatului cu sistemul capitalist, a fost una dintre condiţiile impuse Albaniei pentru intrarea în Consiliul Europei. Până atunci, Albania

fusese guvernată printr-un pachet de legi şi documente internaţionale ale drepturilor omului, adoptate de parlament în 1993. Dar partidele de opoziţie, în frunte cu Partidul Socialist, declaraseră că noua constituţie este prea mult autoritară şi deschide calea spre o nouă dictatură. Ele îl acuzaseră preşedintele Berisha că este avid de putere şi că vrea să devină lider de necontestat. Şeful Partidului Social Democrat, Skënder Gjimushi, fostul preşedinte al Parlamentului albanez, a reproşat autorilor proiectului faptul că i-au acordat preşedintelui puterile şefului de stat italian în domeniul judiciar şi ale celui francez în domeniul executiv. Berisha, pe partea sa, şi-a acuzat adversarii politici că ar fi încercat destabilizarea situaţiei politice din Albania şi provocarea de alegeri anticipate. Lipsa unei Constituţii noi şi moderne a împiedicat în continuare intrarea Albaniei în Consiliul Europei, ţinând cont şi de viaţa politică agitată, de dificultăţile economice permanente şi în creştere continuă impuse de tranziţie şi de faptul că liderul socialiştilor, Fatos Nano, se afla în puşcărie sub acuzaţie de abuz şi corupţie. În timpul tranziţiei, cele mai realiste şi mai emancipate partide au fost Partidul Socialist, Partidul Social-Democratic, Partidul Alianţei Democratice şi Partidul Republican. Ele au avut, de asemenea, şi cei mai pregătiţi lideri.

Concomitent cu acest proces, întreaga clasă politică albaneză a traversat o perioadă de criză politică şi a convingerilor, fapt demonstrat de evenimentele din 1997. Criza politică în care a intrat Albania în cursul acelui an a fost şi expresia crizei clasei politice. Climatul tensionat şi conflictual permanent dintre principalele partide politice care îşi disputau puterea a constituit un obstacol serios în normalizarea situaţiei în ţară, instaurarea ordinii şi, în primul rând, în redresarea economiei albaneze. Pe de altă

parte, concepţiile politice ale stângii şi ale dreptei, vehiculate în viaţa politică albaneză, nu au avut o clară conotaţie de politică contemporană. Adesea, partidele s-au plasat la stânga sau la dreapta, în funcţie de originea lor istorică, de relaţia cu trecutul comunist sau, mai simplu, în funcţie de personajele dominante ale unuia sau altuia, în loc să se bazeze pe programe sau pe o stratificare socială clară. S-a întâmplat frecvent ca partide aşa-zis de dreapta să adopte teze şi concepte economico–sociale tipice stângii, în efortul lor de a câştiga sau de a păstra simpatia maselor de electori; la fel, partide sau forţe politice de stânga care, urmare a complexelor legate de trecutul lor sau a imperativelor momentului, au adoptat şi se străduiesc să pună în practică programe şi măsuri economice de dreapta.

Viaţa politică a ţării în continuare este în întregime dominată de două forţe politice principale: Partidul Socialist şi Partidul Democratic. În spatele lor a existat, până la sfârşitul lui 1998, o politizare extremă care, în majoritatea cazurilor, a făcut imposibilă cooperarea constructivă, chiar în chestiuni cum a fost redactarea Constituţiei. Partidul Socialist este principalul partid din coaliţia de stânga. A câştigat alegerile din 1997 cu o majoritate de 2/3 din locuri, împreună cu celelalte formaţiuni ale coaliţiei: Partidul Social-Democrat, Partidul Alianţei Democratice, Partidul Agrar şi Partidul pentru Drepturile Omului reprezentând minoritatea greacă. În pofida înfrângerii suferite în alegerile parlamentare şi a crizei interne traversate în prima parte a anului 1997, Partidul Democratic rămâne al doilea din ţară, cu 25% dintre locurile din Parlament. Deşi a recunoscut la început rezultatele alegerilor din iunie 1997, Partidul Democratic a boicotat Parlamentul, punându-i sub semnul întrebării legitimitatea şi cerând chiar noi alegeri anticipate sau instaurarea unui

guvern de tehnocraţi. În Parlament erau reprezentate şi alte formaţiuni politice: Partidul Republican, Dreapta Albaneză Unită, Partidul Elitei Naţionale şi Partidul Legalităţii (monarhist). Aceste ultime două partide, zise „istorice", sunt moştenitoarele a două organizaţii anticomuniste, create în timpul celui de Al Doilea Război Mondial şi care, după preluarea puterii de către comunişti, au fost desfiinţate, iar liderii lor expulzaţi din Albania. Alte partide reprezentate în Parlament — chiar dacă nu au putut depăşi pragul electoral prevăzut de lege — sunt Partidul Uniunii Social-Democrate, Partidul Creştin-Democrat şi Partidul Uniunii Democrate. Reprezentarea lor nu a fost posibilă decât prin includerea preşedinţilor fiecărei formaţiuni pe lista electorală nominală a Partidului Democratic. Împreună cu Partidul Legalităţii, ele au format o alianţă cu Partidul Democratic, creând astfel principalul bloc de opoziţie din Albania: Uniunea pentru Democraţie. După numeroase discuţii şi dezbateri, Parlamentul a aprobat legalizarea Partidului Comunist, care activase în ilegalitate din 1992 şi până la sfârşitul anului 1997.

După mai bine de un deceniu de sistem pluralist, în Albania abia dacă s-a reuşit să se cristalizeze elementele unei culturi politice moderne. Clasa politică albaneză este încă marcată de trăsăturile specifice ale schimbărilor istorice din 1991, într-o ţară în care regimul precedent nu permisese nici o formă de disidenţă. În consecinţă, în primii ani ai tranziţiei clasa politică a privit mai degrabă înapoi decât înainte.

Simptomatic pentru caracterul încă fragil al regimului politic albanez este cazul căderii societăţilor financiare „piramidale" (numite astfel după structura creditului). A fost de ajuns ca nişte aranjamente economice să cadă pentru ca însăşi existenţa statului albanez să fie pusă la îndoială,

fiind nevoie de o intervenţie internaţională. Cea mai mare parte a societăţilor piramidale primeau bani în schimbul unor dobânzi ridicate. Prăbuşirea inevitabilă a acestor fragile structuri financiare, nesusţinute de economia reală şi bazate pe „inginerii" financiare şi pe fraudă, a declanşat o puternică criză politică. Revolta care s-a declanşat la Vlora la începutul lui 1997 era îndreptată direct împotriva guvernului de la Tirana şi a lui Sali Berisha. Pentru o bună perioadă de timp, Albania s-a aflat într-o stare de anarhie, armata şi poliţia pierzând controlul asupra teritoriului albanez. A fost nevoie de puternice presiuni externe, care s-au concretizat prin operaţiunea ONU numită „Alba", pentru a stabiliza situaţia şi a convoca noi alegeri. Pregătirea pentru alegeri, precum şi campania electorală s-au desfăşurat sub supravegherea forţei militare ONU şi au avut loc fără incidente deosebite. Rezultatul alegerilor a dus la formarea unui guvern condus de Fatos Nano (între timp eliberat din închisoare unde, alături de alţi foşti demnitari comunişti, printre care Ramiz Alia şi Nexhmije Hodja, consoarta lui Enver Hodja, se afla acuzat de corupţie), Sali Berisha fiind înlocuit de profesorul universitar Rexhep Meidani.

Criza din 1997 a evidenţiat atât nevoia de accelerare a creării unei noi clase politice, eliberate de complexele trecutului, cât şi necesitatea reformării partidelor politice existente. În plus, dreapta trebuia să se reorganizeze pe bazele conceptelor politice de coexistenţă democratică şi nu pe acelea ale distrugerii adversarului, în virtutea cărora a funcţionat până atunci.

În perioada 1997–2001, în fruntea guvernului albanez s-au aflat Pandeli Majko, Ilir Meta şi din nou Pandeli Majko. Între timp, forţele opoziţiei, conduse de Partidul Democrat, au continuat să conteste rezultatele alegerilor

generale, desfăşurate în vara anului 2001, apelând la organismele internaţionale şi la Parlamentul European. Tocmai sub presiunea acestora din urmă, partidele politice albaneze au fost nevoite să îşi revizuiască programele şi platformele în sensul găsirii unui limbaj comun în tratarea unor probleme, fără soluţionarea cărora Albania nu ar avea nici o şansă să adere la NATO şi Uniunea Europeană. Pentru începerea negocierilor în această direcţie, forurile internaţionale au pus *conditio sine qua non* în primul rând stabilizarea situaţiei interne. Momentul potrivit s-a ivit cu ocazia alegerii noului şef al statului, al cărui mandat a expirat la 24 iulie 2002. După ce Partidul Socialist la putere, în urma dezbaterilor pline de contradicţii din sânul său cu privire la nominalizarea candidaturii la funcţia supremă în stat, nu a reuşit să rezolve nimic, în timp ce forţele de opoziţie au avansat ideea alegerii unui preşedinte „prin consens" pentru depăşirea obstacolelor care stau în faţa posibilităţilor integrării Albaniei în structurile europene — ceea ce era compatibil şi cu sugestiile acestora — puterea şi opoziţia, în sfârşit, s-au aşezat serios la masa negocierilor. Analizând peste 30 de candidaturi din rândurile societăţii civile, ale cercurilor ştiinţifice şi academice, negociatorii s-au oprit la candidatura lui Artur Kuko, un diplomat în vârstă de 40 de ani, reprezentantul Albaniei la Strasbourg. Cum acesta a refuzat categoric propunerea, în mod foarte urgent — până la 4 iunie 2002, ziua alegerii preşedintelui de către parlamentul albanez mai erau doar 48 de ore — negociatorii au căzut de acord asupra candidaturii lui Alfred Moisiu, general, fost ministru adjunct al Apărării Naţionale, militar de carieră, fiul generalului Spiro Moisiu, care a fost comandantul Armatei de Eliberare Naţională în timpul celui de Al Doilea Război Mondial. Aceasta a depus jurământul pe data de

24 iulie 2002. În faţa ziariştilor, noul preşedinte, care în ultimii ani s-a aflat în fruntea unei organizaţii nonguvernamentale foarte active în eforturile depuse pentru aderarea Albaniei la NATO, a declarat că priorităţile sale vor fi tocmai accelerarea integrării ţării în Europa şi însănătoşirea climatului politic pe plan intern. Totodată, el a atenţionat pe cei care l-au ales — în Parlament Moisiu a câştigat peste 2/3 de voturi — să nu intervină în competenţele Preşedinţiei, care de acum înainte va adopta o atitudine nepărtinitoare faţă de forţele politice antagoniste. Sigur că nu va fi uşor după cele întâmplate în ultimul deceniu al mileniului trecut: înfiinţări de partide politice, privatizări, îmbogăţiri, construiri, emigrări, dar, mai ales, evenimente dramatice, omoruri nenumărate, înecări în Canalul de la Otranto, alegeri manipulate, colaps de societăţi piramidale de tip Caritas, rebeliuni haotice, bătăi şi asasinate de deputaţi, atacuri înarmate asupra principalelor instituţii ale statului, fugă de premieri, eliberări de criminali, transformări de partide în bande înarmate dotate cu tancuri. Fiecare se va scrie în istorie, probabil, mai mult cu litere negre. Numai anul 1999, care a fost dominat de invadarea nemaivăzută a Albaniei cu albanezi din Kosova şi solidaritatea faţă de ei, aruncă puţină lumină asupra sfârşitului mileniului al doilea. În concluzie, se poate afirma că în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, albanezii şi-au îndreptat privirile către Europa şi către democraţia adevărată.

Capitolul VI

DIASPORA ALBANEZĂ ÎN EUROPA, ÎN SUA ŞI ÎN ALTE ŢĂRI (1944–2002)

Un număr relativ mare de albanezi trăiesc în momentul de faţă în afara teritoriilor lor etnice, constituind ceea ce se numeşte diaspora albaneză. Aceasta din urmă, creată de-a lungul secolelor şi cuprinzând mai multe ţări ale lumii, din Europa până în America şi Australia, s-a mărit considerabil numeric după cel de Al Doilea Război Mondial. Anii 1944 şi 1945 au înregistrat un nou val de emigranţi politici, atât din Albania, din cauza instaurării dictaturii comuniste, cât şi din Kosova şi din celelalte teritorii albaneze din fosta Iugoslavie, din cauza politicii şovine şi antialbaneze a Belgradului. Din rândurile acestei emigraţii politice făcea parte şi un număr mare de intelectuali formaţi în Europa şi renumiţi patrioţi care s-au văzut obligaţi să îşi părăsească ţara.

În anii '80, când în Kosova şi în celelalte teritorii albaneze aflate în afara graniţelor de stat ale Albaniei au fost intensificate urmăririle împotriva activiştilor Mişcării Naţionale, mai ales împotriva intelectualităţii albaneze, a început un nou val de emigranţi politici, cărora li s-au alăturat şi mulţi emigranţi economici — muncitori cu slujbă provizorie, tot din Kosova în principal.

Deşi sub regimul comunist Albania era aproape izolată de lume, mulţi albanezi fugeau în străinătate. Acest proces a atins apogeul odată cu exodul înregistrat în anii 1990 şi 1991, când zeci şi chiar sute de mii de albanezi, majoritatea tineri, au asaltat sediile ambasadelor străine din

Tirana sau au fugit în mod ilegal în Italia, în Grecia, în Germania, în Franţa etc.

Una dintre ţările care a adăpostit un număr mare de albanezi a fost Turcia. Numai în perioada 1953–1956 din Kosova au plecat şi s-au stabilit în această ţară 400 000 de albanezi, majoritatea vorbind şi albaneza şi turca, păstrând legăturile cu rudele şi cu locurile de unde au plecat. Un număr ridicat de albanezi trăiesc actualmente în diferite ţări ale Europei Occidentale, ca Elveţia, Belgia, Germania, Franţa, Belgia, Suedia, Norvegia, Italia etc.

Diaspora albaneză din SUA a cunoscut, de asemenea, o creştere evidentă imediat după cea de a doua conflagraţie mondială. În prezent, în SUA sunt circa 500 000 de albanezi. Mulţi albanezi întâlneşti şi pe alte meleaguri ale lumii: în Canada, Argentina, în ţările arabe, în Australia etc.

Cea mai mare parte a emigraţiei politice albaneze s-a întrunit în jurul unor organizaţii, ca Balli Kombëtar (Elita Naţiunii), Legaliteti (Legalitatea), Lidhja Kosovare (Liga Kosovară), Besëlidhja Shqiptare (Jurământul Albanez) etc. În afară de Federata Panshqiptare „Vatra" (Federaţia Panalbaneză „Vatra"), fondată în 1912, în SUA au luat naştere şi alte organizaţii, ca Shqipëria e Lirë (Albania liberă), Liga Qytetare Shqiptare-Amerikane (Liga Civică Albano-Americană), în frunte cu congresmenul Josef Dioguardi etc. Zeci de politicieni, scriitori, istorici, artişti şi ziarişti albanezi, care activează în organizaţiile menţionate, publică diferite lucrări şi colaborează cu un număr mare de reviste, ziare şi alte publicaţii. Prin această activitate, diaspora albaneză a contribuit substanţial la demascarea dictaturii comuniste în Albania, de aceea ea a fost obiectul unor atacuri înverşunate din partea Securităţii albaneze.

În ceea ce îi priveşte pe arbăreşi, care au emigrat în Italia de Sud din Evul Mediu timpuriu şi mai ales după moartea lui Skanderbeg (1468), ei şi-au păstrat limba şi tradiţiile albaneze, desfăşurând de-a lungul veacurilor o amplă activitate culturală şi naţională.

Conform datelor ultimului deceniu, numărul lor este de circa 200 000. Arbăreşii fac eforturi ca să-şi asigure dreptul de a preda în şcolile elementare din comunele lor limba albaneză. Pentru a organiza cât mai bine mişcarea cultural–artistică, în mai multe sate arbăreşe funcţionează asociaţii şi cămine culturale, case şi muzee ale culturii arbăreşe şi, înainte de toate, îşi desfăşoară o activitate permanentă câteva centre de studii ale literaturii, ale folclorului şi ale tradiţiilor strămoşeşti. În august 1980, în oraşul Cosenza s-a înfiinţat Liga Italiană pentru Apărarea Minorităţii Arbăreşe. De asemenea, apar multe publicaţii în limba albaneză şi mai multe posturi de radio transmit, tot în albaneză, un alt mijloc care contribuie consistent la păstrarea şi la dezvoltarea limbii şi culturii arbăreşe.

Cu totul altfel se prezintă situaţia la arbăreşii sau la arvaniţii din Grecia. În cursul secolelor, ei au suferit un proces de asimilare, neavând nici un drept naţional, nici pe cel de a se instrui în şcoli sau de a oficia slujbele religioase în limba maternă, albaneză, nici pe cel de a se organiza în asociaţii şi de a publica reviste sau ziare în albaneză. Totuşi, ei sunt în număr mare şi în mase compacte în regiunile Atica, Beoţia, Locrida, Morea, în insulele Eubea, Hidra, Specia, Salamina etc. şi, în ciuda dificultăţilor în care se află, îşi păstrează cu fidelitate şi dragoste o serie de caracteristici ale culturii lor populare, limba (care se foloseşte doar în familie), toponimia (sute de nume de sate şi de localităţi), tradiţiile şi obiceiurile moştenite din ţara strămoşilor, de unde au plecat cu cinci secole în urmă.

Capitolul VII

LEGĂTURILE ALBANO–ROMÂNE DIN CELE MAI ÎNDEPĂRTATE TIMPURI ŞI PÂNĂ ASTĂZI

Albanezii sunt prezenţi în ţările române începând cu mijlocul veacului al XVI-lea ca păstori, ostaşi în garda domnească, păzitori înarmaţi ai diverselor conace, negustori şi, mai târziu, imigranţi politic. În ţinutul aurifer din Munţii Apuseni s-au găsit chiar inscripţii cu numele aşezărilor predecesorilor albanezilor, a coloniştilor iliri (ei s-au aşezat în centrul minier de la Alburnus Maior, după sistemul de organizare dalmaţiană în *vici* sau *castella*): vicus Pirustarum, castellum Baridustarum[77].

În epoca feudală, lupta împotriva dominaţiei otomane cuprinde acţiuni paralele sau comune ale celor două popoare. În campaniile sale antiotomane, Iancu de Hunedoara a urmărit şi colaborarea militară cu poporul albanez care, în acel timp, dădea grele lovituri otomanilor, sub conducerea lui Skanderbeg.[78]

Cunoaştem, de asemenea, acţiunea paralelă de apărare împotriva otomanilor pe care au avut-o în a doua jumătate a secolului al XV-lea, pe de o parte Ştefan cel Mare (1457–1504) şi pe de altă parte eroul naţional albanez, Skanderbeg (1405–1468). Un voievod de origine albaneză, Vasile Lupu (1635–1653), a trăit cea mai mare parte a vieţii lui în Moldova, fiind exponentul intereselor boierimii moldovene.

---

[77] Vezi *Istoria României*, Bucureşti, 1960, vol. I, pp. 369, 383 şi 401.
[78] *Istoria României*, Bucureşti, 1960, vol. II, p. 443.

Prezenţa albanezilor în România este legată şi de răscoala din 1821. Ei au fost prezenţi în oastea lui Tudor Vladimirescu, fapt atestat de multe documente.[79]

Albanezi s-au aflat şi în trupele Eteriei, comandate de Alexandru Ipsilanti, luptând împotriva otomanilor.

Între participanţii la răscoala din 1821 menţionăm pe scriitorul albanez Naum Veqilharxhi, care a jucat un rol important în mişcarea de renaştere culturală albaneză[80]. Veqilharxhi, născut în comuna aromână Vithkuqi, din Albania, din apropierea oraşului Moscopole[81], a stat mulţi ani la Brăila şi a creat un alfabet propriu pentru limba albaneză.[82] Cu acest alfabet el a alcătuit două abecedare şi a plecat cu ele la Constantinopol ca să le tipărească. Acolo, Veqilharxhi a reuşit să-şi scoată lucrările la lumină, însă peste numai un an a fost ucis, pare-se de către agenţii bisericii greceşti, care nu vedeau cu ochi buni trezirea albanezilor, prin şcoală, la o viaţă naţională[83].

Abecedarele lui Veqilharxhi au fost difuzate în diverse centre din Albania.

Şi familia Ghica, bine cunoscută în istoria României, este de origine albaneză. Ea a dat Moldovei şi Ţării Româneşti mai mulţi voievozi, identificându-se încă din veacul al XVII-lea cu interesele de atunci ale ţărilor române. Din familia Ghiculeştilor face parte şi Elena Ghica, cunoscută

---

[79] *Idem*, doc. nr. 271, p. 431 şi alte documente similare, vezi în lucrarea citată: vol. I, pp. 226, 231, 268, 303, 331, 363; vol. II, p. 191.

[80] Vezi Victor Papacostea, „La participation de l'écrivain albanais Vechilhardgi à la révolution de 1821", în *Balcania*, vol. VIII, Bucureşti, 1945, pp. 187–191.

[81] Vezi despre Vithkuqi, Th. Capidan, *Românii nomazi*, pp. 66 şi 70.

[82] Vezi *Albanische Studien*, Jena, 1854, pp 292–293.

[83] Vezi Th. Capidan, „Contribuţia românilor la renaşterea Albaniei", în *Graiul Românesc*, anul II, nr. 1, p. 4.

mai ales sub pseudonimul său literar Dora d'Istria. Timp de câteva decenii, nici o altă femeie, în afară de George Sand, nu s-a bucurat de atâta popularitate în lumea intelectuală europeană ca Dora d'Istria. Dora d'Istria a scris în limba franceză studii literare, social-politice, filologice, de etnografie, însemnări de călătorie etc., tratând aspecte şi evenimente din diferite ţări. Între acestea, multe se referă la Albania, a cărei cauză a făcut-o cunoscută în ţările europene. Ea şi-a manifestat deopotrivă şi sentimentele de ataşament faţă de România.[84] În concluzie, Dora d'Istria, *„albanese d'origine, rumena di nascita"*, cum stă scris pe placa comemorativă din cimitirul Trespiano (Florenţa) unde se păstrează cenuşa ei, a fost o scriitoare de limbă franceză, cunoscută şi preţuită de contemporani şi care prin articolele sale a contribuit în mod real la prezentarea cauzei albaneze în faţa opiniei europene.

Ca să ne apropiem de zorile secolului al XX-lea, anuarul statistic al României pentru 1930 oferă date potrivit cărora numărul albanezilor în această ţară era în jur de 10 000. În preajma celui de Al Doilea Război Mondial, numărul albanezilor propriu-zişi şi al celor de origine albaneză care trăiau în România era de aproximativ 40 000. În perioada interbelică, o dată cu venirea la studii în România a mai multor tineri albanezi, se poate vorbi de o revigorare a comunităţii albaneze, care avea şi presă proprie. Printre cei mai activi şi mai devotaţi cauzei albaneze erau scriitorii Asdren, Lasgush Poradeci, Mitrush Kuteli, Ali Asllani, Victor Eftimiu, ziariştii Foqion Miçaço şi Nik Pemma, medicul Ibrahim Temo, pictorul Vangjush Mio, cântăreţii Mihăilescu-Toscani şi Kristaq Antoniu etc. În

[84] „Gli eroi della Rumenia", 1856, paragraf reprodus după Nicolaescu Magda Ioan, *Dora d'Istria*, Bucureşti, p. 44, prefaţă de Nicolae Iorga.

perioada celui de Al Doilea Război Mondial, albanezii din România s-au organizat într-un Comitet Antifascist Albanez, care după război va deveni Uniunea Populară a Albanezilor din România, apoi într-un Comitet Democrat Albanez, acesta din urmă desfiinţându-se în anul 1953. Uniunea Culturală a Albanezilor din România (UCAR), care s-a creat în 1990, şi-a proclamat ca scop principal „promovarea intereselor culturale ale etniei albaneze din ţara noastră (România n. n.), aprofundarea cunoaşterii culturii, limbii şi istoriei poporului albanez"[85]. Aceleaşi pretenţii le are şi Liga Albaneză, creată mai târziu. În alegerile parlamentare din noiembrie 1996, UCAR a devenit organizaţie parlamentară. Statul român a acordat UCAR-ului fonduri consistente, care au făcut posibilă desfăşurarea mai multor activităţi culturale, precum şi publicarea revistei lunare „Albanezul". De menţionat că în momentul de faţă limba albaneză este vorbită de un număr din ce în ce mai redus de persoane de origine albaneză, nefiind transmisă — cu foarte mici excepţii — generaţiilor tinere. În aceste condiţii, când comunitatea albaneză din România numără câteva mii de persoane, se pune problema păstrării tradiţiilor şi mai ales a limbii materne, ca o condiţie *sine qua non* pentru existenţa sa pe viitor. Or, în momentul de faţă, în afară de cei peste o mie de studenţi şi elevi, veniţi din Albania la studii în România, majoritatea cetăţenilor români de origine albaneză, majoritatea membrilor comunităţii albaneze, cum am mai menţionat, nu cunosc limba maternă.

---

[85] *Arhiva Uniunii Culturale a Albanezilor din România*, 1990.

Capitolul VIII

RELAŢIILE DIPLOMATICE ŞI CULTURALE ROMÂNO–ALBANEZE

În urma înfrângerii Turciei în Primul Război Balcanic, la 28 noiembrie 1912 Albania şi-a proclamat independenţa. La Conferinţa ambasadorilor de la Londra, în mai 1913, guvernul român se pronunţă activ în favoarea recunoaşterii independenţei Albaniei.

În baza instrucţiunilor date de către ministrul de Externe, Titu Maiorescu, ministrul plenipotenţiar al României la Londra, N. Mişu, cerea la reuniunea din 13/26 martie 1913 a Conferinţei ambasadorilor ca regiunile dintre Ianina, Metzovo, Grebene şi Muntele Gramoz, până la Korça, cuprinzând 36 de sate şi târguri româneşti, să fie încorporate la Albania.

În Pro-Memoriul prezentat Conferinţei la 14/27 martie 1913, guvernul român îşi exprima satisfacţia în legătură cu crearea unui stat albanez independent, cu atât mai mult cu cât spera ca, prin măsurile pe care Conferinţa urma să le ia, să fie apărată individualitatea numeroşilor români din Albania.

Propunerile române au fost contestate de Grecia, sprijinită de Franţa, Rusia şi Anglia, ceea ce a făcut ca graniţele Albaniei să fie stabilite abia mai târziu, la Florenţa (Italia).

După aceste preliminarii, în anul 1913 s-a ajuns la stabilirea de relaţii diplomatice între România şi Albania, la nivel de legaţie. Prin Decretul nr. 6949, din 18 decembrie 1913, România a numit în persoana lui M. N. Burghele pe primul său reprezentant, ca Trimis Extraordinar şi Ministru

Plenipotenţiar pe lângă guvernul Albaniei, atunci având sediul la Durazzo[86]. M. N. Burghele a sosit la Durazzo la 25 februarie 1914[87].

Această primă legaţie română în Albania a funcţionat până la 15 ianuarie 1915, când M. N. Burghele a fost trimis în misiune specială la Berlin, fără a se mai numi un alt reprezentant român în Albania, cu toate insistenţele lui Burghele de a se numi un girant.

În anul 1925, „simţindu-se trebuinţa de a se relua relaţiile diplomatice cu Statul Albanez", cum preciza I. G. Duca, ministrul de atunci al Afacerilor Străine, în propunerea pentru „reînfiinţarea unei legaţii în Albania cu sediul la Tirana"[88], relaţiile diplomatice sunt reluate prin numirea lui Simeon Mândrescu pe ziua de 1 ianuarie 1925, în calitate de Trimis Extraordinar şi de Ministru Plenipotenţiar pe lângă Consiliul Suprem al Albaniei[89].

S. Mândrescu a fost primul diplomat străin care şi-a prezentat scrisorile de acreditare (la 21 martie 1925) preşedintelui Republicii Albaneze, Ahmet Zog. În acest fel, România a fost primul stat care a recunoscut Republica Albaneză, proclamată la 1 ianuarie 1925 (S. Mândrescu a şi fost decanul corpului diplomatic acreditat la Tirana, pe toată perioada funcţionării lui în Albania).

Din anul 1925 şi până la 15 august 1939, relaţiile diplomatice dintre Albania şi România au continuat la nivel de

---

[86] *AMAE*, dosar 77/B.35, p. 116; *Monitorul Oficial* nr. 210 din 19 decembrie 1913/1 ianuarie 1914.

[87] Telegramă M. N. Burghele către MASD — *AMAE*, dosar Burghele M. N., 77/B.35, p. 123.

[88] *AMAE*, dosar 71/1925 M. 91.

[89] Vezi decretul 603, din 20 februarie 1925, *AMAE*, dosar S. Mândrescu, 77/1925 M. 91, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 45 din 26 februarie 1925, p. 1998.

legaţie, condusă de un Trimis Extraordinar şi Ministru Plenipotenţiar.

După ocuparea Albaniei de către trupele fasciste, prin nota nr. 2223/III[90] din 5 iunie 1939, Ministerul Afacerilor Străine albanez făcea cunoscut legaţiei României de la Tirana că între guvernul albanez şi cel italian s-a încheiat la Roma la 3 iunie 1939 un acord cu privire la unificarea serviciilor diplomatice şi consulare ale celor două state şi care prevedea de asemenea că Italia va asuma pe viitor reprezentarea Albaniei în relaţiile internaţionale.

Drept consecinţă, la 6 iunie 1939 guvernul albanez a hotărât desfiinţarea Ministerului Afacerilor Străine, informând misiunile diplomatice acreditate în Albania.

Ca atare, activitatea legaţiei României de la Tirana a încetat la 6 iulie 1939[91], reprezentantul României primind instrucţiuni să se întoarcă în ţară.

Prin Decretul-lege nr. 3048 din 17 august 1939[92], în locul fostei legaţii se înfiinţează, tot la Tirana, în ziua de 15 august 1939, un Consulat general de carieră, condus de Ioachim Dăianu, în calitate de Consul General Clasa I (fost consilier pe lângă legaţia României din Roma), numit în această funcţie prin Decretul nr. 3049, din 17 august 1939[93].

Declaraţiile făcute de N. Titulescu la Roma, în 1927, în care a fost vorba şi de Albania, au produs o mare satisfacţie în rândul opiniei publice albaneze. Astfel, ziarul „Rilindja Shqiptare" (Renaşterea Albaneză) din 25 februarie 1927, în articolul „Albania şi România", care avea ca

---

[90] *AMAE*, fond Albania, vol. 13, p. 154.

[91] Raport I. Condurachi către MAS român, *AMAE*, vol. 26, p. 405.

[92] *Monitorul Oficial* nr. 89 din 18 august 1939, p. 4993.

[93] *Monitorul Oficial* nr. 189 din 18 august 1939, p. 4993.

motto proverbul francez: „Les amis de nos amis sont nos amis", sublinia: „Ne-au bucurat pe deplin declaraţiile sincere ale D-lui Titulescu apărute în ziarul „Giornale d'Italia" privitoare la independenţa Albaniei, numind această independenţă ca primul stâlp al păcii balcanice". Şi în continuare: „Când noi vedem că România este atât de limpede în politica ei faţă de Albania, n-avem altceva de zis decât a-i mulţumi pentru încrederea ei în naţiunea noastră, fiindu-ne astăzi, ca şi totdeauna, atât de prietenoasă"[94]. Încă o dovadă a interesului manifestat în Albania faţă de aceste vizite este şi faptul — după cum comunica însărcinatul român cu Afaceri la Tirana — că Preşedintele Republicii Albania, Ahmet Zog, a ţinut să fie pus la curent cu toate declaraţiile făcute de N. Titulescu. Era, în acelaşi timp, şi o dovadă a prestigiului internaţional de care se bucura marele diplomat şi om politic român.

La 22 septembrie 1928 trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar al României notifică guvernului albanez recunoaşterea Regatului Albanez de către România[95]. De remarcat că în aceeaşi zi au fost comunicate şi recunoaşterile Franţei şi Angliei.

Din primul moment al existenţei sale, Înţelegerea Balcanică a stârnit în jurul său discuţii care au luat o amploare deosebită, atât în cercurile conducătoare albaneze, cât şi printre membrii misiunilor diplomatice acreditaţi pe lângă Curtea albaneză. România a manifestat de la început o atitudine favorabilă intrării Albaniei în Înţelegerea Balcanică, sprijinind la întrunirea Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice din 2 noiembrie 1934

---

[94] *AMAE*, vol. 26, p. 35. Vezi şi revistele Leka, Tirana 1929–1944 şi Hylli i Dritës, Tirana 1913–1944.

[95] *Idem* şi *Balkan-Archiv*, I–IV, Leipzig 1925–1928 (B–A).

de la Ankara, propunerea Iugoslaviei de a se aproba intrarea Albaniei în Înţelegerea Balcanică. Cererea Albaniei nu a fost însă satisfăcută din cauza opoziţiei reprezentantului Greciei, Maximos. Această atitudine a României a fost interpretată de către Italia (în urma unor „informaţii binevoitoare") ca o încercare de a atrage Albania de partea sa. Activitatea Legaţiei române la Tirana s-a desfăşurat în continuare, din august 1936 — când Gh. Aurelian a fost transferat — şi până la 2 septembrie 1936, când a fost numit ca Trimis Extraordinar şi Ministru plenipotenţiar Nicolae Lahovary fără a avea un ministru. În 13 februarie 1937 a fost semnat decretul pentru numirea lui Pandele Nase ca însărcinat cu Afaceri al Albaniei la Bucureşti, care şi-a luat postul în primire în aprilie 1937[96].

După capitularea Italiei, la 8 septembrie 1943, Albania a fost ocupată de Germania. La 14 septembrie 1943, Comitetul Executiv Provizoriu albanez, sub preşedinţia lui Ibrahim Biçakçiu, a proclamat din nou „Independenţa Albaniei". Prin nota sa nr. 282[97], adresată Consulatului General Regal al României de la Tirana, Ministerul Afacerilor Externe albanez, după ce făcea un scurt istoric al evenimentelor politice interne din ultimul timp, care au dus la declararea din nou a Independenţei Albaniei, solicita guvernului român recunoaşterea noului regim şi reluarea relaţiilor diplomatice normale dintre ambele ţări. Partea română nu a dat nici un răspuns cererii menţionate.

La începutul anului 1944, în estul Albaniei, eliberat de forţele antifasciste, în oraşul Përmet s-a constituit o Adunare Naţională şi un guvern sub preşedinţia lui Enver Hodja.

---

[96] *AMAE*, dosar 27, reprezentanţi N. 2.

[97] *Idem*, p. 449.

Anunţarea armistiţiului (12 septembrie 1944) dintre România, U.R.S.S. şi aliaţi, precum şi declararea de război Germaniei fasciste, au fost semnalul unei întregi serii de evenimente militare şi politice în Balcani, care au afectat într-o largă măsură şi Albania.

Relaţiile diplomatice între Republica Populară Albania şi Republica Populară Română au fost reluate la 17 martie 1948, când a fost numit la Tirana Teodor Rudenco ca Trimis Extraordinar şi Ministru Plenipotenţiar al României.

Albania şi România devin membre ale CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc) înfiinţat în 1949 şi ale Tratatului de la Varşovia, creat la 14 mai 1955. Relaţiile economice s-au intensificat, iar pe plan cultural, în afară de schimburile de delegaţii şi de grupuri folclorice şi artistice, un număr crescând de tineri albanezi a venit la studii în România, majoritatea devenind bursieri ai statului român.

Întâlnirea reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti de la Bucureşti, din iunie 1960, şi apoi de la Moscova, din noiembrie acelaşi an, au relevat primele contradicţii ideologice albano–sovietice, ceea ce a dus, la 10 decembrie 1961, la ruperea relaţiilor diplomatice dintre Albania şi URSS. Merită să menţionăm atitudinea României faţă de Albania. Deşi Moscova a exercitat presiuni asupra Bucureştiului, într-un moment în care toate celelalte state comuniste, ţinând isonul Kremlinului, au redus relaţiile diplomatice cu Albania la nivelul cel mai scăzut, statul român a continuat să le menţină la acelaşi rang, de ambasadă.

O nouă etapă, mai avansată, a relaţiilor albano–române a început după evenimentele din 1989. La începutul deceniului al nouălea, aceste relaţii au fost normale, limitându-se însă la problemele cotidiene. Doar în anii

următori asistăm la organizarea de vizite reciproce la nivel înalt, care au dus la încheierea Tratatului de Prietenie Româno–Albanez şi la dezvoltarea accelerată a schimburilor culturale şi economice.

La sfârşitul lunii martie 1995 a avut loc vizita oficială a preşedintelui României, Ion Iliescu, în Albania, după ce la prima jumătate a lunii mai 1994 România fusese vizitată de preşedintele Albaniei, Sali Berisha, ocazie cu care s-a semnat Tratatul de înţelegere, de colaborare şi de bună vecinătate între România şi Albania. Un pas înainte în îmbunătăţirea constantă a relaţiilor albano–române s-a făcut prin vizita preşedintelui Albaniei, Rexhep Meidani, la Bucureşti în noiembrie 1999, ocazie cu care a fost din nou evidenţiată importanţa prezenţei etnicilor albanezi în România şi a aromânilor în Albania, ca o punte de legătură solidă între cele două ţări.

Se poate spune fără ezitare că, în timp ce albanezii au convieţuit prieteneşte cu toate celălalte minorităţi, cu aromânii, aceşti cetăţeni istoric cinstiţi şi loiali statului albanez, au convieţuit frăţeşte. La toate luptele purtate de poporul albanez de-a lungul istoriei sale milenare pentru libertate, independenţă şi demnitate naţională, au participat şi aromânii. Să dăm numai un exemplu din timpurile moderne: în cursul celui de Al Doilea Război Mondial, luptându-se eroic, au căzut pe câmpul de onoare numeroşi martiri aromâni. Satul Llënga (Lunca) din judeţul Pogradec a devenit o a doua Lidice. Servind ca bază a mişcării antifasciste de eliberare naţională, naziştii au incendiat Llënga, lăsând în urma lor doar ruine şi cenuşă, fără a reuşi să distrugă însă spiritul combativ şi ataşamentul aromânilor faţă de patrie.

Sunt mulţi aromânii din Albania care, prin pasiunea şi sârguinţa lor caracteristică, continuă să lase urme luminoase în ştiinţă, cultură, diplomaţie, politică, arte etc.

La consolidarea legăturilor tradiţionale dintre Albania şi România au contribuit mai mulţi factori de ordin ştiinţific şi cultural. Avem în vedere, în primul rând, schimbul de ansambluri artistice, de trupe de teatru, numeroase vernisaje de expoziţii de arte plastice, vizitele reciproce ale oamenilor de ştiinţă şi de cultură şi mai ales publicarea unei serii de reviste bilingve, de opere literare şi ştiinţifice traduse în ambele limbi, inclusiv editarea unor cărţi originale privind raporturile româno-albaneze, viaţa şi activitatea unor personalităţi remarcabile, precum Nicolae Titulescu, Emil Condurachi, George Călinescu etc. De o importanţă deosebită este pregătirea de specialişti pentru Albania în cadrul universităţilor româneşti, contribuţia rectorilor Universităţii din Bucureşti, renumiţii profesori Emil Constantinescu şi Ioan Mihăilescu, în ultimul deceniu, fiind cu totul ieşită din comun.

Păşind consecvent pe urmele tradiţiei şi ale sprijinului puternic şi constant al României faţă de Albania — dovadă sunt nenumăratele acţiuni în favoarea independenţei şi suveranităţii Albaniei — o contribuţie cu totul aparte la întărirea legăturilor româno–albaneze aduce Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, înfiinţată de Nicolae Iorga şi condusă de prof. dr. Victor Crăciun, care împreună cu marele poet Adrian Păunescu este sufletul Congresului Spiritualităţii Româneşti, forum care are loc în fiecare an la Băile Herculane. Prin desfăşurarea mai multor activităţi legate de cunoaşterea cât mai adâncă, cu ajutorul mijloacelor ştiinţifice propriu-zise, a tot ceea ce au în comun popoarele albanez şi român, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni a reuşit să accelereze concretizarea unor obiective primordiale. În urma încheierii unei înţelegeri cu autorităţile albaneze, se prevede dezvelirea statuilor lui Mihai Eminescu

şi Nicolae Iorga la Tirana, respectiv la Saranda. Încă din anul 1931, Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri al României, cu ocazia aniversării Independenţei Albaniei, publica în ziarul albanez „Ora" următorul „mesagiu autograf": „Albania este vrednică de respect ca istorie: o parte din cea mai veche omenire din Europa este pământul ei, iniţiativa iliriană se păstrează acolo proaspătă, după atâtea secole şi graiul roman, transformat de aceşti dârji războinici, sună familiar urechei latinilor de astăzi, amestecat câteodată cu dulcele sunet veneţian. Sinteză care interesează cercetările sub atâtea puncte de vedere, rasa aceasta are rezerve de viitor, pe care amicii ei doresc să le vadă dezvoltându-se după îndrumările trecutului ei, în care lumina gloriei poleieşte cu aur patriarhalismul arhaic al clanurilor din timpurile când marile lupte pentru independenţă se dădeau dintr-o margine la alta a Balcanilor."[98]

În anul 1937, cu ocazia serbărilor prilejuite de aniversarea proclamării neatârnării Albaniei, guvernul albanez l-a invitat pe profesorul N. Iorga, foarte apreciat, de altfel, în Albania[99]. N. Iorga nu a putut să onoreze invitaţia, însă a participat profesorul Balota[100].

În anul 1938, în Albania a luat fiinţă, prin Decretul nr. 2695 din 25 iulie 1938, Institutul Român de Studii şi Cercetări Arheologice din Albania, cu sediul la Santi Quaranta (Saranda). Sediul acestui institut a fost construit pe un teren dăruit profesorului N. Iorga în 1932 de către regele albanezilor Zog I şi din care acesta a donat statului jumătate. În actul de donaţie s-a prevăzut o clauză care

[98] Ziarul *Ora*, din 28 noiembrie 1931, Tirana, nr. 483–484.

[99] *AMAE*, Fond Albania, vol. 26, p. 167.

[100] *Idem*, vol. 3, p. 23.

stipula ca statul român să construiască pe porţiunea dăruită un edificiu cu câteva încăperi, destinate locuinţei membrilor misiunii, iar o anumită încăpere să servească ca muzeu.

Între scopurile mai importante pe care şi le propunea Institutul menţionăm (reproducem după referatul nr. 98443 din 1938 şi după decretul de înfiinţare): „cunoaşterea cât mai bine a trecutului străvechiu al Europei Sud-Estice, în legătură cu originile de civilizaţie şi de rasă ale poporului nostru şi de a realiza o strânsă colaborare a învăţaţilor de la noi şi a celor din Balcani cu aceleaşi preocupări..."; strângerea „raporturilor de prietenie ce unesc naţiunea noastră de cea albaneză"[101].

Decretul-lege de înfiinţare preciza că Institutul va fi condus de către directorul „Institutului pentru Studiul Istoriei Universale" din Bucureşti, urmând ca ulterior directorii să fie numiţi după normele unui regulament special.

Pe lângă Institut a funcţionat şi o misiune arheologică românească, sub conducerea unui specialist, delegat de către Ministerul Educaţiunii Naţionale, în persoana savantului Dumitru Berciu. Institutul a fost dotat cu un muzeu şi o bibliotecă. Rezultatele săpăturilor şi ale cercetărilor arheologice erau publicate într-un buletin al Institutului (*Illyrica*).

În 1940, după doi ani de activitate (în care nu s-au reuşit prea multe lucruri), institutul a fost desfiinţat din lipsă de fonduri[102]. Trei ani mai târziu, la 13 mai, institutul a fost reînfiinţat prin decretul nr. 1354.

Decretul motiva necesitatea reînfiinţării institutului prin faptul că se făcuseră investiţii pentru ridicarea localului şi

---

[101] În *Monitorul Oficial* nr. 175, din 1 august 1938.

[102] Vezi decretul nr. 3685 din 1 noiembrie 1940, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 258 din 4 noiembrie 1940.

că fără existenţa legală a instituţiei ca atare materialele arheologice şi ştiinţifice depozitate s-ar fi avariat, de asemenea ar fi pierdut şi dreptul de funcţionare obţinut anterior de la guvernul albanez. Reînfiinţarea era motivată şi de interese culturale şi naţionale, în cadrul institutului efectuându-se şi controlul bisericilor. În aceste condiţii, institutul şi-a reluat activitatea, ocupându-se şi de bursele acordate de guvernul român unor elevi şi studenţi aromâni şi albanezi pentru studii în România, în special în şcolile normale şi în seminariile teologice[103].

În cadrul relaţiilor culturale se înscriu aşadar şi şcolile aromâne din Albania, în cadrul cărora predarea era în limba română. În privinţa regimului la care au fost supuse ele, se pot distinge patru perioade principale: a. pe timpul dominaţiei otomane; b. după ce Albania a devenit stat independent şi până în 1927; c. după etatizarea şcolilor (octombrie 1927) şi până în 1933; d. după 25 aprilie 1933.

Menţionăm că după tratative îndelungate româno–albaneze în privinţa şcolilor şi mai ales în problema stabilirii învăţământului în limba română în toate vechile şcoli de pe timpul dominaţiei otomane, în anul 1937 s-a hotărât să se introducă, până la urmă, învăţământul românesc în comune unde el n-a fost niciodată practicat sau în localităţi cu un nume istoric, ca Moscopole, unde şcoala română fusese închisă de peste 20 de ani. Din păcate, însă, în 1940, la izbucnirea războiului cu Grecia, toate cursurile au fost suspendate, iar în momentul de faţă se fac demersuri ca şcolile menţionate să-şi deschidă uşile din nou.

[103] *AMAE*, Fond Albania, vol. 15/1925–1935; vol. 26, p. 163.

Capitolul IX

TOLERANŢA RELIGIOASĂ LA ALBANEZI

În Albania şi în celelalte ţinuturi locuite astăzi de albanezi, religia creştină a prins rădăcini încă din primul secol al erei noastre.

Informaţiile cele mai timpurii despre începuturile creştinismului pe teritoriile actuale albaneze le avem mai ales din scrisorile Sfântului Pavel, cel mai erudit apostol al lui Iisus Hristos, martirizat la Roma în timpul domniei lui Nero, în anul 67 al erei noastre. Informaţii mai superficiale conţine şi scrierea „Faptele apostolilor", întocmită de Sfântul Luca, personalitate contemporană cu Sfântul Pavel, care a murit trei ani mai târziu. Vin apoi mitologiile greceşti şi actele martirologice romane care, fiind izvoare mai târzii, bazate pe tradiţie, conţin informaţii discutabile. Totuşi, ele nu trebuie negate *a priori*, ci trebuie luate cu rezervă. Cu toate că materialul informativ conţinut de Epistolarul Sfântului Pavel, ca şi scrierea Sfântului Luca, sunt fragmentare, însă, dacă sunt studiate cu grijă, pot arunca lumină asupra începuturilor creştinismului pe teritoriile actuale albaneze.

Vom începe cu pasajul bine cunoscut, dar care trebuie lămurit cum se cuvine, cuprins în scrisoarea Sfântului Pavel adresată comunităţii creştine de la Roma. Se presupune că scrisoarea a fost redactată la Corint, în iernile anilor '57–'58 d.Hr., după ce Pavel făcuse a doua călătorie ca misionar în Macedonia şi înainte de a se întoarce la Ierusalim. Acolo (*Rom.*, XV, 19) se spune: „Am reuşit să le duc tuturor vestea cea bună (Noul Testament) despre

Hristos din Ierusalim şi în jur până în Illiricum". Aici trebuie să luăm în consideraţie faptul că, pe timpul Sfântului Pavel, sub denumirea de Iliricum, denumire pusă de administraţia romană, erau cuprinse regiunile nordice ilire, inclusiv Dalmaţia, care se întindea până la Lezha (*Lissos*), la vărsarea fluviului Drina (*Drilon*) şi Dardania care, la sud, se întindea până la cursul superior al râului Vardar (*Axios*) şi avea capitala la Shkup (*Scupi*, numit astăzi de macedoneni Scoplie).

Pătrunderea creştinismului în Iliria este mărturisită de Sfântul Pavel şi în scrisoarea întocmită în timpul celei de-a doua întemniţări a sa la Roma, scrisoare adresată lui Timotei, unul dintre cei mai apropiaţi discipoli ai săi. În această epistolă, care de fapt este a doua adresată lui Timotei, Sfântul Pavel îl anunţă, printre altele, că, presimţind sacrificarea lui de către împăratul Nero, şi-a trimis discipolii să îi continue opera misionară în diferite locuri. Printre aceşti misionari, se afla şi Titus, trimis în Dalmaţia, deci în Iliria (II *Tim.*, IV, 10).

Sfântul Pavel a acţionat ca misionar apostolic şi pe pământurile ilire care se întindeau la sudul Iliricului, câteva dintre ele fiind încadrate de către administraţia romană în provincia Macedoniei. Pe timpul Sfântului Pavel, Macedonia nu era identică din punct de vedere al întinderii cu Macedonia lui Alexandru cel Mare, nici cu Macedonia lui Diocleţian şi, desigur, nici cu Macedonia de astăzi. După cum reiese din opera scriitorului roman, contemporan al Sfântului Pavel, Plinius cel Bătrân (Plinius Major, *Naturalis Historia*, III, 23), Macedonia ocupa o suprafaţă atât de mare, încât mai târziu s-a divizat în două părţi: Prima Macedonie, cu centrul la Salonic, şi Macedonia A Doua, cu centrul la Durrës (*Dyrrachium*). După Plinus, Macedonia Apuseană (Macedonia a Doua) se întindea de

la Lezha (*Lissus*) la nord până la Vjosa la sud, de la Marea Adriatică la vest, până dincolo de Lacul Ohrid la est. Deci, ea ocupa o suprafaţă care, la începutul secolului al IV-lea, a fost botezată de către împăratul Diocleţian cu numele de Provincia Noului Epir (*Epirus Nova*). Această afirmaţie a lui Plinius cel Bătrân este întărită şi de alte două surse — una contemporană lui Paul Orosi (Paulus Orosius, *Historia adversus paganos* I, 12, 57), iar alta aparţinând geografului alexandrin din secolul al II-lea, Claudius Ptolemeu (K. Ptolomaios, *Geographia* III, 12, 1–44), care pomeneşte câteva oraşe ale Macedoniei, afară de Durrës — Apollonia, Aulona, Byllis, Amantia, Albanopolis, Scampa, Lychnida, Haraklea şi Insula Sazan, toate aparţinând Albaniei de azi.

Din scrisoarea Sfântului Pavel reiese că el a întreprins trei călătorii apostolice în Macedonia, unde se înfiinţaseră multe comunităţi creştine (I, *Sel.* 6–8). În prima misiune la care se angajase înainte de mijlocul secolului I, împreună cu Barnabe, se înţelege că el a parcurs partea răsăriteană (Prima Macedonie), când a vizitat şi Apollonia de lângă Salonic (*FA* 17, I). Unii cred în mod greşit că este vorba despre Apollonia Albaniei. De data aceasta se pare că Sfântul Pavel nu a venit în Macedonia a Doua, deci nu a călcat pe pământ ilir. Numele locurilor pe care le-a străbătut Sfântul Pavel în timpul celei de-a doua misiuni apostolice nu sunt pomenite, deşi din „Faptele apostolilor" se poate deduce că de această dată apostolul a trecut prin toată Macedonia (*FA*, 20, 2). Interes deosebit pentru istoria creştinismului din Albania prezintă şi cea de a treia călătorie a Sfântului Pavel în Macedonia, întreprinsă după eliberarea lui din închisoare (din prima întemniţare, anii 62–63). La sfârşitul acestei misiuni, Sfântul Pavel îi trimisese o scrisoare apropiatului său colaborator Titus, care

se afla pe insula Creta. Epistola se încheia cu două porunci: „Când îi voi trimite pe Atem sau pe Tihic, vino cât mai degrabă la mine, la Nicopole (*Nicopolis*) pentru că acolo am hotărât să-mi petrec iarna" (*Titus*, 3, 12). După cum se ştie, una dintre căile terestre cele mai scurte care duc din Macedonia la acest important oraş al Epirului, Nicopole, trece prin Albania de azi. Scrisoarea către Titus continuă cu un pasaj tot atât de important: „Îngrijeşte-te bine — îi scrie Sfântul Pavel lui Titus — de Zeno, juristul, şi de Apolon, ca să ia tot ce este necesar pentru călătoria de iarnă" (*Titus*, 3,13). Cine sunt aceşti doi misionari apostolici, pe care Sfântul Pavel îi invită să vină împreună cu Titus la el, la Nicopole? Primul, Zeno, a rămas până în ziua de azi necunoscut, în timp ce urmele celui de-al doilea ne duc pe teritoriul albanez. Apolon nu era un simplu militant. Personalitatea lui se evidenţiază încă din prima scrisoare a Sfântului Pavel adresată din Efes corintenilor creştini între anii 55–57. Scrisoarea tratează discordia survenită în sânul uniunii creştine din Corint. Sfântul Pavel (I. *Corinteni*, I, 12) scrie: „Unul (dintre voi) spune: eu sunt cu Pavel, iar altul: eu sunt cu Apolon, al treilea: eu sunt cu Petru, iar altul: eu (sunt) cu Hristos". De multă vreme istoricilor le-a atras atenţia numele lui Apolon, al acestei personalităţi — evreu din Alexandria Egiptului (PA 18–20) — care, rivalizând cu Sfinţii Petru şi Pavel, crease grupul lui (sau partidul lui, cum este calificat deseori) în comunitatea creştină din Corint. Istoricul religiei Le Quien primeşte fără rezerve informaţia găsită în menologia greacă de Sirtan, publicată în variantă latină (Menologio Graecorum Siletano), care susţine că Apolon, cel pomenit de Sfântul Pavel în scrisoarea trimisă corintenilor, a fost episcop al Durrësului (*Durrachi fuisse episcopus*)[104]. Cu

[104] Le Quien, *Oriens Christianus*, etc..., vol. II, Paris 1740, pag. 240.

toate că provine din Menologii, informaţia poate fi luată în consideraţie dacă ţinem seama de faptul că Sfântul Pavel i-a invitat pe Titus şi pe Apolon să întreprindă misiuni apostolice în aceste părţi şi că pe Titus l-a trimis, după cum s-a spus, în Dalmaţia, ai cărei locuitori erau iliri (II, lui *Timotei* IV, 10). Avem, deci, motive să credem că Apolon a fost primul episcop al oraşului Durrës.

Din epistolarul Sfântului Pavel mai avem o informaţie, importantă care se referă la începuturile creştinismului pe teritorile albaneze. Această ştire se află în scrisoarea adresată filipenilor, locuitori ai oraşului Filipe din Prima Macedonie. Epistola a fost scrisă la închisoarea din Roma în anii 61–63. Ea se încheia cu două salutări pe care apostolii le transmit filipenilor din partea credincioşilor creştini care se aflau cu ei la închisoare. După traducerea lui Konstantin Kristoforidhi (*Noul Testament*, Istanbul 1879), la cea de a doua salutare se spune: „Vă trimit urări de sănătate toţi Sfinţii, dar mai ales cei din familia lui Cezar" (*Filipeni*, IV, 22, 5). Nu încape nici o îndoială că aici este vorba despre o personalitate creştină cu nume de Cezar, ai cărui discipoli se aflau în temniţă şi, mai mult decât atât, despre o personalitate cunoscută de filipenii Macedoniei, dar nu prea clară pentru traducătorii Noului Testament în diferite limbi. Pentru a ne lămuri asupra acestei personalităţi, ne ajută în primul rând tot faimosul cercetător al vechii istorii bisericeşti, Le Quien[105]. El a descoperit în catalogul sfinţilor Italiei, întocmit de Ferrari şi bazat pe *Menologio Graecorum*, că unul dintre cei şaptezeci de discipoli ai lui Iisus Hristos, discipolul cu numele de Cezar, a fost episcop al oraşului Durrës (*Caesarum ex septuaginta Domini discipulis unum Dyrrachii episcopum*).

[105] *Ibidem.*

Acest fapt îl afirmă şi istoricul grec Grigorios Pallamas (1862) care, după referinţa oferită de Anthimios Alexoudis (mitropolit al oraşului Berat în secolul trecut) a dat de numele lui Cezar ca fiind episcop al oraşului Durrës într-un codex păstrat la biblioteca din Ierusalim.

Din cele relatate până acum, reiese că Sfântul Pavel a fost primul misionar al creştinismului pe teritoriile actuale albaneze. Această concluzie este întărită şi de o altă autoritate de prin rang: Sfântul Ieronim din Stridon – Dalmaţia, un ilir autentic, unul dintre învăţaţii cei mai renumiţi de la începutul creştinismului. Într-o scrisoare trimisă lui Marcellus, la sfârşitul secolului al VI-lea, printre altele, el spune că religia lui Hristos a fost răspândită în Iliria de către Sfântul Pavel; ba chiar adaugă că Sfântul Pavel este pentru Iliria ceea ce este Sfântul Toma pentru India, Sfântul Petru pentru Roma, Sfântul Titus pentru Creta şi Sfântul Andrei pentru Ahaia (Migne, *PG*, 22, 589). Amintirea Sfântului Pavel ca misionar al creştinismului pe pământul albanez a fost întreţinută vie şi în Evul Mediu. Merită să fie aici amintit Marin Barletti, autorul operei monumentale despre Skanderbeg, publicată la Veneţia la începutul secolului al XVI-lea. Acest autor, vorbind despre Zadrima de Sus, aflată în nordul Albaniei de astăzi, pomeneşte despre anumite urme care dovedesc în mod clar că Apostolul Pavel a propovăduit acolo ideile lui Hristos[106].

Având rădăcini istorice atât de timpurii, creştinismul în Albania a continuat să se răspândească în ritm mai rapid după moartea Sfântului Pavel. Chiar secolul I se încheie cu un martir despre care vorbesc şi minologiile greceşti şi actele martirologice romane. Acesta este Sfântul Asti,

[106] Fan Noli, *La storia di Skanderbeg*, Roma, 1924, p. 95.

episcop al Durrësului, care a fost răstignit pe cruce în oraşul său natal, în anul 98, pe timpul împăratului Traian[107]. Cu toate acestea nu trebuie uitat că, din cauza persecuţiilor exercitate de către împăraţii păgâni, lipsesc sursele originale despre răspândirea noii religii în primele trei secole de creştinare a teritoriilor albaneze, după cum lipsesc şi pentru alte ţinuturi ale Imperiului roman. Ca urmare, şirul lung al militanţilor şi al martirilor creştinismului în aceste secole poate fi urmărit numai în Martirologul roman şi în menologiile greceşti. Din lipsă de spaţiu, suntem obligaţi să ne oprim la Sfântul Asti şi să ne mărginim la enumerarea papilor pe care acest pământ le-a dat Sfântului Scaun până la începutul năvălirilor barbare.

După cum se ştie, izvorul principal care ne furnizează informaţii asupra papilor este Liber Pontificalis. Din fericire, în această valoroasă sursă istorică este consemnată şi provincia de origine a fiecărui papă.

Din datele acestei surse reiese că din provinciile ilire s-au suit pe tronul papal al Sfântului Petru patru papi. Primul este papa Eleutheri (182–193) de la Nicopole din Vechiul Epir care, de fapt, nu era ilir, ci grec, după cum scrie clar în Liber Pontificalis: *natione Grecus ex patre Habundio, de oppido Nicopoli* (Lib. Pont. ed. Dichesne, p.136). Al doilea este papa Gaius (283–296). Lângă numele lui stă scris: *natione Dalmata ex genere Diocleitani imperatoris, ex patrie Gaio.* Deci acesta era văr cu împăratul Diocleţian despre care se ştie că avea origine indiscutabil iliră şi că era un persecutor sălbatic al creştinilor[108]. Al treilea papă este Inocenti (401–417) despre care în Liber Pontificalis (p. 220) se spune textual: *Innocentius,*

---

[107] Le Quien, ibid. p. 240, *D. Farlati Illyricum Scarum*, VII, 342–343: VIII, 324.

[108] *Ibidem*, p.161.

natione albaneze, ex patre Innocentio. În general istoricii cred că acest papă ar avea originea în oraşul Alba din Latium (astăzi Alba Longa) din regiunea Romei, dar istoricul grec G. Konidaris insistă că aici este vorba despre tribul ilir Albanoi (*Albanum*) care trăia între Durrës şi Dibra (Ptolemaios, ibidem), deoarece locuitorii oraşului Alba se numeau *Albanus* şi făceau parte din naţiunea romană. Papa al patrulea este Ghioni sau Ioan (640–642), tot dalmat: *Johannes, natione Dalmata, ex patre Vanantino scilastico*, care a murit disperat când a auzit (după cum scrie Duscesne) despre barbariile comise de avari şi de slavi în ţara lui de baştină (*Lib. Pont.*, pag. 330).

Începând cu secolul al VIII-lea, toate episcopiile albaneze au trecut sub jurisdicţia Patriarhiei din Constantinopol. Totuşi, unele din ele au păstrat legăturile cu Roma, mai ales cele din Dioclea. În cadrul eforturilor depuse pentru dobândirea independenţei faţă de Bizanţ, principii din Dioclea au sărit în ajutorul bisericii lor ca să se detaşeze de Constantinopol pentru a se lega de Roma. Astfel, diviziunea definitivă a bisericilor în 1054 în Biserica Catolică în Occident şi Biserica Ortodoxă din Răsărit a găsit arhiepiscopiile diocleate din Tivar, Ulqin, Shkodra, Pult şi Drisht supuse administrativ Papalităţii. Sediile episcopale în cauză au trecut sub dependenţa Tivarului, acesta din urmă fiind promovat la rang de arhiepiscopie.

Pornind de la Dioclea, ritualul catolic a început să se răspândească în alte zone care tradiţional erau legate de biserica de Constantinopol. În cea de a doua jumătate a secolului al XII-lea şi episcopia de Arbër (Arbanoi) s-a supus Papalităţii.

Ritualul catolic a câştigat teren şi în Dardania Veche (Kosova) şi în Macedonia Nord-Vestică, teritorii care până atunci erau sub jurisdicţia puternicei Arhiepiscopii Ortodoxe de Ohrid.

Începând cu anul 1204 găsim dovezi despre existenţa unor biserici romano-catolice la Prizren, Skopje, Graceanica, Trepcea, Novoberda etc.

Răspândirea ritului catolic în Kosova şi în alte teritorii nordice albaneze este legată de ocuparea lor în acea epocă de către statul sârb din Raşca. Mişcarea religioasă a căpătat un caracter naţional pronunţat. Din această cauză, statul şi biserica sârbeşti au întreprins un atac feroce pentru a-i desprinde pe albanezi de „erezia catolică", obligându-i să adere şi să se reboteze după ritualul ortodox sârb.

În ciuda succeselor obţinute la nord, catolicismul nu a reuşit să-şi extindă influenţa în teritoriile albaneze din sud. Drept consecinţă, în Albania s-a conturat o zonă catolică la nord şi una ortodoxă la sud. În Albania Centrală (Arbanon) a luat fiinţă un teritoriu care, din punct de vedere bisericesc, a rămas nedefinit până la venirea turcilor otomani.

Aşadar, înaintea stabilirii stăpânirii otomane în Albania, populaţia albaneză aparţinea religiei creştine, fiiind împărţită în două ritualuri religioase: catolic şi ortodox. În ciuda loviturilor şi a pagubelor suferite ca urmare a atacurilor otomane, Biserica Catolică din Albania nu numai că nu a fost lichidată, ci, dimpotrivă, s-a străduit să-şi păstreze şi să-şi consolideze organizarea preexistentă în noile condiţii ale acestei stăpâniri. Arhiepiscopia din Tivar continua în cursul secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea să fie epicentrul Bisericii Catolice pentru Albania de Nord şi pentru Kosova. Diocezele catolice din sudul Shkodrei erau cuprinse în Arhiepiscopia din Durrës (Lezhë, Zadrimë, Krujë, Mirditë, Elbasan etc.).

Un rol important în revigorarea şi consolidarea credinţei catolice în noile împrejurări create odată cu instaurarea dominaţiei otomane în Albania l-a jucat puternica instituţie

„De Propaganda Fide" (Pentru răspândirea religiei), înfiinţată la Roma în anul 1622.

În cursul stăpânirii otomane pe teritoriile albaneze, Biserica Ortodoxă s-a aflat într-o poziţie mai favorabilă decât Biserica Catolică. Centrul său de conducere, Patriarhia de la Istanbul, se bucura de un sprijin fără rezerve din partea statului otoman. Religia ortodoxă era răspândită în principal în teritoriile albaneze sudice, estice şi nord-estice. În ceea ce priveşte organizarea sa teritorial–administrativă, ea era structurată în mitropolii, care depindeau de Patriarhia din Ohrid, respectiv, de cea de la Peja. Prima fiind suprimată în anul 1767, mitropoliile ortodoxe urmau să depindă direct de Patriarhia din Istanbul. În pofida eforturilor susţinute ale căpeteniilor acestei patriarhii pentru grecizarea populaţiei ortodoxe albaneze, în timp ce Patriarhia de la Peja tindea să o sârbizeze, aceasta a reuşit ca, pe lângă credinţă, să-şi păstreze limba şi identitatea naţională.

De-a lungul secolelor stăpânirii otomane în Albania, Bisericile Catolică şi Ortodoxă au continuat competiţia pentru a acapara prozeliţi una de la cealaltă. În secolele XVI–XVII, Vaticanul a susţinut grupuri de călugări în Albania Centrală şi în cea de Sud pentru atragerea credincioşilor ortodocşi în sfera de influenţă a Bisericii Catolice, acceptând paternitatea acestei biserici fără să renunţe la ritualul său ortodox, adică să devină uniţi. Această mişcare a avut succes mai ales în zona Himara, situată pe malul Mării Ionice, ale cărei populaţii au adoptat unitarismul.

După instaurarea regimului otoman, în Albania a început să câştige teren o nouă religie, cea islamică. La început, islamismul a fost îmbrăţişat de o parte a aristocraţiei albaneze, băieţi din familiile feudale autohtone fiind educaţi la palatul sultanului, de unde, după ce se converteau la Islam, se întorceau în ţară

obţinând înalte funcţii administrative şi militare. Islamizând la început pe membrii familiilor aristocrate albaneze, răspândirea religiei islamice în rândul populaţiei simple devenea mai uşoară. Acest proces a fost mai accelerat în oraşele albaneze care, fiind centre administrative, militare, economice şi culturale, presupuneau instaurarea unei mase considerabile de locuitori islamizaţi, însărcinaţi cu diferite funcţii din partea puterii otomane. În oraşe au început să funcţioneze, de asemenea, numeroşi clerici musulmani, care se ocupau cu desfăşurarea slujbelor religioase în instituţiile de cult islamice, construite în număr mare. În oraşele albaneze din nord şi nord-est, religia islamică a cunoscut o răspândire enormă în cursul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XV-lea, în timp ce în centrul şi în sudul ţării islamismul a câştigat teren abia un secol mai târziu. Islamizarea populaţiei rurale continua să fie la nivel foarte redus, pînă la începutul secolului al XVII-lea, când a pătruns chiar consistent şi în rândurile ei. Ritmurile accelerate de islamizare a populaţiei albaneze în cursul secolului al XVII-lea se reflectă nu numai în micşorarea numerică a credincioşilor creştini şi în creşterea celor musulmani, ci şi în micşorarea numărului instituţiilor de cult creştin în favoarea celor de cult islamic.

Cu timpul, odată cu trecerea majorităţii populaţiei albaneze la Islam, s-a schimbat şi înfăţişarea urbanistică a oraşelor, lucru care se concretizează prin construcţii de cult islamic şi cartiere întregi musulmane pe lângă cele creştine.

În unele regiuni din centrul şi din nordul Albaniei ne izbim de fenomenul dublei credinţe: în public numeroşi locuitori se prezentau ca musulmani, în timp ce acasă practicau credinţa creştină.

Expansiunea religiei islamice în rândul populaţiei albaneze este legată de mai mulţi factori: sistemul lui *devşirme*, potrivit căruia băieţi din familiile creştine albaneze, după cum am mai menţionat, erau trimişi la

Istanbul pentru a se educa în spiritul islamic; aplicarea impozitului *gize* la creştini, care constituia o presiune economică în creştere; lipsa unei biserici unice naţionale, precum şi neînţelegerile între Biserica Catolică şi cea Ortodoxă în privinţa lărgirii sferei de influenţă a fiecăreia.

Deşi împărţit deja în diferite credinţe, poporul albanez de pe atunci s-a distins prin toleranţă şi prin armonie, rămânând întotdeauna unit prin tradiţii, prin obiceiuri, prin cultură şi prin identitate naţională.

În ceea ce priveşte o parte din teritoriile albaneze care erau în contact cu religii şi culturi străine, slavă şi greacă — în primul rând este vorba de teritoriile albaneze din nord, Kosova, ţările albaneze din est, Çameria în sud etc. — islamizarea populaţiei albaneze era un factor foarte important pentru a scăpa de presiunea asimilării străine. Tocmai în cursul acestei perioade, în noile condiţii ale stăpânirii otomane, când naţiunea albaneză era în curs de consolidare şi în plin proces al conservării individualităţii naţionale faţă de dominaţia otomană şi de activitatea de asimilare greacă şi slavă, au luat naştere şi s-au răspândit noile denumiri naţionale *shqiptar* (albanez) şi *Shqipëri* (Albania), cuprinzând toate teritoriile şi întreaga populaţie care vorbea limba albaneză, indiferent de apartenenţa religioasă. Noile denumiri naţionale folosite de către albanezii celor trei credinţe (musulmană, catolică şi ortodoxă) mărturisesc în mod clar că la albanezi conştiinţa naţională era deasupra deosebirilor confesionale. Începând cu sfârşitul secolului al XVII-lea, denumirile *Shqipëri* şi *shqiptar* au început să înlocuiască denumirile naţionale medievale *Arbëri* şi *arbër*, acestea din urmă au continuat să fie folosite numai de către arbăreşii din Grecia şi din Italia, care erau separaţi de trunchiul lor etnic de câteva secole, precum şi de către popoarele străine, care continuă să se refere la ea cu denumirea Albania.

Ca toate ţările foste comuniste, Albania, după o „boală" care a durat o jumătate de secol, trece printr-o perioadă de „convalescenţă" ca să-şi revină. Dictatura comunistă, între altele, a apăsat în mod tragic asupra vieţii spirituale a oamenilor, asupra convingerilor religioase, asupra practicilor rituale şi a instituţiilor de cult. În faza actuală, procesele democratice din Albania au loc în condiţii istorice specifice, încărcate de răzbunări deschise sau ascunse. Dacă intoleranţa nu va fi stăpânită, vor exista consecinţe grele, în dauna naţiunii, a statului, a societăţii, a democraţiei, a omului şi a religiei înseşi.

O dată cu victoria democraţiei, agresivitatea ateistă a luat sfârşit. Albania a recăpătat libertatea religioasă. În acest cadru este evident faptul că nu numai credinţele tradiţionale, ci şi doctrinele religioase necunoscute mai înainte şi-au câştigat dreptul la cetăţenie. Instituţiile clericale s-au redresat, moschei şi biserici noi sunt în curs de a fi construite. Misionari străini intră şi ies în mod liber în şi din Albania.

Libertarea confesională, ca libertate a conştiinţei religioase, ca libertate a practicării cultului şi ca libertate a organizării instituţionale, constituie o victorie importantă a revoluţiei democratice.

Din punct de vedere religios, aşa cum subliniază cu bună dreptate prof. dr. Kristo Frashëri[109], Albania este ţara cea mai pluralistă din Europa: se practică pe teritoriul ei patru ritualuri, două aparţinând creştinismului (ortodocşi 18%, romano–catolici 12%), iar alte două islamismului

[109] A se vedea articolul lui K. Frashëri: „Toleranţa şi intoleranţa religioasă în Albania", ziarul *Drita* din 6 februarie 1996 şi articolul aceluiaşi autor: „Răspândirea creştinismului în ţinuturile albaneze. Iniţiatorul–Sfântul Apostol Pavel", *Haemus* 4–5–6, Bucureşti, 2000, pp. 221–226.

(suniţi 65%, bectaşi 5%). Trebuie subliniat că, deşi în procente foarte scăzute, se constată şi prezenţa unor atei, care au adoptat o atitudine indiferentă faţă de religie. Armonia populară în trecut a suferit mult ca urmare a rivalităţii între religiile amintite. Centrele ecumenice de care depindeau instituţiile religioase albaneze aveau concepte diferite despre naţionalitatea credincioşilor lor, precum şi interese diferite în Balcani.

Pentru a înlătura izbucnirea certurilor religioase în sânul naţiunii, fruntaşii Renaşterii Naţionale Albaneze au dat un caracter laic mişcării de independenţă. Este şi firesc ca statul independent albanez creat în 1912 să fi fost de la început un stat laic şi democratic. Biserica şi moscheea s-au detaşat de stat, bucurându-se de drepturi egale, lucru care a fost apreciat de majoritatea credincioşilor.

În perioada interbelică (1912–1939) toate comunităţile religioase, cu excepţia Bisericii Romano-Catolice, şi-au proclamat independenţa administrativă faţă de centrele ecumenice străine, fără să lezeze dogmele şi liturghia tradiţionale. Biserica Ortodoxă Autocefală Albaneză, care a luat naştere ca urmare a unui congres religios convocat la Berat între 10 şi 19 septembrie 1922, a elaborat un statut propriu, întărit de un altul din 1929, care vor sta la baza creării Bisericii Ortodoxe Naţionale a Albaniei. Pentru a ajunge la independenţa Bisericii Ortodoxe Albaneze, patrioţii Renaşterii Naţionale Albaneze au luptat pentru scoaterea ei de sub tutela clericalismului străin care dorea să identifice religia cu naţionalitatea, ortodoxia cu elenismul.

Biserica Ortodoxă Autocefală Albaneză a continuat să respecte canoanele sfinte apostolice şi sinodice, legăturile dogmatice şi spirituale cu Patriarhia Ecumenică de la

Constantinopol, devenind o biserică naţională patriotică, îndreptându-se spre civilizaţia europeană. În acelaşi timp, ea a concentrat atenţia credincioşilor spre înfrăţirea cu celelalte religii. La fel au procedat şi întemeietorii comunităţii islamice, punând bazele unui islamism naţional, în armonie cu civilizaţia europeană. Pe acelaşi drum au păşit şi bectaşii şi romano-catolicii, deci s-a mers pe urmele comunităţilor ortodoxe din Rusia, România, Serbia şi Bulgaria, respectiv a comunităţilor islamice din Pakistan, India, Indonezia, Malaiezia, drum îmbrăţişat mai târziu şi de ţările arabe.

Armonia religioasă dintre albanezi din perioada interbelică a fost apreciată şi de către observatorii străini ca fiind un pas important al Albaniei spre integrarea ei în civilizaţia europeană. Procesul înfrăţirii naţionale s-a consolidat mai departe în cursul celui de Al Doilea Război Mondial, dovadă fiind faptul că în perioada aceea au fost întemeiate câteva partide politice încadrate pe poziţii opuse, fără ca vreunul dintre ele să adopte programe cu tendinţe religioase. Dimpotrivă, toate grupările politice au avut în rândurile lor membri şi simpatizanţi din toate riturile religioase.

Politica antireligioasă a Partidului Comunist Albanez din momentul luării puterii de stat (1944) a atins culmea în 1967, o dată cu atacul împotriva instituţiilor clericale, cu închiderea bisericilor şi a moscheilor şi cu persecutarea clericilor tuturor ritualurilor, transformând armonia conştientă care exista până atunci într-o pace artificială. Teroarea ateistă a indignat chiar şi pe intelectualii atei cinstiţi. Această presiune din partea statului nu a dus, cum se spera, la dezrădăcinarea convingerilor religioase, ci la dezorientarea ideologică a tinerei generaţii. Consecinţele acestei politici mioape se resimt şi în momentul actual. Democraţia a învins deocamdată numai pe tărâmul

instituţiilor politice. Chiar şi instituţiile sunt dezorientate, neavând cadre bine pregătite pentru a opera în condiţiile unui nivel cultural relativ ridicat. Muezinii, dervişii, preoţii creştini şi islamici folosesc un limbaj care oglindeşte o mentalitate veche, străduindu-se să-şi atragă simpatia tinerilor prin prezentarea propriilor biografii politice, insistând asupra faptului că au fost persecutaţi de regimul comunist deja răsturnat. Acest capital nu este însă suficient, ba chiar este depăşit. Persecuţiile comuniste dau naştere cel mult la compătimire, nefiind în stare să scoată din conştiinţa tinerilor conceptele însuşite în cursul existenţei vechiului regim. Este adevărat că aceste concepte s-au clintit din cauza colapsului suferit de regimul comunist, dar nu au fost înlocuite.

Tineretul albanez deci, este în căutarea convingerilor filozofice, suferind nu doar o criză spirituală, ci şi una economică. Sărăcia şi şomajul provoacă serioase contestări. În aceste împrejurări, numeroşi misionari străini, de diferite religii, încearcă să umple acest vacuum ideologic al tinerilor albanezi, practicând mai ales, în locul dezbaterilor filozofice, ajutoarele umanitare, bursele de studii şi subvenţiile de orice natură. Se disting mai ales misionarii fundamentalismului islamic din Orient şi cei ai fundamentalismului ortodox, pătrunzând din sud, care constituie o mişcare politică îmbrăcată în veşminte religioase. Principiul lor de bază este acordarea întâietăţii conştiinţei religioase în detrimentul celei naţionale, înlocuind-o cu aceea a naţionalităţii islamice, respectiv elene. În acelaşi timp, ambele fundamentalisme încearcă să dea naştere urii religioase între credincioşii diverselor religii. În această activitate dau ajutor şi nişte oameni de condei băştinaşi care „uită" că religia albanezilor a fost şi va rămâne întotdeauna albanismul.

Unii învinuiesc Islamul pentru starea înapoiată a Albaniei şi fac apel ca toţi să devină creştini, iar alţii li se împotrivesc spunând că, deoarece este majoritară pe teritoriul Albaniei, religia islamică trebuie să preia frâiele statului. Primele semne: după 60 de ani a apărut din nou pe străzile oraşelor voalul (ferege). Cu bani veniţi din ţările petrolului, s-a format echipa islamică de fotbal şi Asociaţia Intelectualilor Islamici. Totodată, câţiva directori de şcoli au permis ca vetrele lor de învăţământ să se transforme timp de câteva ore pe săptămână în moschee şi biserici. Deşi semnele sunt sporadice, ele dovedesc că asupra Albaniei planează din nou umbra dezbinării pe care predecesorii albanezilor de astăzi, deşi săraci şi trăind vremuri mai grele, au reuşit să o nimicească.

Acest pericol poate fi înlăturat numai prin educaţie sănătoasă şi prin toleranţă. Fiind laic, statul nu trebuie să acorde întâietate nici unei religii, aceasta fiind doar o problemă de conştiinţă. Albania nu are — şi este foarte bine — nici o religie oficială, şi din acest punct de vedere nu trebuie ca şcoala, vatra cea dintâi în care trebuie să se călească înfrăţirea naţională, identitatea şi conştiinţa naţionale, să devină un lăcaş de cult sădind între copii seminţele urii şi ale dezbinării. Statul democratic trebuie să vegheze ca totul să se desfăşare cu bine, iar libertăţile religioase să nu conducă la disensiuni de ordin naţional, ci, din contră, la afirmarea tot mai puternică a independenţei şi a suveranităţii naţionale ale Albaniei[110].

---

[110] K. Kyçyku, *La compréhension interconfessionnelle — l'une des garanties du progrès pour l'Albanie*, Bulletin AIESEE, Bucureşti, 1996/1997, nr. 26–27, pp. 235–236.

Capitolul X

KOSOVA – MĂR AL DISCORDIEI, ŞANSĂ PENTRU MILENIUL III

Deseori se afirmă că războiul din fosta Iugoslavie a început în Kosova şi se va termina la Kosova.

Tragedia pe care a trăit-o Kosova în epoca de astăzi numără mai multe acte.

Primul s-a jucat când această parte a Albaniei, separată de ţara-mamă, a fost atribuită statului iugoslav care tocmai se crease. Kosova şi alte regiuni, însemnând aproximativ jumătate de ţară, au rămas de partea cealaltă a frontierelor. Din aproape 2000 de ani, Kosova a rămas unit de pământul albanez timp de cel puţin 18 secole.

Toţi istoricii, chiar şi cei slavi, ca de exemplu croatul Radoslav Katičič[111], admit că slavii au sosit în Balcani în secolele al VII-lea şi al VIII-lea şi că stabilirea în zonă s-a efectuat în perioada secolelor al X-lea şi al XII-lea. După venirea sârbilor, mulţi albanezi au început să fie asimilaţi, să treacă la ortodoxie şi să fie slavizaţi. Provincia Kosova a fost mereu populată cu albanezi (doar cu albanezi până în secolele al VII-lea – al IX-lea; majoritate albaneză şi minoritate sârbă după aceea). Nu este deloc întâmplător faptul că Dušan Batakovič, în cea mai recentă carte a sa „Cronica de la Kosova" (Bucureşti, 1999, p. 37), acceptă că istoria slavilor începe abia din secolele al VII-lea şi al VIII-lea.

---

[111] *Istoria Balcanilor, secolele al XIV-lea – al XX-lea*, Paris, Fayard, 1991, p. 21.

În epoca otomanilor, Kosova era unul dintre cele patru paşalâcuri populate cel puţin parţial de albanezi.

Proiectul naţional albanez, elaborat de o elită puţin numeroasă, cu precădere din exterior (Istanbul, Atena, Bucureşti, Italia de Sud), dar mai ales din Kosova, care încearcă să creeze şi să impună o conştiinţă naţională pentru a întemeia o entitate statală albaneză, este iniţiat mai târziu decât în alte părţi ale Balcanilor. Renaşterea naţională albaneză (Rilindja Kombëtare) este schiţată în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în timp ce grecii şi slavii de sud (sârbii, bulgarii, muntenegrenii) fuseseră deja angajaţi în lupte naţionale încă de la începutul secolului. Această întârziere determină o relativ proastă cunoaştere şi o conştientizare târzie a existenţei unei probleme albaneze de către marile puteri ale epocii.

Protagoniştii Ligii de la Prizren şi membrii guvernului provizoriu din 1912–1913 doreau înainte de toate unirea ţinuturilor în care albanezii erau majoritari, iar nu a tuturor celor care aparţinuseră ilirilor (ai căror descendenţi se socoteau a fi albanezii) şi nici a celor unde se înregistra sau existase cândva o prezenţă albaneză. Dorinţa legitimă de a aduce într-un stat unic teritoriile populate majoritar şi continuu de albanezi — respinsă de marile puteri în 1913 — a fost denunţată ca o ameninţare de către vecini. Or, o asemenea Albanie, care cu greu putea fi numită „Albania Mare", nu putea în nici un caz ameninţa statele naţionale limitrofe; ea contracara în schimb visurile de grandoare sârbeşti, muntenegrene şi greceşti. Sârbii şi grecii care refuzau albanezilor dreptul la existenţă naţională — cel puţin până la recunoaşterea formală a frontierelor în 1925 — au lansat mitul primejdiei reprezentate de o „Albanie Mare" pentru pacea regiunii. Însă, pe când „Serbia Mare" şi „Grecia Mare" au devenit realităţi

hrănite dintr-un naţionalism exacerbat şi agresiv şi de nerespectarea flagrantă a dreptului minorităţilor, „Albania Mare" nu a existat niciodată"[112].

Aşadar Kosova a rămas în afara frontierelor noului stat albanez, proclamat la Vlora în 28 noiembrie 1912; împreună cu regiunile albaneze din Macedonia şi din Muntenegru, Kosova a fost integrată în Regatul Sârbo–Croato–Sloven. (Creat în 1918 şi recunoscut de Conferinţa de la Versailles din 1918, acest regat a luat în 1929, pe timpul suspendării instituţiilor parlamentare şi prin instaurarea unei dictaturi regale cu o tentativă de secesiune din partea Croaţiei, denumirea de „Iugoslavia", adică „Ţara Slavilor de Sud", excluzând *de facto* albanezii, la fel ca şi pe ungurii din Voivodina).

Criza din Kosova — criză mai mult sau mai puţin latentă începând din anul 1913 — a determinat renaşterea acută a problemei albaneze în Balcani şi revenirea ei, pentru prima dată după războaiele balcanice, în centrul interesului internaţional. Soluţia de ieşire din război formulată astăzi de responsabilii politici occidentali nu este lipsită de ambiguitate, dacă ne referim la formulele utilizate: „autonomie substanţială", „largă" sau „foarte largă" şi în cele din urmă „provincie sub tutelă", termenul de independenţă fiind evitat cu grijă. Este limpede că procedând astfel, s-a dorit menajarea sârbilor pentru reîntoarcerea la masa negocierilor, însă nu mai puţin se ghiceşte în fundal teama ca o Kosova independentă să nu deschidă calea redefinirii frontierelor în regiune (exista mai puţină falsă pudoare în 1913). Oricum ar fi, vedem renăscută teama de o ipotetică „Albanie Mare". Aşa stând lucrurile, după tot

[112] Mihnea Berindei, *Actele Colocviului* „Kosova: rădăcinile unei crize, răspuns european", 24 aprilie 1999, Cercle Condorcet Democraties.

ce s-a întâmplat, după tot ceea ce suportă kosovarii, este greu de imaginat că ei vor accepta să trăiască alături de sârbi, fie şi într-o federaţie iugoslavă devenită democratică. De altfel, o foarte largă autonomie sub tutelă internaţională şi edificarea unor instituţii democratice nu pot conduce, pe termen scurt sau mediu, decât la independenţă. Cum, în numele cărui principiu, se poate interzice albanezilor din Kosova, care formează 90% din populaţia provinciei, dreptul la autodeterminare, drept pe care ocupantul sârb li-l refuză încă din 1913?"[113]

O eventuală unire Albania–Kosova nu este deloc ineluctabilă, ea este chiar greu de imaginat. Albania, cu economia sa slăbită şi cu o situaţie politică încă instabilă, este departe de a constitui un pol de atracţie. Elanul de solidaritate spontană al albanezilor faţă de kosovari întăreşte, fără îndoială, sentimentul apartenenţei la aceeaşi comunitate etnică, însă nu poate şterge suspiciunile reciproce şi deosebirile de natură culturală şi economică, accentuate de mai bine de patruzeci de ani de separare impuşi de închiderea ermetică a frontierelor Albaniei comuniste. O Kosova independentă, cu propriile sale instituţii democratice şi cu potenţialul său economic pus în valoare, după normalizarea relaţiilor cu vecinii săi iugoslavi, va fi foarte interesată să-şi păstreze identitatea. Exemplul atât de recent al României şi Moldovei poate servi la întărirea acestei ipoteze. „Albania Mare" nu este o expresie a realităţii albaneze sau kosovare de azi. Ea a fost vehiculată în anumite cercuri ale emigraţiei kosovare din Elveţia, Germania şi Statele Unite. Chiar în Kosova, ea a fost reluată de câţiva şefi ai UÇK. S-a văzut însă destul

[113] Mihnea Berindei, *„Albania Mare"— mit sau realitate?*, în „22", nr. 42, 19–25 octombrie 1999.

de repede că era vorba mai degrabă de o gesticulare verbală decât de un obiectiv real: supralicitarea unei ameninţări potenţiale, proslăvirea unirii tuturor albanezilor pentru o cauză comună putea să pară unora ca mijlocul cel mai sigur de intimidare a adversarului, de suscitare a interesului opiniei internaţionale şi de mobilizare a propriilor trupe. Sesizând necesitatea unei lămuriri asupra acestei poziţii, Adem Demaçi, responsabilul politic principal al UÇK din acea vreme, aducea la cunoştinţă că, la 13 august 1998, în timpul unei reuniuni a conducerii mişcării, se decisese proscrierea oricărei referiri la „Albania Mare". Singurul obiectiv al UÇK, acum TMK (Trupele de Apărare ale Kosovei) era şi este obţinerea independenţei pentru Kosova. Ca o ironie a istoriei, o singură mică „Albanie Mare" a văzut lumina zilei şi aceasta în timpul unei dominaţii străine: din 1941 până în 1944, Kosova şi Macedonia Occidentală au fost alipite Albaniei prin voinţa lui Benito Mussolini, apoi a germanilor, care sperau ca astfel să îi determine pe albanezi să le accepte ocupaţia[114]. Speranţă zadarnică, pentru că, după cum se ştie, albanezii, în cea mai mare parte, s-au opus în mod constant ocupantului, obţinându-şi independenţa prin luptă.

Totuşi, orice rău spre bine, fiindcă deşi alipirea Kosovei şi a altor teritorii albaneze s-a realizat de către ocupanţii fascişti, a făcut posibilă stabilirea de legături economice, politice şi spirituale între părţile rupte din trunchiul naţiunii albaneze. Deşi nu completă, unirea pe baza criteriului naţional constituia împlinirea vechii aspiraţii a anumitor cercuri albaneze, datând cel puţin din vremea Renaşterii Naţionale, pentru o Albanie etnică. În administraţia teritoriilor

[114] Vezi Mihnea Berindei, *„Albania Mare"— mit sau realitate?*, în „22", 19–25 octombrie 1999, p. 13.

unite au început să lucreze funcţionari albanezi, au fost deschise şcoli cu predare în limba albaneză, au fost publicate şi puse în circulaţie numeroase ziare, reviste şi cărţi în albaneză, a fost sărbătorită Ziua Naţională a Albaniei etc. În aceste împrejurări, populaţia acestor zone a început lupta împotriva ocupanţilor cu intenţia de a se desprinde de Iugoslavia în vederea unirii tuturor teritoriilor albaneze într-un stat naţional albanez. În altă ordine de idei, apropierea realizată în timpul războiului între comuniştii şi partizanii iugoslavi şi albanezi — inclusiv kosovari — a îngăduit, pentru scurt timp, apariţia unei speranţe de reconciliere, Tito oferind albanezilor, în principiu, posibilitatea eventuală de a se regăsi împreună, ca început, în cadrul unei vaste confederaţii, care reunea popoarele balcanice. Abuzurile comise de trupele comuniste iugoslave în Kosova la sfârşitul lui 1944 şi începutul lui 1945, denunţarea, în iulie 1945, a rezoluţiei de la Bujan, prin care „Consiliul de Eliberare Naţională din Kosova" obţinuse la începutul anului 1945 „dreptul poporului albanez la autodeterminare până la secesiune", în fine, ingerinţele consilierilor şi ale experţilor iugoslavi în administraţia, armata şi economia albaneze în 1946–1947, vizând transformarea Albaniei într-o nouă republică iugoslavă, provoacă mai întâi neîncrederea, apoi ruptura. Profitând de condamnarea de către Komintern a politicii lui Tito în 1948, Enver Hodja denunţă tratatele şi acordurile albanezo–iugoslave şi elimină echipa comuniştilor albanezi proiugoslavi, printre care şi pe rivalul său principal, ministrul de Interne, Koçi Xoxe. El îşi începea astfel dictatura personală, urmând să-şi antreneze ţara într-o izolare crescândă, printre ale cărei consecinţe a fost şi ruperea legăturilor dintre albanezi şi conaţionalii lor din fosta Iugoslavie).

În Albania, partidele politice din coaliţia de la putere şi partidele politice din opoziţie au o poziţie similară cu privire la Kosova: independenţa obţinută prin referendum (respectarea dreptului la autodeterminare). Singura notă discordantă, singura revendicare a „Albaniei Mari" vine, ca întotdeauna, din partea lui Balli Kombëtar (Elita Naţională), mic partid ultranaţionalist cu audienţă redusă. Opinia publică, în realitate slab mobilizată pentru cauza Kosova altădată, este astăzi sensibilă la drama kosovarilor şi solidară cu refugiaţii, însă nu este deloc dispusă să susţină un angajament militar al Albaniei în conflict. Tinerii albanezi, ca şi conaţionalii lor din Macedonia, nu sunt gata să ia armele nici pentru Kosova, nici pentru „Albania Mare". Astfel, guvernul, clasa politică şi opinia publică erau aproape unanim îngrijorate de perspectiva de a vedea ţara antrenată în război, ca urmare a provocărilor sârbeşti. De la începutul lui 1998, primul ministru Fatos Nano, apoi succesorul său, Pandeli Majko, au cerut în mai multe rânduri desfăşurarea trupelor NATO la frontiera albaneză. Intervenţia NATO, sosirea primelor trupe ale Alianţei în Albania au fost salutate cu uşurare. În prezent, totul este suspendat în soluţia găsită crizei din Kosova. Un rezultat favorabil al intervenţiei NATO (retragerea trupelor, a poliţiei şi a unităţilor paramilitare sârbe, întoarcerea refugiaţilor, reconstruirea ţării, edificarea structurilor democratice), însoţit de un efort substanţial al Occidentului faţă de celelalte ţări din regiune — Albania, Macedonia, Muntenegru şi, evident, Serbia (de îndată ce s-a debarasat de Miloşevici) — şi de politica acestuia de ajutor pentru demarajul economic, pentru formarea cadrelor, a funcţionarilor şi a personalului politic, pentru consolidarea instituţiilor democratice, în sfârşit, o perspectivă clară a integrării în structurile europene vor pune capăt oricărei

aventuri naţionaliste agresive şi va reduce tensiunile. În aceste condiţii, „Albania Mare" ar apărea în mod clar ca o soluţie a trecutului: cele cinci, şase milioane de albanezi din regiune (Albania, Kosova, Macedonia, Muntenegru, Grecia) îşi vor putea păstra identitatea şi vor putea trăi în pace, fără a se regăsi în mod necesar în hotarele aceluiaşi stat. În acest context, este de subliniat faptul că demersurile lui Michael Steiner, Înaltul Reprezentant al ONU în Kosova, par să dea rezultatele scontate după o întrevedere fructuoasă cu vicepremierul iugoslav Nebojsa Čovič având ca obiect întoarcerea sârbilor în Kosova pentru a se integra în viaţa socială, politică, economică şi culturală a regiunii. De o importanţă deosebită este faptul că cei doi au ajuns la un acord, şi anume să nu se pomenească niciodată de acum înainte de instituţii paralele albaneze şi sârbeşti, ci numai de integrare în toate domeniile.

O ocupaţie sârbă temporară, care a durat aproximativ două secole (al XI-lea şi al XII-lea), ocazie de a edifica biserici ortodoxe, distrugând edificiile cultului roman (albanezii erau atunci toţi creştini, unii catolici, alţii ortodocşi), iată în ce constă argumentul esenţial destinat să facă din Kosova leagănul Serbiei. Întreaga propagandă sârbă împotriva albanezilor este construită pe teza următoare: chiar dacă nu reprezintă decât o minoritate în Kosova (circa 8%), sârbii îşi au leagănul acolo în numele unor amintiri istorice — în 1389, o mare bătălie i-a opus otomanilor şi au vărsat mult sânge. Conform acestei teze, sârbii au fost primii locuitori ai provinciei Kosova, în care albanezii nu au venit decât ulterior. În consecinţă, albanezii sunt străini. Dar s-a întâmplat exact contrariul, albanezii, cum am demonstrat deja, au fost întotdeauna acolo.

După Slobodan Miloşevici, albanezii s-au luptat nu cu turcii otomani, ci cu sârbii. Conform acestei propagande, bătălia din Kosova (de la Câmpia Mierlei) i-a opus pe sârbii creştini Imperiului musulman otoman. Ea a încarnat salvarea Europei, deoarece ea a oprit invazia otomanilor. Or, textele istorice desemnează foarte clar participanţii: de o parte, principii Balcanilor aliaţi — sârbi, albanezi, români, bosniaci (unii îi adaugă şi pe croaţi); de cealaltă parte, armata Imperiului otoman. Pentru a le uzurpa gloria, sârbii au trecut numele celorlalte popoare sub tăcere. Or, istoricii citează nu numai participanţii, dar şi numele celor cinci comandanţi ai alianţei balcanice: prinţul Lazar sârb, prinţul Mircea român, regele Tvrko bosniac, conţii Balsha şi Jonima albanezi. Este adevărat că prinţul Lazăr a fost ales drept comandant general.

Să vedem cea de a doua impostură: cum ar putea să fie adevărată fabula romantică, conform căreia bătălia din Kosova ar fi salvat Europa de Islam, câtă vreme ea a fost câştigată de otomani? Bătălia din Kosova ar trebui să rămână simbolul fraternităţii balcanice, ceea ce este de fapt.

Adevărul despre provincia Kosova depăşeşte de fapt cadrul istoric. El este indisociabil legat de morala epocii noastre. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, italienii, apoi germanii, luând în considerare interesele proprii, au alăturat provincia Kosova Albaniei. (Pe de altă parte, Conferinţa fondatoare a Consiliului de eliberare naţională pentru Kosova de la Bujan, 31 decembrie 1943 – 2 ianuarie 1944, asigură „poporului albanez care speră, astăzi, mai mult ca-n toate timpurile, unirea cu Albania, dreptul la autodeterminare până la secesiune")[115].

---

[115] Citat după Michel Roux, *Les Albanais en Yougoslavie*, Paris, 1992, p. 231.

Regimul iugoslav postbelic a fost mereu construit pe o dictatură ascunsă. Modificarea constituţiei era pentru Kosova o uşurare; ea a început în 1968. În 1974, odată cu noua constituţie, Kosova era recunoscută ca o unitate federală (cu drept de veto etc.), dispunând de instituţii proprii.

Cel de-al treilea act al dramei provinciei Kosova a început în 1981. Albanezii s-au ridicat pentru a cere să formeze o republică în cadrul Federaţiei Iugoslave. „Noi, prin mijloace paşnice, suportând violenţa şi umilinţele de tot felul, facem tot ceea ce ne stă în putinţă pentru ca provincia Kosova să fie un stat aparţinând tuturor celor care trăiesc acolo, un stat neutru şi deschis. Un Luxemburg între patru state balcanice: Albania, Serbia, Muntenegru şi Macedonia. Un stat cu frontiere deschise unde ar circula liber oamenii, mărfurile şi ideile; un stat cu frontiere-linii transparente de cultură, de popoare, de nuclee de dezvoltare, de relaţie, de circulaţie"[116]. Stat democratic al naţiunii albaneze şi al celorlalte naţionalităţi, minorităţi şi cetăţeni: sârbi, muntenegreni, croaţi şi turci, romi şi ceilalţi care trăiesc în Kosova (Constituţia Republicii Kosova). O republică la fel ca şi celelalte, ca şi cea a slovenilor, mai puţin numeroşi decât ei, ca şi cea a macedonenilor, şi mai puţin numeroşi, ca şi cea a muntenegrenilor, care nu reprezentau decât un sfert din numărul lor. Toţi aveau republica lor, dar s-a considerat că această cerere formulată de către albanezi, al treilea popor al Iugoslaviei, după sârbi şi croaţi, constituia o crimă. Pentru că nu erau slavi şi pentru că un stat al slavilor de sud nu

[116] Alocuţiune a lui Xhaferr Shatri la *Forumul Internaţional despre Intervenţie*, organizat de Academia Universală a Culturilor, Paris, 1993.

putea aparţine decât slavilor[117]. În numele unor măsuri excepţionale, promulgate sub formă de lege, în iunie 1990, spitale, şcoli, organe de presă, edituri, întreprinderi de stat etc. au fost preluate de sârbi, jumătate din persoanele încadrate în câmpul muncii au fost concediate. Dar această acţiune a fost şi poliţienească: crime, torturi, percheziţii în familii, hărţuială penală (în zece ani, aproximativ 800 000 de persoane, adică un adult din doi, au fost interpelate de poliţie; foarte apreciate pentru „discreţia" lor, pedepsele de la 30 la 60 de zile, cu titlu administrativ — fără proces — au atins aproape 30 000 de persoane).

23 decembrie 1989 este data fondării Ligii Democratice din Kosova, LDK, în cadrul introducerii multipartitismului în Federaţia Iugoslavă. Ea avea să numere 200 000 de membri la sfârşitul lui ianuarie 1990, 800 000 mai târziu, dintr-o populaţie de două milioane de locuitori. Dar ascendentul său îl depăşeşte de fapt pe cel al unui simplu partid. Ea a urmat o politică de coaliţie cu celelalte patru partide din Kosova şi a devenit în ochii populaţiei singurul garant al vieţii politice şi sociale. 1 septembrie 1990 marchează începutul campaniei de închidere a şcolilor albanofone, care se va amplifica în decursul anului. La 7 septembrie 1990 este convocat în clandestinitate parlamentul din Kosova, suspendat de Belgrad. El aprobă Constituţia Republicii Kosova încă în cadrul Federaţiei Iugoslave. În perioada 26–30 septembrie 1990 are loc referendumul organizat în Kosova, aprobând declararea Republicii Kosova suverane şi independente. La 30 aprilie 1992 se aprobă de către Senatul american Rezoluţia 290

[117] A se vedea Mirko Grmek, Marc Gjidara, Neven Simac, *Le nettoyage ethnique. Les documents historiques sur une idéologie serbe*. Paris, Fayard, 1993.

denunţând „represiunea sistematică şi brutală a albanezilor de către puterea sârbă". 10 ianuarie 1993: Öeljko Raznatovic, alias Arkan, face un apel, într-un program al televiziunii din Priştina, la purificarea etnică în provincia Kosova.

În februarie 1993, Ibrahim Rugova, ales, din 24 mai 1992 în continuu, Preşedinte al Republicii Kosova, în urma alegerilor legislative, a depus în faţa Naţiunilor Unite Planul de Pace pentru Kosova: 1. Desfăşurarea imediată a unui număr semnificativ de soldaţi ONU şi NATO; 2. Transformarea provinciei Kosova într-un protectorat al Naţiunilor Unite; 3. Creşterea numărului de observatori OSCE în Kosova; 4. Extinderea zonei de excludere aeriană în Kosova; 5. Oprirea purificării etnice crescânde în Kosova printr-o politică de intimidare a sârbilor; 6. Dezarmarea şi dizolvarea unităţilor paramilitare sârbe, plasarea întregului armament greu sub control internaţional; 7. Redeschiderea aeroportului din Priştina pentru zboruri cu scop umanitar; 8. Încetarea colonizării provinciei Kosova de către Serbia; 9. Recunoaşterea dreptului Parlamentului liber ales de a se reuni; 10. Scutirea provinciei Kosova de sancţiunile internaţionale aplicate Serbiei şi Muntenegrului.

Această politică de prevenire a dramei nu a fost totuşi o tactică pe termen scurt. Dimpotrivă, ea s-a sprijinit pe o metodă de rezistenţă şi provine dintr-un refuz de a răspunde provocărilor. Este un „război fără arme": politica prost făcută sfârşeşte totdeauna prin arme. Acest refuz obstinat, generalizat de către LDK şi Ibrahim Rugova, se constituie într-un fel de sublimare a violenţei prin răbdare. Înainte de a fi o opoziţie de principiu, ea a fost determinată de situaţia precară (din punct de vedere economic, dar mai ales legal, juridic şi militar) a albanezilor din Kosova.

Negare radicală a acelui stereotip care circulă încă — albanezii ar fi poporul reglărilor de cont sângeroase —, această politică a ştiut să inspire afirmarea dreptului la viaţă socială, politică, angajând un model de societate civilă. Invadând sfera privată, mişcarea civică din Kosova a recâştigat un spaţiu public negat de către Belgrad. De bine, de rău — oprimat, dar organizat — învăţământul a funcţionat, locuinţe particulare transformându-se în şcoli, la fel ca şi activitatea de editare, sănătatea, o reţea de clinici private şi o formă de solidaritate socială care asigura fiecăruia necesarul pentru subzistenţă, rezultată din aceste „consilii de reconciliere" care au permis din 1989 până în 1991 dispariţia vendetei; în întreaga ţară a funcţionat şi un fel de justiţie şi chiar consultările organizate în Kosova — referendumul din septembrie 1991 asupra independenţei, alegerile legislative şi prezidenţiale din 24 mai 1992 — au înlocuit în sufletul albanezilor consultările din Iugoslavia şi din Serbia, pe care le-au boicotat sistematic.

În ceea ce priveşte drepturile omului în Kosova, reproducem câteva extrase din rapoartele lui Tadeusz Mazowiescki, raportor al ONU, din 17 noiembrie 1993 şi 1 martie 1994[118]: „Polarizarea populaţiilor albaneză şi sârbă continuă în Kosova. Ea este vizibilă mai ales în sistemul judiciar: continuăm să primim rapoarte conform cărora serviciul de securitate sârb îşi depăşeşte drepturile şi încalcă legea când este vorba de populaţia albaneză. Numărul acestor rapoarte a crescut mai ales din 2 iulie 1993. Avem rapoarte care spun că unele persoane au murit în timpul arestului din cauza tratamentului aplicat de poliţie. Declaraţiile poliţiei sârbe, conform cărora nu au

[118] *Kosova Communication*, Geneva, noiembrie – martie 1994.

existat albanezi arestaţi nu se susţin, deoarece stafful Raportorului Special a putut constata că patru albanezi au fost interogaţi de poliţie după plecarea OSCE. Avem informaţii care spun că au existat albanezi expulzaţi din apartamentele în care locuiau în mod legal. Aceştia au fost adesea expulzaţi fără nici o procedură legală pentru a lăsa locul familiilor sârbe. Conform constituţiei federale, albanezii au dreptul de a vorbi limba lor, inclusiv la tribunal. În realitate s-a înregistrat un declin al folosirii oficiale a limbii albaneze.

În 1984, buletinele de identitate, certificatele de naştere, de căsătorie şi alte documente, erau redactate în trei limbi: albaneză, sârbocroată, turcă; în 1985, în albaneză şi sârbocroată şi în 1993 numai în sârbocroată. În tribunalele districtuale din Kosova, procedura se derulează exclusiv în sârbocroată, chiar dacă 95% dintre persoanele judecate sunt albaneze. Schimbarea numelor de străzi din Kosova a avut drept scop imprimarea unui caracter sârb locurilor în care majoritatea populaţiei este albaneză. La Prizren, din 1991, 90% dintre numele de străzi au fost schimbate. 18 000 de profesori şi-au pierdut slujba. În cursul anului 1992 poliţia a intervenit în şcoli, a interogat profesorii şi elevii albanezi sau a folosit violenţa. Situaţia drepturilor omului în Kosova a continuat să se degradeze; rapoartele menţionează tratamente abuzive şi discriminatorii din partea autorităţilor. În plus, absenţa continuă a dialogului între autorităţile sârbe şi iugoslave, de o parte, şi albaneze, de cealaltă parte, a împiedicat orice ameliorare a chestiunilor vitale, ca sistemul de educaţie paralelă a albanezilor. În această privinţă, situaţia Universităţii din Priştina a rămas o sursă de tensiune considerabilă. Pentru cel de-al treilea an academic, cursurile, lucrările practice a peste 22 000 de studenţi şi 900 de membri

s-au făcut în localuri private. În afara folosirii brutale şi excesive a forţei de către poliţia sârbă, un climat de ură etnică şi hărţuire repetată a accentuat sentimentul de insecuritate în cadrul populaţiei albaneze. Raportorul special a continuat să primească relatări privind detenţia arbitrară şi violarea dreptului la o judecată echitabilă, efectuată de către un tribunal competent şi imparţial. Aceste violări au fost asociate în special mai multor procese intentate împotriva albanezilor din Priştina, Peja, Gjilan şi Prizren, care au fost acuzaţi că ar fi cauzat o „ameninţare la adresa integrităţii teritoriale a lugoslaviei", conform articolului 10 din Codul Penal. În decembrie 1993, Curtea Supremă sârbă a prelungit durata detenţiei unora dintre acuzaţii care urmau să fie judecaţi (1 martie 1994).

Lucrurile au început în ultimul timp să se schimbe, să evolueze. Intervenţia NATO, în frunte cu Statele Unite ale Americii, a fost considerată drept singura posibilitate pentru înfrângerea lui Miloşevici. Demersurile pacifiste ale Comunităţii Europene au fost tardive. Suntem în drept să ne întrebăm asupra capacităţii diplomaţiilor europene de a împiedica declanşarea războiului civil, care a făcut ravagii în fosta lugoslavie. Dacă ne întoarcem cu zece ani înainte, Europa părea să posede mijloace suficiente controlării situaţiei. În acel timp ea dispunea de timp, bani, arme şi de acele cunoştinţe politice şi juridice necesare.

Timpul: Comunitatea Europeană a dispus aproape un semestru întreţinerea referendumurilor asupra independenţei în Croaţia şi Slovenia şi declanşarea conflictului.[119] Banii: Europa deţinea creditele şi pieţele fără de care economia iugoslavă, considerabil îndatorată şi slăbită, nu putea să supravieţuiască.

---

[119] Kopi Kyçyku, *Tra i due litiganti il terzo gode*, Haemus, Bucureşti, 1998, nr. 1, p. 130–135; revista *Sfera politicii*, nr. 75, p. 25.

Armele: Europa avea un arsenal suficient de arme defensive sofisticate, a căror ameninţare de distribuire beligeranţilor mai slabi ar fi ajuns ea singură să-l neutralizeze şi pe cel mai puternic.

În sfârşit, Europa nu era oare cea mai competentă pentru a elabora şi a propune un tratat de asociere între republicile adversare, ea care în decursul ultimului sfert de secol s-a confruntat cu orgoliile şi rivalităţile naţiunilor care o compuneau, obstacole pe care a ştiut într-un final să le surmonteze sau să le ocolească? Din nefericire, dreptatea şi curajul nu au ajutat-o.

De când au fost cunoscute rezultatele alegerilor legislative din Iugoslavia, a fost evident că Serbia, rămasă comunistă, nu ar putea să accepte un parteneriat cu o Croaţie şi o Slovenie care optaseră deja pentru democraţie. Prima manifestare de ostilitate sârbă, din noiembrie 1990, a fost de a lua măsuri protecţioniste faţă de cele două republici. O întreagă serie de evenimente au venit apoi să indice în mod clar că diferendul s-ar regla inevitabil prin arme, cel puţin dacă nu s-ar opune o autoritate mai puternică:

a. Rezultatele referendumurilor în Slovenia şi în Croaţia şi proclamările de independenţă ce vor urma;

b. Confiscarea de către armata federală a armamentului Gărzilor Naţionale croate şi slovene şi distribuirea aceloraşi arme comunităţilor sârbeşti din Slavonia şi Crajna;

c. Înmulţirea declaraţiilor belicoase din partea principalilor lideri militari şi ai mass-media sârbe. Declaraţiile de război se înmulţesc, fără ca cineva să ia atitudine.

Ne imaginăm cu greu că diplomaţii statelor europene reprezentate la Belgrad au fost cu toţii orbi şi putem fi siguri că măcar unii dintre ei au dat alarma la primul semn.

Trebuie aşadar căutaţi în cabinetele ministeriale şi în anturajul şefilor de stat cei care nu au înţeles nimic, care nu au vrut să înţeleagă situaţia iugoslavă şi să conştientizeze pericolele.

Înainte de toate, trebuie admise două evidenţe: guvernul sârb este comunist şi se comportă ca atare; armata federală este în aceeaşi măsură comunistă (96% din cadrele sale) şi a acţionat conform doctrinei. Generalii sârbi nu şi-ar fi riscat în mod sigur diviziile contra unui adversar pe măsură. De asemenea, nici opinia publică sârbă, tinerii în particular, nici chiar cadrele din fosta Ligă Comunistă Iugoslavă nu ar fi cauţionat o aventură periculoasă. Războiul a fost declanşat doar pentru că armata sârbă era convinsă de superioritatea sa absolută asupra gărzilor naţionale slovene şi croate, cu o dotare derizorie. Era de ajuns ca Europa, după o recunoaştere condiţionată a Sloveniei şi a Croaţiei (cu garanţii pentru minorităţi), să ameninţe Belgradul cu înarmarea croaţilor şi a slovenilor, la fel cum făcuseră cu afganii, exclusiv pentru apărare, strategie caracteristică unei economii a războiului. Bineînţeles, aceasta presupune că se putea duce încă în Europa o diplomaţie secretă, singura cale care putea permite tuturor să-şi salveze imaginea. Această modalitate de a acţiona avea cu atât mai multe şanse de a reuşi, cu cât fosta URSS nu era în nici un caz capabilă să intervină, fie pe terenul de luptă, fie în cancelarii. Totodată, Europa îşi putea impune doctrina juridică şi politică pentru aducerea la masa negocierii a părţilor ostile. Inevitabil, acestea au ajuns acolo, dar urmate de un foarte lung cortegiu de morţi. Deşi regimul comunist sârb a avut mereu un comportament brutal, nu numai faţă de un popor non-slav, cel albanez, ci şi faţă de popoarele slave propriu-zise. Armata de eliberare din Kosova (UÇK) a fost creată pentru a

contrabalansa eşecul rezolvării problemei albaneze pe cale paşnică. Bombardamentele NATO şi lupta UÇK, după eşecul negocierilor de la Rambouillet şi Paris, au deschis cu siguranţă calea păcii durabile. Nicolae Titulescu este cel care ne arată calea raţiunii şi a rezolvării paşnice a problemelor balcanice şi mai ales a celor din Kosova: „Pacea în ordine, dreptul în perpetuă devenire, pentru a urma cursul schimbător al vieţii, sufletul omenesc în încercarea continuă de a se realiza în forme concrete de gândire, iată condiţiile pe care le cere ieşirea din haos şi voinţa organică către care aspiră orice fiinţă umană"[120].

Privită prin prisma concepţiilor titulesciene, această emergenţă a politicii în Balcanii de astăzi are aşadar un efect bizar şi paradoxal: un spaţiu se deschide de la faptul rezistenţei la constrângerea exercitată de teroare (ieri din partea sârbilor, astăzi din partea albanezilor). Or, oamenii sunt totalmente angajaţi în viitor, hotărâţi să se organizeze şi să se mobilizeze. O ştiu cu toţii. Este o chestiune de supravieţuire. Sunt mai solidari. La fel ca şi în cazul stării de necesitate. Orice târg, orice propunere de negociere care ar uita această experienţă civică din Kosova şi care ar reduce-o la un spaţiu de pură strategie politică şi militară, ar ajunge într-un impas. Nu numai pentru că populaţia ar vedea în aceasta, pe bună dreptate, un proiect de aneantizare prin masacru şi prin deportare în masă, dar şi pentru că această populaţie a început să trăiască în aceste perspective. Planuri de transferuri masive de populaţie din Kosova au fost special divulgate şi puse în practică de către extremiştii sârbi — în spiritul legii din iunie 1931 asupra colonizării, care a făcut posibilă

[120] După Vasile Popa, „Un rêveur entré en diplomatie", în *Diplomaţia păcii în Europa*, Timişoara, 1999, pp. 11–12.

populareа cu slavi al Kosovei în toată perioada interbelică. La 7 martie 1937, academicianul sârb Vasa Cubrilovic prezintă memoriul său „Iseljevanje Arnauta"/ Expulzarea albanezilor, plănuind mai ales transferul albanezilor spre Turcia şi „recucerirea" Kosovei, iar la 11 iulie 1938 se încheie un acord cu Turcia, în termenii căruia 40 000 de familii albaneze s-au mutat acolo în următorii opt ani).

Vedem constituindu-se în Kosova ultimilor ani un sistem politic elaborat, de factură pragmatică. Apropo de viitoarea ordine internaţională, în opinia noastră ar trebui încurajată o viziune pe termen lung, a indispensabilei coexistenţe care trebuie instaurată între statele balcanice. Trebuie preferată finalmente evocarea necesarei interdependenţe a ţărilor care vor ieşi din actualele frământări, oricare ar fi viziunile lor asupra împărţirii teritoriale. Pentru Ibrahim Rugova, de exemplu, important este ca această Kosova să fie un stat neutru, orientat către Albania şi Serbia şi deschis totodată către Macedonia şi Muntenegru. Această doctrină a comerţului între state ar putea servi cu timpul ca referinţă unei inevitabile reforme, la care va trebui să îşi supună conceptele comunitatea internaţională, pe fondul devalorizării statului-naţiune: o redefinire nu atât a trasării frontierelor, cât a însăşi doctrinei frontierelor fixe. Perspectiva interioară apare ca pandant al acestei concepţii deschise a dreptului internaţional: aceea a unui stat el însuşi modern, respingând criteriile de apartenenţă rigidă şi imprescriptibilă, un stat în care cetăţenia nu este măsurată în funcţie de nici o esenţă (naţională, istorică sau de alt gen), ci este dată prin chiar existenţa sa (care poate fi foarte bine, printre altele, existenţa naţională), dezvoltarea sa, realizarea sa, integrarea sa (politică şi economică, ceea ce presupune instaurarea relaţiilor de vecinătate în regiune), toţi aceşti termeni

fondează o filozofie pragmatică şi configurează spaţiul unui drept care trebuie construit[121].

Această abordare nu este idealistă. Ea este prefaţată de o analiză realistă în esenţă: în Balcani, toţi suntem nişte pitici. Inclusiv sârbii. Există 6 sau 7 milioane de albanezi, 6 sau 7 milioane de sârbi, 9 milioane de bulgari, 10 milioane de greci. Trebuie înţeles că toţi de aici suntem nişte pitici, trebuie să colaborăm, să fim prieteni în viitor, să ne integrăm, fiecare acolo unde se află. Aceasta nu este o tragedie. Acest sistem politic constituie fructul unei elaborări „pe situaţie". Ce rost are, până la urmă, să ne lăsăm conduşi de pretenţii de genul: „Noi, albanezii, suntem primii locuitori pe aceste meleaguri". Sau, dimpotrivă, „Noi, sârbii, am fost aici tot timpul", când se ştie foarte bine că şi unii şi alţi, ambele comunităţi, au convieţuit secole de-a rândul? Este adevărat că, aşa cum am menţionat mai sus, între albanezi şi sârbi au existat, din când în când, şi probleme.

Există două căi accesibile pentru intelectuali: să rămână între cărţi sau să fie prezenţi în mijlocul evenimentelor. Din nefericire, până acum, ei au manifestat, în mare majoritate, doar o condamnabilă cvasiindiferenţă.

---

[121] K. Kyçyku, *La diplomatie de la paix — un impératif toujours actuel aux Balkans*, International Public Law, Helicon Publishing House, 1999, pp. 15–37; *Sfera politicii*, nr. 75, pp.24–30.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Actes du I-er Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes, Sofia, 1968.

Balota A., Albanica. *Introduction à l'étude de la philologie albanaise*, Bucureşti, 1936.

Batakovič D. T., *Cronica de la Kosova*, Bucureşti, 1999

Berciu-Drăghicescu A., *Românii din Balcani. Cultură şi spiritualitate....*, Bucureşti, 1996.

Bernard R., *Essai sur l'histoire de l'Albanie moderne*, Paris, 1936.

Bolintineanu D., *Voyage chez les Roumains de Macédonie et du Mont Athos ou Sainte Agora*, Bucureşti, 1863.

Brâncuş Gr., *Paralele frazeologice româno–albaneze*, Tirana, 1960.

Brâncuş Gr., *Les éléments lexicaux autochtones dans le dialecte aroumain*, Bucureşti, 1966.

Brezeanu S., *De la populaţia romanizată la vlahii balcanici*, în „Revista de Istorie", 29/ 1976, nr. 2.

Brezeanu S. şi Bârzu L., *Originea şi continuitatea românilor. Arheologie şi tradiţie istorică*, Bucureşti, 1993.

Buletin i Institutit të Shkencave, Tirana, 1952.

Buletin për Shkencat Shoqërore, Tirana, 1957.

Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë, I, *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë*, Tirana, 1965.

Burileanu N., *I Romeni di Albania*, Bolonjë, 1912.

Cabanes P., *Recherches archéologiques en Albanie*, 1945–1985, număr special, 1987, pp. 107–115.

Çabej E., *Rumänische und albanische Wortdeutungen*, Tirana, 1958.

Çabej E., *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, Tirana, 1959.
Çabej E., *Hyrje në historinë e gjuhës shqipe*, Tirana, 1959; Priştina, 1960.
Çabej E., *Introducere în istoria limbii albaneze*, Editura Universităţii din Bucureşti, 1997.
Capidan Th., „Aromânii nomazi din Pind, Tesalia, Acarnania, Etolia, Olymp, Peninsula Calcidica şi Veria", *Daco-Romania*, IV, 1924–1926, p. 183.
Caragiani I., *Studii istorice asupra Romanilor din Peninsula Balcanică*, Bucureşti, 1929.
Caragiu-Marioţeanu M., „La Romanité sud-danubiénne: l'aroumain et le meglénoroumain", în *La linguistique*, 8/ 1972, nr. 1.
Caranica N., *Les Aroumains: recherches sur l'identité d'une ethnie*. Teză de doctorat, Bézanson, 1990.
Cândroveanu H., *Aromanii. Ieri şi azi...*, Craiova, 1995.
Cândroveanu H., *Cinci balade aromâne*, Bucureşti, 1996.
Christofani M., *Introduzione allo studio dell'etrusco*, Florenţa, 1973.
Colocotronis V., *La Macédoine et l'Hellénisme*, Paris, 1919.
Cousinery M., *Voyage dans la Macédoine*, 2 vol., Paris, 1831.
Crăciun .V., *Pentru întărirea spirituală a întregului neam românesc de peste 33 de milioane*, Băile Herculane, 1993.
Crăciun V., *Pierdem Basarabia?*, Bucureşti, 1992.
Cusa N., *Aromânii (macedonenii) în România*, Constanţa, 1996.
Decei A., *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, 1978.
Densusianu O., *Păstoritul în popoarele romanice*, Bucureşti, 1913.
Densusianu O., *Viaţa românilor în Evul Mediu*, Timişoara, 1944.

Dhima A., „Evolution diachronique des traits anthropologiques en Kolonja", *Ethnographie albanaise*, vol. 14, Tirana, 1986.
Diamandii Amniceanu V., *Românii din Peninsula Balcanică*, Bucureşti, 1938.
Dimaras C., *Sur la Grande Idée*, Atena, 1970.
Dragomir S., „La Patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques", *Balcania*, 7, 1944, pp. 63–101.
Dragomir S., *Vlahii din Nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959.
Felezeu C., Lumperdean I., *Les valaques du Nord de la Péninsule Balkanique*, Cluj-Napoca, 1995.
Fontaine M., *Frères de malheurs*, Noul Album Macedo-Român, Freiburg, 1959, vol. I.
Frashëri K., *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964.
Frashëri S., *Shkronjëtore e gjuhësë shqip*, Bucureşti, 1836.
Gennep A., *Les Rites de passage*, Paris, 1981.
Giurescu C. C., *Despre Vlahia Asăniştilor*, Cluj, 1931.
Gyoni M., *L'oeuvre de Kekaumenos, source de l'histoire roumaine*, 1945.
Haclu A. N., *Aromânii, Comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie*, Focşani, 1936.
Historia e Shqipërisë, vol. I, Tirana, 1967.
Iorga N., *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans*, Bucureşti, 1919.
Jireček C., *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmalern von Raguza*, Praga,1879.
Keramopoulos A., *Ti einai hoi Koutsovlachoi*, Atena, 1939.
Koltsidas A. M., *Oi Koutsovlahoi. Etnologike kai laographike melete*, vol. I, Salonic, 1976.
Kyçyku K., *Vështrim historik në marrëdhëniet shqiptaro-rumune*, Editura Enciclopedică, Tirana, 1993.
Kyçyku K., *Mustafa Kemal Atatürk*, Editura Enciclopedică, Tirana, 1986.

Kyçyku K., *Aromânii din Albania până în 1944*, Bucureşti, 1996.
Kyçyku K., *Aromânii din Albania în context balcanic*, Bucureşti, 1999.
Kyçyku K., *Me Ataturkun*, Tirana, 2001.
Lamouche L., *La Péninsule Balkanique. Esquisse historique, ethnographique, philosophique et littéraire*, Paris, 1899.
Lazarou A. K., *Origjina dhe historia përmbledhëse e vllehëve të Shqipërisë (Originea şi istoria scurtă a vlahilor din Albania)*, Ioanina, 1994.
Lazarou A. K., *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, Salonic, 1986, (ediţie nouă, completată, în limba greacă, Atena, 1986).
Les Illyriens et la genèse des Albanais, Tirana, 1971.
Marcu L. P., *Le système juridique traditionnel chez les Vlaques balkaniques*, Bucureşti, 1985.
Mihaescu H., *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti, 1993.
Mureşanu C., *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, Bucureşti, 1968.
Nasturel P. S., „Les Valaches balkaniques au X-XII*eme* siècles...", în *Byzantinische Forschungen*, VII, 1979.
Noli F., *Storia di Skanderbeg*, Roma, 1924.
Papacostea V., *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică*, Bucureşti, 1983.
Papahagi T., *Dicţionarul dialectului aromân*, Bucureşti, 1974.
Papahagi V., „Cum s-a format conştiinţa latinităţii la aromâni", în *Revista istorică*, 24, 1938.
Papahagi V., „Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVII*eme*–XVIII*eme* siècles", în *Mélanges de l'école roumaine en France*, 1931.
Papanace C., *Fermentul aromân (macedo–român) în sud-estul european*, Constanţa, 1995.
Papanace C., *Geneza şi evoluţia conştiinţei naţionale la macedo-români*, Timişoara, 1995.

Peyfuss M. D., *Die aromunische Frage...*, Viena–Koln–Graz, 1974.
Pollo S., Puto A., Frashëri K., Anamali S., *Histoire de l'Albanie des origines à nos jours*, Lyon, 1974.
Popescu-Spineni M., *Românii din Balcani...*, Bucureşti, 1941.
Popovici D., *O cincarima; prilozi pitanju postanka nase carisije*, Belgrad, 1937.
Puşcariu S., *Studii istroromâne*, vol. II, III, Bucureşti, 1926, 1929.
Riza S., *Fillimet e gjuhësisë shqiptare*, Priştina, 1952.
Roman V., *De la Râm la Roma*, Bucureşti, 1999.
Rosetti A., *La Linguistique balkanique*, Bucureşti, 1985.
Rubin A., *Les Roumains de Macédoine*, Bucureşti, 1913.
Sabareanu C., *Drepturile românilor din Macédonia la biserica naţională*, Bucureşti, 1906.
Saramandu N., „Aromâna şi raporturile sale cu greaca...", în *Studii şi cercetari lingvistice*, XXXVIII, 1987, nr. 5.
Scarlatoiu E., *Relaţiile lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud*, Bucureşti, 1980.
Sturdza M. D., *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1983.
Tagliavini C., *La lingua albanese, studi albanesi*, Roma, 1935–1936.
Tagliavini C., *La stratificazione del lessico albanese. Elementi indoeuropei*, Bologna, 1965.
Weigand G., *Die Aromunen...*, vol. I, II, Leipzig, 1894, 1895.
Weigand G., *Ethnographie von Makedonien...*, Leipzig, 1924.
Winnifrith T. J., *The Vlach: the history of a Balkan people*, New York, 1987.
Zbuchea Gh., *Unele consideraţii privind istoria românilor de peste Dunăre*, Bucureşti, 1996.
Zbuchea Gh., *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică, secolul XVIII–XX*, Bucureşti, 1999.

CUPRINS

Prefaţă 5
INTRODUCERE 7

Capitolul I
DESPRE ORIGINEA POPORULUI ALBANEZ 9
Capitolul II
ISTORIA ANTICĂ 22
Capitolul III
ALBANIA ÎN EVUL MEDIU 33
Capitolul IV
EPOCA MODERNĂ ŞI VISUL NAŢIONAL 51
Capitolul V
ALBANIA ÎN SECOLUL AL XX-LEA 72
Capitolul VI
DIASPORA ALBANEZĂ ÎN EUROPA, ÎN SUA
ŞI ÎN ALTE ŢĂRI 137
Capitolul VII
LEGĂTURILE ALBANO–ROMÂNE DIN CELE MAI
ÎNDEPĂRTATE TIMPURI ŞI PÂNĂ ASTĂZI 140
Capitolul VIII
RELAŢIILE DIPLOMATICE ŞI CULTURALE
ROMÂNO–ALBANEZE 144
Capitolul IX
TOLERANŢA RELIGIOASĂ LA ALBANEZI. 155
Capitolul X
KOSOVA — MĂR AL DISCORDIEI,
ŞANSĂ PENTRU MILENIUL III 172

Bibliografie selectivă 192

Istorie universală

Microsinteze

O nouă istorie a Albaniei, scrisă din perspectiva transformărilor democratice din ţară din ultimul deceniu, este mai mult decât binevenită. Cititorul care doreşte să ştie mai mult despre istoria spaţiului geografic învecinat va descoperi în această carte lucruri inedite despre „aceşti veri de sânge" balcanici, cum îi numea Nicolae Iorga pe albanezi.

O istorie bimilenară, prezentată la modul subiectiv, dar nu polemic şi evitând nuanţele revizioniste, ia forma acestei admirabile sinteze realizate de reputatul profesor, cercetător şi literat albanez Kopi Kyçyku.

Colecţie coordonată de ***ŞERBAN PAPACOSTEA,***
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *EGIPTUL ANTIC*
  de Jean Vercoutter
- *CLEOPATRA*
  de Christian-Georges Schwentzel
- *VIKINGII*
  de Frédéric Durand

ISBN: 973-653-322-0